

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ

Η σκέψη του εικοστού αιώνα έχει διαμορφωθεί από δύο θεμελιώδεις κινήσεις. Η μια, βασισμένη στα λαμπρά επιτεύγματα της Φυσικής, έχει προωθήσει τον άνθρωπο στο διάστημα, ενώ η άλλη, γεννημένη από την έρευνα της Βιολογίας και της Ψυχολογίας, έχει στρέψει τον άνθρωπο στην εσωστρέφειά του, στην έρευνα της ζωής και της συνείδησής του. Για κάθε ερώτημα, σχετικά με τη φύση των διαδικασιών σε παγκόσμια κλίμακα, ακολουθεί ένα άλλο ερώτημα για την ποιότητα της ζωής, τα όρια του ανθρώπινου νου και τις ηθικές συνέπειες της γνώσης του.

Έτσι το αιώνιο πρόβλημα της Φιλοσοφίας «τί ἐστὶν ἄνθρωπος;» όχι μόνο καθίσταται και πάλι επίκαιρο στις μέρες μας, αλλά και εξειδικεύεται με την προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε, ή μάλλον να ανιχνεύσουμε, την ουσία του ανθρώπου, όπως μας δίδαξε ο Σωκράτης, που κατά τον Ξενοφώντα «ἀεὶ περὶ τῶν ἀνθρωπείων διελέγετο».

Όπως είναι γνωστό, η ΕΚΔΕΦ με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 2.400 χρόνων από το θάνατο του Σωκράτη το 399 π.Χ., διοργανώνει το ερχόμενο Φθινόπωρο στην Αθήνα Διεθνές Συνέδριο, από τις 28 Σεπτεμβρίου μέχρι την 1 Οκτωβρίου 2001, στο οποίο μπορούν να λάβουν μέρος όλοι όσοι, αναγνωρίζοντας τη μεγάλη προσφορά του Σωκράτη στη διαμόρφωση της φιλοσοφικής σκέψης, τον αποδέχονται ως τον βαθύτερο ερευνητή της ανθρώπινης υπόστασης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Επομένως, κάθε στοχαστής που θα θελήσει να λάβει μέρος στο συνέδριο αυτό θα έχει τη δυνατότητα να προωθήσει τα όρια της γνώσης σε οποιοδήποτε πεδίο συνδέεται με το κοινωνικό περιβάλλον της εποχής μας, με γνώμονα πάντα το θεματολόγιο που έχει τίτλο: «Ο Σωκράτης σήμερα». Συγκεκριμένα, στην Α' Ενότητα η οποία επιγράφεται: «Ο Σωκράτης και η εποχή του», αρχίζοντας την έρευνα από τις επιδράσεις και το ηθικοκοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της εποχής του φιλοσόφου, είναι δυνατόν να εξετασθούν οι επιδράσεις που άσκησε ο Σωκράτης στους επιγόνους του, με τη διαμόρφωση των φιλοσοφικών σχολών, οι οποίες μεταλαμπάδευσαν στο Βυζάντιο και τη νεότερη εποχή τη φιλοσοφική του σκέψη. Στη Β' ενότητα «Ο Σωκράτης στη σύγχρονη πραγματικότητα» μπορεί να συσχετισθούν οι σωκρατικές ιδέες με τον σύγχρονο άνθρωπο, καθώς και η σωκρατική γνωσιολογία με τη σημερινή επιστημονικοτεχνολογική έκρηξη. Παράλληλα, το σύγχρονο ανθρωπολογικό πρόβλημα είναι δυνατόν να ιδωθεί υπό το πρίσμα των αντιλήψεων που διατύπωσε ο «μέγιστος των φιλοσόφων».

Η Γ' ενότητα αγγίζει τη «σωκρατική σκέψη ως διδακτικό αγαθό» και απευθύνεται στους διδάσκοντες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, και όχι μόνο. Σ' αυτήν είναι δυνατόν: 1) Να ερευνηθεί η παιδαγωγική σκέψη του Σωκράτη σε σχέση με τη σύγχρονη διδακτική μέθοδο, 2) Να γίνει κριτική παρουσίαση των «σωκρατικών» κειμένων που διδάσκονται στη Β/θμια Εκπαίδευση και να διευκρινισθεί η απήχηση που έχουν στους μαθητές και 3) να σκιαγραφηθεί το πρόσωπο του Σωκράτη ως πρότυπο διαχρονικού διδασκάλου.

Η τεχνοκρατία της εποχής που μετέτρεψε το κέρας της αμαλθείας, από μυθικό σε κέρας της τεχνολογίας, τείνει να μας οδηγήσει δυστυχώς στην απώλεια του φιλοσοφικού λόγου, που έχει ως στόχο έρευνας το «είναι», το οποίο περιέχει τα πάντα στις ανώτερες πρωταρχές και στην ανώτατη αξία. Το συνέδριό μας λοιπόν, αναζητώντας τη φιλοσοφική σκέψη ως γνώση των θείων και των ανθρώπινων πραγμάτων, έχει σκοπό να διαφυλάξει ακέραιη την παραδοσιακή μορφή του Σωκράτη και να την παραδώσει ως υπόδειγμα διδασκάλου όλων των εποχών στις νεότερες γενιές, με την προτροπή να μην παρασυρθούν οι νεότεροι από τα μάγια της παγκοσμιοποίησης και χάσουν έτσι την εθνική τους ιδιαιτερότητα. Με «ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής» τους και έχοντας συναίσθηση της προγονικής τους αξίας, οι μετέχοντες του Συνεδρίου θα συνεργασθούν με τους ξένους εταίρους τους, όχι ως λείψανα μιας λαμπρής προγονικής εποχής, αλλά ως στυλοβάτες και συνεχιστές εκείνου του μεγαλείου.

Διεθνές Συνέδριο της Ε.Κ.Δ.Ε.Φ. «Ο Σωκράτης σήμερα»

Γράφει ο
Χρίστος Ν. Πολάτωφ
Φιλολόγος -
δρ. Φιλοσοφίας

«ΘΑΛΗΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΟΥΝΤΑ ΚΑΙ ΑΝΩ ΒΛΕΠΟΝΤΑ»

Αρχή, ενότητα και συνέχεια της ελληνικής φιλοσοφίας

(Η Προσωκρατική «έκρηξη» - Η εισβολή της φιλοσοφικής ελευθερίας)

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ
Ομότιμου Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου

Η εισβολή και ανάπτυξη της φιλοσοφικής ελευθερίας απετέλεσε ένα κοσμοϊστορικό γεγονός για την όλη ανάπτυξη και συνέχεια του φιλοσοφικού λόγου - της φιλοσοφικής γλώσσας, την ενότητα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής σύγχρονης νεοελληνικής γλώσσας, ανοίγοντας ελεύθερο και δημιουργικό το πεδίο για το μέλλον –και για τη Γλώσσα και για τη Φιλοσοφία: Απεκάλυ-

ψε και ανέδειξε τον αρχέγονο δυναμισμό του φιλοσοφικού στοχασμού, την πρωταρχικότητα των εννοιών του φιλοσοφείν, γεγονός που τονίζει ο Αριστοτέλης με την επανάληψιν του «Πρώτος...» οι «πρώτοι φιλοσοφίσαντες»... (Μήπως το Α. Κεφ. της «Μεταφυσικής» του δεν είναι κυρίως αφιερωμένο στην Πρωταρχική δύναμη της φιλοσοφίας, του φιλοσοφείν;). Αλλά και ο Πλάτων!

Το πρωταρχικό τούτο γεγονός της Φιλοσοφίας εκφράζεται με το θαυμασμό –με το ειδικό και μοναδικό βίωμα προς τον Κόσμο, το Σύμπαν, το Όλον, την Αρχήν της Γενέσεως... «ο Μέγας Διάκοσμος». Το πρωταρχικό τούτο Βίωμα, είναι βίωμα αρχέγονης φιλοσοφικής ελευθερίας, φιλοσοφικής Οράσεως, Βίωμα και Πρωταρχική δημιουργία του φιλοσοφικού λόγου, της Δυνάμεως του «ελεύθερου» Λόγου, της ελεύθερης «θεωρητικής» Οράσεως, που διακατέχει και διαπερνά όλη την Προσωκρατική φιλοσοφία. Αποτελεί μοναδικό Βίωμα της Πρωταρχικής θαυμαστικής ΘΕΩΡΙΑΣ, γιατί όλα τα περιλαμβάνει μια ΘΑΥΜΑΣΤΙΚΗ (ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ) - όπως παρατηρεί ο Αριστοτέλης στο «Περί Ψυχής») και εκφράζεται με την δημιουργική δύναμιν ελευθερίας και Λόγου της Ψυχής του Ανθρώπου - ΘΕΩΡΟΥ (Βλ.

Ηράκλειτος «Πρώτος αστρολογήσαι» - «ο Λόγος της Ψυχής» - «το βάθος, τα πέρατα της ψυχής»)...

Το μέγα τούτο γεγονός παρουσιάζεται στην πρωταρχικότητά του στον Πλάτωνα, στον «Τίμαιο», ενώπιον του Σύμπαντος, στο «Συμπόσιο», στο «Πέλαγος του Καλού». Είναι η μεγάλη θεωρία, η αποκάλυψη της φιλοσοφικής δυνάμεως της Οράσεως –η μεγάλη φιλοσοφική επανάσταση του Πλάτωνος... ο Πλάτων αναθέτει (εις τον Σωκράτη) – εις την Διοτίμα την αποκάλυψιν των «Τελέων και Εποπτικών»– την Δημιουργίαν του Ελληνικού Φιλοσοφικού Λόγου (όλων των εποχών, με την έννοια ότι περικλείει και οικοδομείται ως Αρχιτεκτόνημα Ελευθερίας του Λόγου ΚΑΙ θεωρίας του Λόγου), εις μίαν φιλοσοφικήν Συνόρασιν (ΣΥΝΟΡΑΝ, ΚΑΤΟΨΕΤΑΙ) (Βλ. και στον «Τίμαιο», στον ύμνο προς την Όρασιν, προς την φιλοσοφικήν δηλαδή

ΘΕΩΡΙΑΝ).

Ειδικότερα εις ό,τι αφορά την ελληνική φιλοσοφική Γλώσσα, πολλά μας προσφέρει ο «Κρατύλος», ένας αδικημένος ίσως διάλογος, και μας προσφέρει όχι μόνο ως «φιλοσοφία της γλώσσας», ως λέγεται, αλλά ως πρώτη αρχέτυπη θεμελίωση της ερμηνευτικής, του Ελληνικού φιλοσοφικού Λόγου («Ερμής» - και Ερμηνέα και Αγγελον).

Ο Πλάτων προσπαθεί ετυμολογικά να θεμελιώσει την αρχέγονο πρωταρχικότητα (και «γλωσσικότητα» - όρος του GADAMER) φιλοσοφικής γλώσσας –εκφραζομένης και καθοριζομένης ως «ΔΥΝΑΜΙΣ ως ΛΟΓΟΥ ΔΥΝΑΜΙΣ– «πάσα η πραγματεία εστίν». Το λεξικό του Κρατύλου αποβλέπει κυρίως εις την φιλοσοφικήν θεμελίωσιν, εις την θεμελίωσιν της αρχεγόνου πρωταρχικότητας των εννοιών και ακόμη εις την θεμελίωσιν της Αρχής και της

Ολόκληρος μιας Ερμηνευτικής του Φιλοσοφικού Λόγου (Δεν είναι τυχαία και η έκφραση του Πλάτωνος «οι πρώτοι τα ονόματα τιθέμενοι»). Αλλά προς ποίαν κατεύθυνση μας οδηγεί η Τιτανική αυτή αναζήτηση της πρωταρχικότητας των εννοιών. Είναι μια συστηματική πρώτη διατύπωση των αρχηγόνων εννοιών του φιλοσοφείν (Αρχή, Όλον, Μέρος, Ελευθερία, Ανάγκη, ουσία, Ον, ...) η πρώτη διατύπωση, η πρωταρχική ίδρυση των δυνάμεων του Λόγου σε έσχατη αρχέγονη καθαρότητα και γνησιότητα.

Ανάλογες παρατηρήσεις υπάρχουν στο Λεξικό του Αριστοτέλους. Μήπως ο Πλάτων και μήπως ο μαθητής του, με το «Λεξικό» του Κρατύλου ο πρώτος και με το «Λεξικό» της Μεταφυσικής ο δεύτερος, επιχειρούν μίαν ερμηνευτική ανάλυση της εννοιολογίας των Προσωκρατικών; (Βλ. Λεξικό Ακαδ. Αθηνών) σε ιδιόμορφο και ατομικό ύφος κατά την επιταγή του πρωταρχικού Λόγου, του Λόγου της Ελευθερίας και της θεωρίας των Προσωκρατικών; Αλλά και κατά την ιδική των κυρίως πρωταρχικότητα «και νυν και το πρώτον», με τη δύναμη την οποίαν και οι δύο κυριάρχησαν και κατέκτησαν όλην την φιλοσοφίαν και «ρυθμίζουν» και την πορείαν αυτής διά μέσου των αιώνων ως διδάσκαλοι της ανθρωπότητας, κατά τον Hegel.

Οι πρωταρχικές έννοιες των Προσωκρατικών επανέρχονται εις τον «Κρατύλο», εις το «Συμπόσιο» (Διότιμα), εις το Α Κεφ. της Μεταφυσικής του Αριστοτέλους, ως αρχέτυπα δομικά συστατικά του Αρχιτεκτονήματος του Ελληνικού Λόγου, αλλά ανεξάρτητα από την άλλη κριτική που ασκείται επί των ειδικών θεμάτων.

Ο Αριστοτέλης εις το Α' κεφ. της Μεταφυσικής, εκτός από την κριτική την οποίαν ασκεί επάνω εις βασικές αντιλήψεις των Προσωκρατικών, εκθειάζει με μοναδική καθοριστική δύναμιν ορισμένους τρόπους του φιλοσοφείν, θα λέγαμε τα «Μέγιστα» του Διδασκάλου του και τα καθοριστικά και καταστατικά του φιλοσο-

φείν, τα οποία ο Πλάτων παρέλαβε –μέσω του Σωκράτους– από τους Προσωκρατικούς. Μπορούμε να διατυπώσουμε εν σειρά: Προσωκρατικοί - Σωκράτης - Πλάτων, Αριστοτέλης χωρίς βέβαια να εξισώνουμε και να υπογραμμίζουμε όσα υμνεί και προβάλλει με πάθος και δύναμη ο Αριστοτέλης: την πρωταρχική φιλοσοφική δύναμη του ανθρώπου που... «ορέγεται του ειδέναι, το οράν αιρούμεθα, ελευθερία, τα μείζονα, το θεωρητικό πάθος, τα πρώτα και τα αίτια». Η συνέχεια και ενότητα των φιλοσόφων καταλήγουν στον Πλωτίνο, ο οποίος με το μοναδικό του λόγο πολλά νέα στοιχεία στην ερμηνευτική διαδικασία προσφέρει.

Ενδεικτικά αναφέρουμε: «Ψυχή εστί λόγος εαυτόν άξων»: ο Ηράκλειτος καθορίζει την Ψυχήν του Ανθρώπου ως κέντρο ελευθερίας και λόγου (Βλ. Αρχή, αρμονία - συμφρόνησις - άνθρωπος - αήρ - είναι - ειδέναι - γίνεσθαι - θεός - διάκοσμος - σύμπαν - κόσμος μέγιστος - ελευθερία - οράν - έν και όλον - λόγος - φιλοσοφία - μείζονα - βλέπω - θεωρείν - φρονείν - θεάσθαι - ένωσις - θαυμάζειν - ευρίσκειν - διχα - διώκειν... (Από το λεξικόν της Προσωκρατικής Φιλοσοφίας) Εννοιες της Προσωκρατικής φιλοσοφίας αλλά και έννοιες της σύγχρονης φιλοσοφίας που περιέχονται στο Φιλοσοφικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών (Αθήναι 1988, 1994), ένα έργο μεγίστης σημασίας για την ελληνική φιλοσοφία, για τον Ελληνικό φιλοσοφικό Λόγο (600 π.Χ. - 2001 μ.Χ.) και για την ελληνική γλώσσα... (1000 π.Χ. - 2001).

Η ενιαία φιλοσοφική θεώρηση της Αρχαίας Φιλοσοφίας και του Φιλοσοφικού Λόγου (Προσωκρατικοί - Πλάτων - Αριστοτέλης - Πλωτίνος), διανοίγει μίαν νέαν προσέγγιση της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας και αποκαλύπτει την Ερμηνευτική δύναμη του Λόγου, αλλά και της Ελληνικής Γλώσσας, που –κατά την γνώμη μας –και όχι μόνο, αποτελεί και το θεμέλιο και τη δημιουργική προϋπόθεση ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ,

η οποία θα βασίζεται στην Ελληνική φιλοσοφική παράδοση, στον Ελληνικό φιλοσοφικό Λόγο όλων των εποχών και στη ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ... Με μια λέξη στη ΔΥΝΑΜΗ του Ελληνικού λόγου.

Ο Η. Rickert εγκαινιάζων το «Αρχαίον Φιλοσοφίας και θεωρίας των Επιστημών» αναφέρθηκε στην «αιώνια νεότητα των Ελλήνων» και στη θεωρία, νόημα και σημασία, αρχές που έκτοτε δεν εξέλιπαν. Ο E. Frank εις την «Όραση του Διός» και εις την τέρπιν η οποία του παρείχε ο Heidegger αναφερόμενος εις τον λόγον των αρχαίων φιλοσόφων γράφει μεταξύ άλλων: «η φιλοσοφία εμίλησε Ελληνικά, η λέξη φιλοσοφία ομιλεί τώρα ελληνικά, μόνον αυτή είναι Λόγος». Αλλά και ο Levinas: «Η τέχνη του επικοινωνείν, αυτό το οποίον ονομάζουν «θεωρητικοποίησι» εις τη Φιλοσοφίαν, αυτά είναι ελληνικά. Οι Έλληνες φιλόσοφοι μας διδάσκουν να ομιλούμε. Μα η επικοινωνία δεν είναι μόνο μια μορφή (forme) και όταν στοχαζόμαστε, μιλάμε ελληνικά, ακόμα και αν δεν γνωρίζουμε αυτή τη γλώσσα. Υπάρχουν Ελληνικά μέσα στα Γαλλικά. Για να ομιλήσουμε λοιπόν, επικοινωνούμε στα Ελληνικά (Βλ. «Le Monde», Philosophies σ. 143. 1984). Και εμείς προσθέτουμε: Ένα ευρύ πεδίο ανοίγεται γαι τους Έλληνες φιλοσόφους.

Σημ.: (Βλ. Γ. Αντωνόπουλου):

– «Ο Ελληνικός Φιλοσοφικός Λόγος», «Φιλοσοφία και Παιδεία», Τεύχος 2, Μάρτης 1995, σελ. 4-6

– «Η ιδέα και τα πρώτα Σχεδιάσματα ενός Λεξικού φιλοσοφικών όρων, Πλάτων - Αριστοτέλης», «Φιλοσοφία και Παιδεία», Τεύχος 4, Ιανουάριος 1996 σελ. 26-21.

– «Η αρχαία ελληνική φιλοσοφία στη σύγχρονη φιλοσοφική ερμηνευτική», «Φιλοσοφία και Παιδεία» τεύχος 12, Μάιος 1998.

– «ΛΟΓΟΥ ΔΥΝΑΜΙΣ, ενώπιον της Γ Χιλιετηρίδος», τομ Α (Α+Α1) σελ. 543. Αθήναι 2000 - (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου).

Ο γλωσσικός διαφωτισμός του Quine

Την ημέρα των Χριστουγέννων (25 Δεκεμβρίου 2000) πέθανε ο Αμερικανός φιλόσοφος Willard Orman van Quine σε ηλικία 92 ετών.(Γεννήθηκε στο Akron του Ohio το 1908). Ο θάνατός του βύθισε την διεθνή φιλοσοφική κοινότητα σε βαθύ πένθος. Χάθηκε ένας κλασικός της φιλοσοφίας. Ο χαρακτηρισμός «κλασικός» δικαίως του ανήκε ως του μοναδικού εν ζωή φιλοσόφου. Ο Quine με το έργο του επηρέασε ολόκληρη την μεταγενέστερη γενιά των Αμερικανών φιλοσόφων και στοχαστών, τους Richard Rorty, Hilary Putnam, Donald Davidson κ.ά. Υπήρξε μια στοχαστική φυσιογνωμία, η οποία σφράγισε τον 20ο αιώνα. Το επιστημολογικό του ενδιαφέρον, να συμφιλωθούν οι δύο κυριαρχίες φιλοσοφικές παραδόσεις, η αναλυτική και κριτικο-ερμηνευτική παράδοση υπήρξε αδιάλειπτο. Ενδιαφερόταν το ίδιο για τον Dewey όσο και για τον Heidegger ή τον Gadamer.

Κατά την πρώτη φάση των φιλοσοφικών ερευνών του, προωθεί και ταυτόχρονα ασκεί κριτική στις ιδέες του λογικού θετικισμού. Τα βιβλία του «A system of Logic» (1934), «Mathematical Logic» (1940) και «Elementary Logic» (1941) αποτυπώνουν την λογικο-εμπειρική του φιλοσοφία. Το έργο του όμως το οποίο θεωρείται θεμελιώδες στην εξέλιξη της σκέψης του είναι το «Word and object» 1960, (Λέξη και αντικείμενο). Πρόκειται για το «κεφάλαιο» της φιλοσοφικής σκέψης. Κατά τον Quine δεν υφίσταται κανένα εξωτερικό κριτήριο, βάσει του οποίου κρίνεται η αλήθεια ή το ψεύδος των προτάσεων. Γεγονότα, συμβάντα, πραγματικές καταστάσεις δεν συγκροτούν ένα διαφορετικό επίπεδο υπάρξεως σε σχέση προς τις προτάσεις, τις αντιλήψεις και τις θεωρίες. Τα συμβάντα φέρουν ένα θεωρητικό φορτίο, όπως και οι θεωρίες ή οι προτάσεις δεν μπορούν παρά να διατυπώνονται σ' ένα συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο. Κεντρικό ρόλο στη διαμεσολάβηση

ανάμεσα στις λέξεις και τα αντικείμενα παίζει η γλώσσα. Κατά τον Quine στη γλώσσα διαμεσολαβούνται το άτομο, η κοινωνία, ο πολιτι-

Του ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
Συγγραφέα

σμός, η φύση, τα πράγματα και οι λέξεις. Μέσω της γλώσσας αφ' ενός μεν επιτυγχάνεται η αποκάλυψη των σχέσεων φύσης και πνεύματος, αφ' ετέρου δε προωθείται η συγκάλυψη των ίδιων αυτών σχέσεων. Ενδεχομένως η άποψη αυτή να θυμίζει σε πολλούς τον Heidegger, το θέμα όμως στην περίπτωση του Quine είναι ο ανυπόκριτος νατουραλισμός και ο ανιστόρητος εμπειρισμός του. Με άλλα λόγια από τη στιγμή που δεχθεί κανείς ότι το «παιχνίδι του κόσμου» παίζεται στη γλώσσα, τότε έχει δύο επιλογές: ή να επιχειρήσει την λογική κάθαρση της γλώσσας (πράγμα που επεχείρησε ανεπιτυχώς μια τάση της αναλυτικής φιλοσοφίας) ή να δεχθεί τις δύο όψεις της γλώσσας,

πράγμα που σημαίνει να παραδεχθεί την διαλεκτική του γλωσσικού διαφωτισμού. Τι σημαίνει άραγε γλωσσικός διαφωτισμός στη σκέψη του Quine; Σημαίνει ότι η γλώσσα δεν είναι ο σταθερός τόπος του νοήματος. Σημαίνει ότι οι προτάσεις δεν αναφέρονται ούτε σε υλικά πράγματα, ούτε σε πνευματικά συμβάντα. Προτάσεις και κοινωνικά πράγματα αποτελούν μια ολότητα. Σε μια τέτοια περίπτωση γλώσσα και πραγματικότητα συγκροτούν μια πραγματολογική ολότητα, στην οποία δεν διαχωρίζονται οι λέξεις από τα πράγματα. Η αλήθεια δεν αποτελεί υπόθεση αντιστοιχίας γλώσσας και πραγματικότητας. Η αλήθεια ως αντιστοιχία αποτελεί ενδοθεωρητική υπόθεση. Ο Quine δεν απορρίπτει την ιδέα της επιστημολογικής επιχειρήσεως ανευρέσεως της αλήθειας. Υποστηρίζει ότι κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει με εμπειρικούς όρους και όχι με τις υποθέσεις της μεταφυσικής. Κεντρική ιδέα της φιλοσοφίας του Quine είναι η «απροσδιοριστία της μεταφράσεως», πράγμα που σημαίνει ότι

εάν οποιοδήποτε πράγμα αντιστοιχηθεί με κάποιο άλλο πράγμα δεν συμπίπτει πλήρως μ' αυτό. Τα χάσματα, οι διαφορές και τα κενά ανάμεσα στις λέξεις και τα πράγματα στις επιστημονικές θεωρίες γίνονται γέφυρες εννοιών.

Δεν θα πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι ο Quine παραιτείται από την ιδέα της αλήθειας. Αντιθέτως πιστεύει ότι η υπόθεση της αλήθειας και η διαδικασία ανευρέσεώς της δεν έχει μεταφυσικό, αλλά εμπειρικό χαρακτήρα. Μέσω των γλωσσικών εκφράσεων δοκιμάζουμε κάθε φορά το νοηματικό κύρος των λέξεων και των προτάσεων. Ο γλωσσικός διαφωτισμός του Quine πιστοποιεί ότι ζούμε σ' έναν πραγματοποιημένο κόσμο, σε μια μαρμαρωμένη κατάσταση των πραγμάτων, στην οποία μπορούμε να χαράξουμε διεξόδους διαφυγής και σχισμές φωτός. Ο μεγάλος Αμερικανός φιλόσοφος δεν έτρεφε ψευδαισθήσεις για την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας. Γνώριζε καλύτερα από όλους τους άλλους φιλοσόφους ότι η αναζήτηση

της αλήθειας είναι μια επίπονη εμπειρική προσπάθεια που δεν έχει να κάνει με την αιωνιότητα ή τον θεό, αλλά με εμάς τους συγκυριακούς ανθρώπους, οι οποίοι ως άτομα και ως κοινωνικά σύνολα αναζητούμε τρόπους και μεθόδους βελτιώσεως της ζωής μας.

Όσοι διαβάζουν την σύντομη αυτή έκθεση των φιλοσοφικών ιδεών του Quine ενδεχομένως να σχηματίσουν την εντύπωση ότι ο Αμερικανός φιλόσοφος βρίσκεται πιο κοντά στις σύγχρονες ιδέες της αποδόμησης του νοήματος και της γλώσσας, παρά την αναλυτική παλινορθωτική φιλοσοφία. Δεν συμβαίνει όμως αυτό. Η εποχή μας βρίσκεται σε μια μεταβατική φάση και ενδεχομένως να εγκυμονεί το νέο, το καινούργιο. Ο Quine μας άφησε μια ανεκτίμητη κληρονομιά, η οποία δεν χωράει στα επιστημολογικά πλαίσια της αναλυτικής φιλοσοφίας. Η διάγνωση του διαλεκτικού χαρακτήρα της γλώσσας δεν ανήκει στην αναλυτική φιλοσοφία. Ο Αμερικανός φιλόσοφος πέρασε αρκετά χρόνια των φιλοσο-

φικών ερευνών του στην Ευρώπη. Η θεωρητική του προσπάθεια να αποδείξει τον διαλεκτικό χαρακτήρα της γλώσσας ισοδυναμεί με την απεγνωσμένη απόπειρά του να συνενώσει τις δύο φιλοσοφικές παραδόσεις: την αγγλοσαξωνική - αμερικανική από την μια και την ευρωπαϊκή κριτικο-ερμηνευτική από την άλλη. Ο Quine πέθανε, αλλά η φιλοσοφική κληρονομιά του παραμένει ζωντανή: ποιες είναι οι πραγματολογικές δυνατότητες του γλωσσικού διαφωτισμού, τον οποίο υπερασπίστηκε μέχρι το θάνατό του; Μπορούν να διαμεσολαβηθούν η φύση και η τέχνη (γραμματική και συντακτικό) της γλώσσας; Μπορεί άραγε να επιτευχθεί, έστω και μερικώς ή στιγμιαίως, ένα «σταθερό» νόημα, ή μήπως όλοι οι άνθρωποι είμαστε καταδικασμένοι να ζούμε υπό το κράτος της «απροσδιοριστίας» του νοήματος και της μεταφράσεως; Κατά τον Quine οι πράξεις, οι σκέψεις, οι ιδέες και τα νοήματα των ανθρώπων αρθρώνονται στα πλαίσια της «κινούμενης άμμου».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

Εκδηλώσεις για το Έτος Σωκράτη

Στο πλαίσιο του εορτασμού για το «Έτος Σωκράτη» συμπεριλαμβάνονται και οι εξής εκδηλώσεις:

- **Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ».** Οργανώνεται στην Αθήνα από τη Φιλοσοφική και Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το συνέδριο αυτό πραγματοποιείται στις 7 και 8 Μαΐου 2001 και οι εργασίες του θα διεξαχθούν στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το Συνέδριο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον δεδομένου ότι τα 12 βιβλία του πλατωνικού αυτού έργου περιλαμβάνουν μεγάλα προβλήματα που πάντοτε προσήλκυαν το ενδιαφέρον των ερευνητών. Ελπίζουμε ότι η μελέτη των προβλημάτων αυτών, θεωρούμενη υπό σύγχρονο πνεύμα θα έχει να προσκομίσει

πολλά νέα στοιχεία στη νομική επιστήμη και τη φιλοσοφική έρευνα.

- **Στις 24 Μαΐου στο Ωδείο Ηρώδου του Αττικού,** παρουσιάζεται η τραγωδία που συνέθεσε ο καθηγητής του Πανεπ. Αθηνών Κώστας Μπέης με τίτλο «*Ωρα απιέναι*» και αναφέρεται στη ζωή, τη δίκη και το θάνατο του Σωκράτη, σε σκηνοθεσία Γιώργου Ρεμούνδου και ερμηνευτές κορυφαίους ηθοποιούς του συγχρόνου ελληνικού θεάτρου.

- **Το Δέκατο τρίτο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Φιλοσοφίας,** που διοργανώνεται εφέτος στη Ρόδο από 18 έως 25 Αυγούστου 2001 με θέμα: «*Η Φιλοσοφία της Επικοινωνίας*», είναι αφιερωμένο στο Σωκράτη για τα 2.400 χρόνια από το θάνατό του.

Η έννοια του “αρχείου” στην φιλοσοφία του Γάλλου φιλοσόφου Jacques Derrida

(“αρχείον ψυχής”: η φιλοσοφική και ψυχολογική ανάλυση της έννοιας)

Του ΓΕΩΡΓ. ΣΤΕΦ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, δρ. φ.
τ. Διευθυντή ΣΕΛΑΜΕ Λάρισας

Ο Γάλλος φιλόσοφος Jacques Derrida είναι ένας από τους συγχρόνους Γάλλους στοχαστές, του οποίου η φιλοσοφία έχει προκαλέσει την προσοχή των άλλων στοχαστών και ταυτοχρόνως αντιδράσεις, αντιρρήσεις και πολεμική.

Στην παρούσα σύντομη ανακοίνωση καταγράφεται και επεξηγείται η έννοια του αρχείου, όπως αναπτύσσεται και αναλύεται στο βιβλίο του φιλοσόφου, το οποίο φέρει τον αρχικό τίτλο *Mal d'archive* (το άλγος του αρχείου) και το οποίο έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τον Κωστή Παπαγιώργη, γνωστό μεταφραστή και αξιόλογο στοχαστή με τον τίτλο: “Η έννοια του αρχείου”.

Κατ’ αρχήν και εκτός του περιεχομένου του βιβλίου αυτού η λέξη “αρχείον” στην αρχαία ελληνική γλώσσα σημαίνει το ενδιαίτημα, την κατοικία των αρχών, δηλ. των φορέων της εξουσίας, της πολιτικής ή και άλλης αρχής.

Συναντούμε π.χ. στον Ξενοφώντα και στο έργο του “Κύρου Παιδεία” τη φράση: “ένθα τά τε βασιλεία καί τά άλλα ἀρχεία πεποίηται” μία ανάλογη πρόταση συναντούμε στον Δημοσθένη: “τά ἀρχεία τε καί τά βουλευτήρια”. Πέραν τούτων η λέξη “αρχείον” σημαίνει γενικώς κάθε αρχή πόλεως, δηλ. καθώς κρατική εξουσία: κατόπιν ο όρος σημαίνει το σύνολο των δημοσίων εγγράφων, τα οποία ως δημόσια εκφράζουν αποφάσεις και δράσεις μιας εξουσίας ή αρχής. Εν τέλει αρχείον στην ελληνική γλώσσα είναι η υπηρεσία ή η αρχή η οποία μεριμνά για την φύλαξη,

ταξινόμηση και περαιτέρω “εκμετάλλευση” των κρατικών εγγράφων.

Εκκινώντας από αυτές τις έννοιες, υπό τις οποίες χρησιμοποιείται στην ελληνική γλώσσα και υπό τις οποίες χρησιμοποιείται και στη γαλλική γλώσσα και ιδίως υπό την τελευταία σημασία του όρου, την οποία περιγράψαμε προ ολίγου, ο Derrida αναπτύσσει και αναλύει την έννοια του αρχείου μέσα στο πλαίσιο της δικής του φιλοσοφικής σκέψεως.

Κατ’ αρχήν ο όρος αρχείον προερχόμενος εκ της λέξεως αρχή σημαίνει ταυτοχρόνως και έναρξη και εντολή, αφού εκ της ετυμολογίας του περιέχει και τις δύο σημασίες. Κατά ταύτα από τις πρώτες σημασίες που είδαμε ήδη η λέξη αρχείον μετασχηματίζεται νοηματικά σε σύστημα αρχών, εννοιών, ιδεών κ.λπ.

Περαιτέρω ο όρος σημαίνει και δύναται να σημαίνει σύστημα φιλοσοφικών και ψυχολογικών απόψεων και αρχών, ψυχιατρικών απόψεων και θεωριών κ.τ.τ. π.χ. είναι μορφή αρχείου ψυχής η θεωρία του ομαδικού ασυνειδήτου του Karl Jung. Υπό αυτούς τους όρους ο Derrida σκεπτόμενος σχηματίζει την έννοια του αρχείου και δηλώνει ότι το αρχείον είναι αρχή νομολογική, ενταλματική, διαστηματική και αρχαιοθέτηση σημαίνει θεσμοποίηση, ταξινόμηση, και τοποθέτηση εντός της όλης πραγματικότητας.¹

Η θεσμοποίηση κατά τα λεγόμενα του Jacques Derrida είναι η τοποθέτηση σταθερών συντεταγμένων εντός του απεράντου χώρου της ψυχικότητας του ανθρώπου. Η μελέτη αυτής

της θεσμοποιητικής διαδικασίας, όπως παρατηρεί χαρακτηριστικώς ο Derrida, έχει δύο όψεις: μία είναι η συγκρότηση της θεσμοποιήσεως και η άλλη είναι η θεωρητική αποδόμηση της θεσμοποιήσεως.

Ένα σύστημα σταθερών επιστημονικών φιλοσοφικών, κοσμοθεωρητικών ιδεών μέσα στην ψυχή του ανθρώπου είναι μια μορφή αρχείου ψυχής, είναι τούτο δε η έδρα, η βάση και η αρχή του ομαδικού ασυνειδήτου. Είναι ακόμη η αφετηρία των ψυχικών και πνευματικών εκδηλώσεων ενός ανθρώπου, ενός λαού, ενός έθνους, θα ελέγομεν περαιτέρω επεκτείνοντας την σκέψη του Derrida.

Όλα αυτά σημαίνουν ότι διά μέσου του χρόνου και από τις πανάρχαιες γενεές μέχρι σήμερα διατρέχουν και κυβερνούν την ψυχήν ατόμων και λαών σταθερές και αναλλοίωτες ψυχικές και πνευματικές συντεταγμένες. Από άτομο σε άτομο, από ομάδα σε ομάδα μικρήν ή μεγάλην οι κοινές αυτές παράμετροι συνδέουν τα άτομα και τις ομάδες μεταξύ τους με ισχυρούς δεσμούς, πολύ περισσότερο ισχυρούς από όλους τους άλλους παράγοντες.

Οι δεσμοί αυτοί είναι αδιατάρακτοι και μέσα στην ποικιλομορφία του γεωγραφικού χώρου μεταξύ των ατόμων που συνεχόνται εξ αυτών των παραμέτρων, και μέσα στην μακράιωνα ροή του χρόνου.

Ο Jacques Derrida επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στο ψυχικό αρχείον ενός ιστορικού λαού ο οποίος είναι και ο λαός των προγόνων του. Στερεώνει την προσοχή του στον ε-

σωτερικό ψυχικό χώρο του Ιουδαϊκού λαού. Επιθυμεί να εύρη τον ισχυρό ψυχικό και πνευματικό οπλισμό ο οποίος συντείνει ώστε ο Ιουδαϊκός λαός, το έθνος των Εβραίων, να δείχνει τόση ιστορική αντοχή μέσα στο χρόνο και να ζει και να επιβιώνει πάντοτε παρά τις μεγάλες περιπέτειες και τις μεγάλες ταλαιπωρίες. Παρατηρεί, ορθώς νομίζομεν, ο φιλόσοφος, ότι στρέφεται προς όλα αυτά επειδή η μοίρα του Εβραίου καθωρίσθηκε από τους πατέρες του και νοιώθει ακόμη σήμερα τον σκοτεινό σφυγμό μέσα στο αίμα του.²

Αυτό το αρχείο γράφει ο Derrida δεν ανάγεται ούτε στην μνήμη ούτε στην ανάμνηση. Είναι αντίθετα ένα υπόβαθρο υποκειμενικό. Όλα αυτά είναι αβέβαια και ασαφή, διότι το ομαδικό ή το ατομικό ψυχικό αρχείο είναι σκοτεινό και συσκοτιστικό. Δεν είναι καθαρόν τίποτε μέσα στο αρχείο και αυτό δείχνει την δυνατότητα διαφωνιών ως προς την ύπαρξή του. Παρά ταύτα, υπάρχει διότι μόνον αυτό κάνει τον Εβραίο να είναι διά μέσου των αιώνων ο ίδιος στον χαρακτήρα, τις ιδέες, τον τρόπον σκέψης και δράσεως.³

Το αρχείον είναι οικονομικόν, παρατηρεί ο Derrida, διότι διατηρεί, αποθηκεύει, οικονομεί δομές, σχήματα όχι διότι νομοθετεί, αλλά διότι απλώς ρυθμίζει εσώψυχες καταστάσεις. Το ίδιο αρχείο ο Derrida το ονομάζει *νομολογικό*, διότι είναι νόμος ο οποίος ανήκει στον ίδιο οίκο ως τόπον διαμονής οικογένειας, γενεαλογίας, θεσμού ή θεσμών. Θεσμών, εξυπονοείται, πάντοτε εσωψυχικών καταστάσεων. Το αρχείον ταυτοχρόνως υπομνησκει, υπομνηματίζει, ερμηνεύει, επεξηγεί καταστάσεις και συμπεριφορές. Η καταφυγή ακριβώς στο αρχείον ιστορικών εγγράφων γίνεται διότι ανευρίσκει κανείς εκεί όχι μόνον περιγραφές, αλλά και επεξηγήσεις και ερμηνείες των φαινομένων του σήμερα. Το αρχείον, ως αρχείον ψυχής και υπό πάσαν άλλην έννοιαν επιβάλλει την επανάληψη και την στρο-

φή προς το παρελθόν, την άντληση εκείθεν προτύπων σκέψεως και ρυθμών ζωής.⁴ Για τούτο κάνει λόγο ο Derrida για μια αναδρομική επιστημονική φαντασία. Μια σκέψη η οποία υπενθυμίζει κατά ένα τρόπο ή κατά ένα μέρος την θεωρία του Πλάτωνος περί αναμνήσεως. Η έννοια του αρχείου είναι αναδρομική και επαναλήψιμη, παρασύρει την γραμματική ιδιοτυπία μέσα στην σχηματικότητα εγγράφοντας ακόμη την εγγραφή, αναθυμάται με τον τρόπο της μια περιτομή. Η περιτομή υπενθυμίζει ένα σταθερό έθιμο των Ιουδαίων δια μέσου των αιώνων και τούτο το έθιμο είναι μια αρχειακή καταγραφή μέσα στη συνείδηση του λαού.⁵

Το αρχείο δοκιμάζει άλγος κατά την προσπάθεια εισβολής ενός νέου κόσμου κατ' αρχήν και η αντίσταση του παλαιού ψυχικού κόσμου είναι το άλγος του αρχείου. Είναι οι εκ του παρελθόντος θλίψεις όταν το αρχείον ψυχής αντιδρά στην εισβολή του νέου στοιχείου. Κατά ταύτα το αρχείον ψυχής είναι τα χαρακτηριστικά κληρονομικά της ψυχής και παρατηρεί ο Derrida, δεν είναι δυνατόν να παραστήσουμε το ένα χωρίς το άλλο. Το αρχείον έχει μέσα του την περιοχή διαφόρων χρωμάτων και διαστημάτων. Η δομή του αρχείου είναι φασματική, λέγει ο Derrida, και όπως είναι προφανές μέχρι τώρα, το αρχείον ψυχής όπως το αναλύει ο Derrida είναι το αντίστοιχο θεωρητικό σχήμα⁶ της ψυχής των λαών και των εθνών. Ιδέες που εισηγήθηκαν στη νεώτερη ευρωπαϊκή φιλοσοφία ο Voltaire, ο Herder, ο Hegel κ.λπ. και τις οποίες ανευρίσκουμε προδρομικά, άλλοτε ασαφώς και άλλοτε σαφώς στους αρχαίους Έλληνες στοχαστές, τον Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Ιπποκράτη. Ταύτα όλα είναι η άλλη έκφραση της εννοίας του ομαδικού ασυνειδήτου του Jung. Κατά τινά τρόπον μέσα στην ψυχή του Ιουδαίου βρίσκονται κάποια αιώνια ψυχικά χαρακτηριστικά που ανήκουν στην ψυχή του Ιουδαίου, είναι π.χ. το μεσσιανικό πνεύμα, μια δηλ. παντοτεινή προσδοκία σωτηρίας κατά το μέλλον,

δηλ. τον μέλλοντα χρόνον. Είναι μάλιστα μια σωτηρία και μια νίκη εναντίον όλων των καταδρομών της ιστορίας και μια απαλλαγή εξ όλων των φυσικών πόνων. Η σωτηρία θα προέλθη δι' ενός θείου προσώπου, ιερού απεσταλμένου του Θεού, ο οποίος είναι ο Μεσσίας. Και αυτήν την μεσσιανικήν προσδοκία και την εξ αυτής επερχομένην σωτηρίαν ενσαρκώνει κατά πρώτον ο Μωυσής. Ο Μωυσής είναι ο α' Μεσσίας, παρατηρεί ο J. Derrida. Ο Ιησούς είναι το τεχνητό, δηλ. το μη γνήσιο υποκατάστατο αυτού του α' Μεσσία, δηλ. του Μωυσέως.

Ο γνήσιος Μεσσίας είναι ο Μωυσής, πιστεύει ο Derrida. Ο Παύλος είναι ο α' διάδοχος του Ιησού και ο γνήσιος εκπρόσωπός του. Υπήρξε δηλ. ήδη ένας Μεσσίας γνήσιος. Ο Μωυσής, και δύο νόθοι, δηλ. ο Ιησούς και ο Παύλος στην ιστορία του εβραϊκού λαού.⁷ Η εμφάνιση Μεσσιών στην εβραϊκή ιστορία είναι προϊόν των βασικών στοιχείων του αρχείου ψυχής του Εβραίου. Η ψυχή του Εβραίου προσδοκά πάντοτε την έλευση Μεσσιών. Για τούτο εμφανίζονται στην ιστορία του Εβραϊσμού αυτοί οι ανθρώπινοι τύποι, άλλοτε γνήσιοι και άλλοτε νόθοι. Τι σημαίνουν όμως οι Μεσσία; Σημαίνουν την οικοδόμηση ενός κόσμου ομαδικού ασυνειδήτου εστραμμένου συνεχώς προς το μέλλον. Αυτό είναι ο Ιουδαϊσμός, παρατηρεί ο Derrida. "Είμαι ανοικτός στο μέλλον, αυτό σημαίνει να είναι κανείς Εβραϊός". Το μέλλον, θυμήσου να θυμηθής το μέλλον. Ιδού ο Εβραϊσμός. Αυτή η πρόταση είναι αρχαιοθετημένη στην ψυχή του Εβραίου από πολλούς αιώνες. (J. Derrida)⁸

Το εβραϊκό στοιχείο στην χριστιανική θρησκεία είναι ακριβώς η θέα του μέλλοντος και η απόρριψη του παρελθόντος. Η μετάνοια θεμελιώδες αίτημα και κήρυγμα του Χριστιανισμού, είναι επίσης απόρριψη του παρελθόντος και στροφή προς το μέλλον. Το εκφράζει αυτό και η γνωστή πρόταση "οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν

ἐπιζητούμεν”, στην οποία το νόημα είναι πάντοτε ότι το μέλλον ως στόχος της ψυχής ενδυναμώνει αυτήν με κάθε είδους ελπίδα. Μια άλλη πρόταση της Καινής Διαθήκης ομιλεί για την στροφή προς το μέλλον και μάλιστα με σαφείς ωφελμιστικούς στόχους. “Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ’ ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὐθετὸς ἐστὶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ”. Ὅμως, ὅλη αυτή η στροφή προς το μέλλον θέτει σε προτεραιότητα την δράση έναντι της σκέψης και της γνώσεως και αδιαφορεί για το παρελθόν και αυτό το οποίο είναι αιώνιο και υφιστάμενο εκ του παρελθόντος. Είναι αυτή η αιτία για την απόρριψη της γνώσεως. Ο Εβραϊσμός δεν εθεμελίωσε επιστήμη και φιλοσοφία. Διότι η γνώσις, ὅπως εἶπεν ὁ Πλάτων, εἶναι ἀνάμνησις καὶ ἡ πρότασις αὐτὴ ἔχει διπλὸ περιεχόμενον. Ἀφ’ ἐνός ἡ γνώσις εἶναι στροφή προς το παρελθόν και προς το εκ του παρελθόντος αιωνίως υφιστάμενον και ἀφ’ ἐτέρου ἀναζήτηση τῆς γνώσεως ἐπὶ τῶν αιωνίων δεδομένων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς ὁποίας κατὰ Πλάτωνα βρίσκονται τὰ σταθερὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος. Ἄρα καὶ κατὰ Πλάτωνα, σύμφωνα με τοὺς ὅρους τῆς σκέψεως τοῦ Derrida ὑπάρχει ἓνα εἶδος ἀρχείου σὴν ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σταθερὸ στοιχεῖο τοῦ ὄντος. Αὐτὰ κατὰ τινὰ τρόπον θα ἐλέγαμε συνιστοῦν τὸ ἀρχεῖο ψυχῆς τοῦ Ἑλλήνου.

Ὅμως, τὸ ἀρχεῖο ψυχῆς τοῦ Εβραίου εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἀποκόπτει τὸν Εβραῖο ἀπὸ τὸν λοιπὸν κόσμον, δημιουργεῖ τὴ μοναξιά, σὴν ὁποία τὸν κλείνει μὴ περιτομή, που θα θύμιζε πάντοτε τὸν ἐπίφοβο εὐνουχισμό, παρατηρεῖ ὁ Derrida.⁹ Ἡ ἀποψη τοῦ Derrida περὶ ἀρχείου ψυχῆς τοῦ Εβραίου καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Εβραίων ἀνάγεται σὴν φιλοσοφικὴς ἀπόψεις περὶ σταθερῶν παραμέτρων μέσα σὴν ομαδικὴ ψυχῇ κάθε ἔθνους καὶ παραπέμπει σὴν φιλοσοφία τῆς ιστορίας κατὰ Voltaire, Herder, Hegel κ.λπ.

Αὐτὴ ἡ ἀποψη τοῦ ἀρχείου ψυχῆς ὅπως τὴν ἀναλύει ὁ Derrida κατηγορήθηκε ὡς ἰδέα φασιστικὴ διότι ἐγίνε ἐντονη ἐκμετάλλευσή αὐτῆς ἀπὸ τὴς δικτατορίες τοῦ 20οῦ αἰῶνος.

Ὅμως, ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι κατ’ οὐσίαν βαθύτατα δημοκρατικὴ, διότι ὑπογραμμίζοντας τὴν βαθύτερη ἰδιαιτερότητα ζητεῖ ταυτοχρονα τὸν σεβασμὸν τῆς ἰδιαιτερότητος, διότι αὐτὴ εἶναι ὄχι ἐπιφανειακὴ καὶ νόθα, ἀλλὰ παντοτεινὴ καὶ γνήσια. Ὑπάρχει λοιπὸν μὴ συστάδα σταθερῶν παραμέτρων μέσα σὴν ατομικὴ καὶ ομαδικὴ ψυχῇ καὶ αὐτὴ ἡ συστάδα εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀρχεῖο ψυχῆς. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἡ ὁποία εἶναι νομιζόμεν σωστὴ κατὰ βάθος βοηθεῖ σὴν ἐρμηνεία πολλῶν φαινομένων τῆς ιστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Π.χ. εἶναι ἀρχεῖο ψυχῆς καὶ στοιχεῖο τοῦ ἀρχείου ψυχῆς τοῦ Ἑλλήνου ἡ λατρεία τῶν εἰκότων, ὄχι αὐτῶν καθ’ ἑαυτὰς, ἀλλὰ ὡς συμβόλων τὰ ὁποία συμβολίζουν τὰ πεπερασμένα σχήματα, τὰ ὁποία εἶναι τὰ μόνα κατ’ ἀναφορὰν πρὸς τὰ ὁποία δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἡ λογικὴ καὶ ἡ θεωρητικὴ σκέψη, ἐνὸς τὸ ἀπειρον εἶναι ἀπρόσιτον ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια. Εἶναι ἀρχεῖο ψυχῆς τοῦ Ἰνδοῦ ἡ μουσικὴ θέα τοῦ ὄντος καὶ ἡ ζωὴ τοῦ φακίρη τὸν ὁποῖον δὲν συναντοῦμε σὴ κανέναν ἄλλον πολιτισμὸν.

Παρόμοιες σκέψεις εἶναι δυνατόν νὰ γίνων γιὰ ἄλλους λαοὺς καὶ ἔθνη τὰ ὁποία παρήγαγαν μεγάλους πολιτισμοὺς σὴν ἱστορία. Ἐνα ἀρχεῖο ψυχῆς εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῆ καὶ γιὰ αὐτὰ τὰ ἔθνη.

Αὐτὴ εἶναι γενικῶς ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχείου κατὰ τὸν J. Derrida, τὴν ὁποία ὁ Γάλλος –εβραϊκῆς καταγωγῆς στοχαστῆς– ἐπεξηγεῖ καὶ ἐρμηνεύει ἐνίοτε με σαφήνεια καὶ ἄλλοτε με σκοτεινὸ τρόπο σκέψεως καὶ τελικὰ τὴν ἀποδομεί σὴν θεωρητικὸ πεδίο με σκοπὸν τὴν καλύτερη κατανόησή τῆς καὶ ἀκόμη τὴν βαθύτερη ἐμβίωσή τῆς. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχείου, ὅπως αὐτὴ ὑπάρχει καὶ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν Γάλλο στοχαστῆ, ἐνὸς εἶναι οὐσιαστικὰ μὴ ἓνα ἔννοια ἡ ὁποία ἔχει δημοκρατικὴ ἀφετηρία, διότι δείχνει ὅτι ἡ ε-

θνικὴ διαφορετικότητά δὲν εἶναι ἓνα τυχαῖο ἱστορικὸ σύμπτωμα, ἀλλὰ μὴ πολὺ βαθεῖα καὶ θεϊκῆς ἀφετηρίας ἰδιότητα. Ἄρα ἰδίως γιὰ τούτο εἶναι ἀπολύτως σεβαστὴ, καὶ παράλληλα διαθέτει ἰδίως αὐτὴ καὶ περιεχόμενον ἐπιστημονικὸ, διότι εἰσάγει μὴ ἓνα νοῖα σταθερῶς παραμέτρου σὴν ψυχῇ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἐθνῶν. Ἐντούτοις ἔχει μέσα σὴν ἱστορικὴ πράξη ὑποστὴ διαστροφήν καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς βάση πράξεων ἀπαράδεκτων μέσα σὴν ἱστορία. Καὶ τούτο διότι κάθε ἔννοια εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστὴ ἀνατροπὴ καὶ διαστροφή, ὅταν μάλιστα ἀναφέρεται σὸν χώρο τῆς ατομικῆς καὶ ομαδικῆς ψυχῆς.

Ἡ ὀρθὴ ἀποτίμησις, κατανόησις καὶ ἐμβίωσις τοιαύτης ἀξίας ἐννοίων ἀπαιτεῖ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου παιδείαν καὶ λέγοντες κάτῃ παρόμοιον εἰσερχόμεθα σὴ πεδία τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρχείου ψυχῆς. Παράλληλως ἀνοίγει νέους δρόμους πρὸς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κύρια μέρημα τῆς εβραϊκῆς ψυχῆς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Jacques Derrida: Ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχείου (ἐλλ. μετ. Κ. Παπαγιώργης), Ἐκδ. Ἐκκρεμές, Ἀθήνα 1996, σελ. 15-16.
2. ὅπως παραπάνω, σ. 102.
3. » » σ. 103.
4. » » σ. 106.
5. » » σ. 106.
6. » » σ. 108.
7. » » σ. 122.
8. » » σ. 122.
9. » » σ. 144.

* Ἡ λέξη «ἀρχεῖο» εἶναι ὅτι πιο βέβαιον καὶ ἀσαφές παρατηρεῖ ἐπίσης ὁ Derrida (σελ. 125), διότι, θα ἐλέγαμεν, ἡ διεξόδου σὴν βάση τὸν ἀσυνειδητόν, ατομικὸν καὶ ομαδικόν, εἶναι τὸ δυσχερέστερον ἔργον. Σημαντικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ σκέψη ὅτι τὸ ἄλγος τοῦ ἀρχείου εἶναι ἀφ’ ἐνός ἡ θλίψις ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἡ προσπάθεια εἰσβολῆς ἐνός νέου ἀρχείου, ἐνός νέου κόσμου ἀρχῶν καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν παλαιῶν (σελ. 124) (βλ. σελ. 2 αὐτοῦ τοῦ κειμένου)

ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΠΟΛΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΑ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΚΩΝ. ΝΟΥΛΑ, Φιλολόγου - Συγγραφέα

Παρακολούθησα το Διεθνές Συνέδριο «**Η Διακήρυξη της Μπολώνια(ς) και η ελληνική προσέγγιση**», Αθήνα, 19-20 Ιανουαρίου 2001. Επειδή μου δόθηκαν μόνο δύο λεπτά για να μιλήσω, θα ήθελα να σας μεταφέρω τον προβληματισμό μου:

Στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης συντελείται και στο χώρο της εκπαίδευσης μια ουσιαστική προσπάθεια για τη σύγκλιση και την παγίωση ενός ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης «με σταθερή υποστήριξη, συνεχή εποπτεία και προσαρμογή στις διαρκώς μεταβαλλόμενες ανάγκες με πλήρη σεβασμό στη διαφορετικότητα του πολιτισμού μας, των γλωσσών μας και των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων όσο και την αυτονομία του πανεπιστημίου». Οι στόχοι και οι αρχές αυτές διατυπώθηκαν αρχικά σε μια πιο αυστηρή μορφή στη Διακήρυξη της Σορβόνης της 25ης Μαΐου 1998 και σε μια πιο χαλαρή μορφή ύστερα από παρεμβάσεις διαφόρων μικρότερων κρατών και της Ελλάδας δια του κ. Αρσένι, υπουργού Παιδείας τότε, στη Διακήρυξη της Μπολώνια(ς) της 19ης Ιουνίου 1999. Όλα αυτά τα συμπεράσματα συζητήθηκαν στη Σύνοδο της Αθήνας και της Σαλαμάνκας (Ισπανία) στις 29 Μαρτίου 2001 και τελικά στη σύνοδο της Πράγας τον Μάιο του 2001. Οι τελικές αποφάσεις πιθανόν θα παρθούν το 2003, όταν και την προεδρία της Ε.Ε. θα έχει η χώρα μας. Όλα θα τελειώσουν μέχρι το 2010.

Έχουμε πολύ καθυστερήσει στη λήψη τελικών αποφάσεων ως συνήθως, αν και το Υπουργείο Παιδείας δια του κ. Διονύση Κλάδη, ειδικού Γραμματέως Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, συνεπικουρούμενου από τον τότε σύμβουλο του Υπουργού καθηγητή Μιχάλη Τσινιαιζέλη, έλαβε ενεργό μέρος σε όλες τις προπαρασκευαστικές διαδικασίες.

Στο συνέδριο της Αθήνας για πρώτη φορά οι πρυτάνεις όλων των ελληνικών πανεπιστημίων (Α.Ε.Ι., Πολυτεχνεία) καθώς και των Τ.Ε.Ι. συζήτησαν δημόσια και διατύπωσαν τις θέσεις τους, μαζί με το Υπουργείο Παιδείας. Αυτό για τα ελληνικά δεδομένα είναι ένα μεγάλο κέρδος, αφού τα πράγματα κατ' ανάγκην ειπώθηκαν με το όνομά τους.

Για πρώτη φορά αναδείχθηκε και έγινε αποδεκτή ομόφωνα η ανάγκη για αξιολόγηση όλων των πανεπιστημιακών μονάδων των Α.Ε.Ι. και των Τ.Ε.Ι., για πρώτη φορά κλήθηκαν και έλαβαν επίσημα μέρος οι φοιτητές και οι εκπρόσωποι του Τύπου, πράγμα πρωτόγνωρο, για το οποίο αξίζει δημόσιος έπαινος στο Υπουργείο Παιδείας.

Οι στόχοι της διακήρυξης της Μπολώνια(ς) είναι:

- Υιοθέτηση ενός συστήματος τίτλων σπουδών εύκολα αναγνωρίσιμων και συγκρίσιμων· υιοθέτηση συστήματος σπουδών με δύο κύριους κύκλους, ένα προπτυχιακό και ένα μεταπτυχιακό: 3 χρόνια τουλάχιστον για το προπτυχιακό (Bachelor) με σαφή και ειδικά επαγγελματικά δικαιώματα, επιπλέον 2 χρόνια για Master και άλλα ακόμη 3 χρόνια για Doctorat, δηλ. έχουμε το σύστημα 3-2-3, σύνολο οκτώ.

- Καθιέρωση συστήματος μεταφοράς διδακτικών μονάδων για την κινητικότητα των φοιτητών συμπεριλαμβανομένων και των συστημάτων δια βίου εκπαίδευσης, που θα επιτρέπει την άνετη μετακίνηση των φοιτητών.

- Προώθηση της κινητικότητας των φοιτητών και των διδασκόντων.

- Προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας για διασφάλιση της ποιότητας, ώστε να μπορούν τα ευρωπαϊκά ιδρύματα να συναγωνίζονται αυτά των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.

- Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Διάστασης με την κοινή συνεργασία όλων.

Στις συζητήσεις του Συνεδρίου της Αθήνας διαπιστώθηκαν τα εξής: Οι πρυτάνεις των πανεπιστημίων και κυρίως των Πολυτεχνικών Σχολών αντιδρούν από το φόβο μήπως τα ΤΕΙ γίνουν Πανεπιστημιακά Ιδρύματα ανώτατα, ενώ οι των ΤΕΙ αποδέχονται πλήρως τις αρχές της Μπολώνια(ς). Μεγάλος φόβος μη χαθούν τα συντεχνιακά κεκτημένα, πολύ συντηρητισμός που έγινε προσπάθεια να καλυφθεί με τον μανδύα όψιμων κορονών για Δημοκρατία, Αυτονομία, Χρηματοδότηση κ.λπ. Από την πλευρά δε του Υπουργείου Παιδείας μια προσπάθεια άμυνας και φοβίας σε απολογητικό τόνο, μήπως κατηγορηθεί για υποταγή στο Διευθυντήριο των μεγάλων της Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία, Ιταλία).

Όλα αυτά δείχνουν ότι η Ελλάδα δεν είναι ακόμα έτοιμη, ψυχολογικά περισσότερο και ουσιαστικά· φοβάται το νέο, δεν τολμά και, αντί να προσαρμοστεί στις αρχές της Ευρώπης και στις απαιτήσεις της εποχής μας, φαίνεται να χάνεται σε ατέρμονες συζητήσεις, που δείχνουν ότι προσπαθεί να προσαρμόσει τις αρχές της Μπολώνια(ς) στη δική μας αναχρονιστική και συντηρητική νοοτροπία και πραγματικότητα. Αντί να μιμηθούμε την Ιταλία, που σε ενάμισι χρόνο προσαρμόστηκε με συγκεκριμένες νομοθετικές πρωτοβουλίες στη Διακήρυξη της Μπολώνια(ς), εμείς φαίνεται ότι, έστω και υποκριτικά, προσπαθούμε να μοιάσουμε στην Τουρκία. Αυτό τουλάχιστον είναι άδικο για την ελληνική νεολαία, που καλείται να δείξει παγκόσμια τις ικανότητές της στην Ολυμπιάδα του 2004.

Κύριε Υπουργέ Παιδείας, κ. Ευθυμίου, οι καιροί απαιτούν:

Στέρεο Λύκειο με ποιοτική αναβάθμιση, ελεύθερο χωρίς το άγχος των πολυάριθμων εξετάσεων. Ελεύθερη είσοδο στο πρώτο προπτυχιακό τμήμα για σύγερση επαγγελματική αποκατάσταση και γενναία χρηματοδότηση για τον πρώτο κύκλο τουλάχιστον της μεταπτυχιακής βαθμίδας (master), ώστε τα ΑΕΙ, τα Πολυτεχνεία και τα αναβαθμισμένα μας ΤΕΙ, απερίσπαστα να επιτελέσουν το εθνικό τους έργο. Οι καιροί ον μενετοί, όταν 29 κίβλας χώρες υπέγραψαν την Διακήρυξη της Μπολώνια(ς) και μέχρι το 2010 θα ακολουθούν την ενιαία σύγχρονη αντίληψη της τωρινής εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Δεχθείτε την πρωτοφανή κινητικότητα ως ιστορική πρόκληση και ευκαιρία. Είναι αντίφαση να αποδεχόμαστε την κοινωνία της αγοράς, να θέλουμε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και στα νηπιαγωγεία μας, αλλά να μη προσαρμοζόμαστε γρήγορα στις σύγχρονες απαιτήσεις. Αρκετά με τους ελάχιστους σκεπτικιστές. Η διάρκεια σπουδών τελικά δεν είναι κριτήριο ποιότητας και αποτελεσματικότητας. 3 έτη σε ένα καλό πανεπιστήμιο, είναι πολύ ανώτερα από τα 5 ενός υποβαθμισμένου. Αν η πολιτεία αδυνατεί να προσφέρει ουσιαστική ανώτατη εκπαίδευση δωρεάν, ας επιτρέψει τη λειτουργία των ιδιωτικών πανεπιστημίων, που έτσι ή αλλιώς μπαίνουν από το παράθυρο και με κάθε τρόπο. Τελειώνω με τη φράση της Ανίτα Λεϊκόβιτς, συμβούλου του Υπουργείου Παιδείας της Φινλανδίας: «Οι μικρές χώρες χρειάζονται την Ευρώπη. Η Ευρώπη, αντιθέτως, μπορεί να συνεχίσει και χωρίς αυτές!». Ο νοών νοετώ!..

Ελληνικός Φιλοσοφικός Λόγος και Παγκοσμιοποίηση

-Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ-

Του ΒΑΪΟΥ Σ. ΦΙΛΟΥ, φιλολόγου

Στις αρχές του δού π.Χ. αιώνα, όταν ο Θαλής ο Μιλήσιος πρώτος αυτός τράβηξε το μανδύα του μύθου και με αρματωσιά το φιλοσοφικό λόγο αναζήτησε να βρει την **πρώτη αρχή, την ουσία του κόσμου, καινούριοι ορίζοντες ξανοίγονταν για την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας.**

Εξέκίνησε ένα υπέροχο και περιπετειώδες ταξίδι στον πολυδαίδαλο κόσμο της ανθρώπινης σκέψης που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, για είκοσι έξι περίπου αιώνες με κάποια κενά μεσοδιαστήματα.

Πρωτοπόροι σ' αυτόν τον επικό αγώνα του ανθρώπινου νου, να ξεδιαλύνει τα σκοτάδια της άγνοιας και να δώσει ορθολογικές απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα και τις απορίες που τον απασχολούσαν, υπήρξαν οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι.

Γίγαντες της σκέψης όπως: ο Ηράκλειτος, ο Εμπεδοκλής, ο Δημόκριτος, ο Αναξαγόρας, ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Επίκουρος κ.ά. προσπάθησαν με διανυγή και σαφή ελληνικό φιλοσοφικό λόγο να προσεγγίσουν την αληθινή πραγματικότητα, την ουσία του κόσμου, των όντων, των πραγμάτων, των ανθρωπίνων σχέσεων, της πολιτείας, της κοινωνίας και του νοήματος της ζωής.

Κάποιων από αυτούς ευτύχησαν να σωθούν ακέραια (ή και αποσπασματικά) τα έργα τους κι ο φιλοσοφικός λόγος αυτών αποτελεί μέγα «κτῆμα ἐς αἰεί» και πολύτιμη κληρονομιά τόσο ημών των –καυχωμένων και βαυκαλιζομένων πολλάκις– Νεοελλήνων όσο και ολόκληρης της πολιτισμένης ανθρωπότητας.

Από τα μέσα του 20ού –παρελθόντος πλέον– αιώνα και δώθε, μέχρι που παρέδωσε τη σκυτάλη της χρονικής διαδοχής στον –επελθόντα ακάθεκτο ως επιδρομέα– 21ο αιώνα, πολλές από τις «παλιές» αξίες, που στήριζαν την ανθρωπότητα και την κράτησαν όρθια στον απέραντο και τρικυμιώδη ωκεανό της ιστορικής διαδρομής, σωριάστηκαν σε ερείπια ως ξεπερασμένες, ως περιττές και άχρηστες.

Ο καθαρός φιλοσοφικός λόγος του **Σωκράτη** (που το 2001 ονομάστηκε «έτος Σωκράτη» –στα λόγια από ό,τι φαίνεται– επειδή εορτάζονται τα 2.400 χρόνια από τη θανατική του καταδίκη), του **Πλάτωνα**, του **Αριστοτέλη** κ.ά., καθώς και των νεώτερων Ευρωπαίων φιλοσόφων, όπως: του **Ντεκάρτ**, του **Έγκελ**, του **Καντ**, του **Μαρξ**, του **Μπερξόν** κ.ά., φαίνεται πως για τους... «**μεταμοντέρνους**» ανθρώπους της λεγόμενης εποχής της **παγκοσμιοποίησης**, της τεχνολογίας, του διαδικτύου και της «Αγοράς» δεν σημαίνει πλέον τίποτε.

Έννοιες όπως: ανθρωπιά, ευαισθησία, αρετή, αυτοσεβασμός, αμοιβαιότητα, αλληλεγγύη, αγάπη, στοργή, εντιμότητα, ειλικρίνεια, δικαιοσύνη και ανιδιοτελής προσφορά φαίνονται για τους τεχνοκράτες απαρχαιωμένες, χωρίς αντίκρουσμα. Θεωρείται «ψώνιο» και «κορόιδο» –για να μη χρησιμοποιήσω τη «βδελυρή και χαμερπή» λέξη - «κλειδί» για κάθε χαρακτηρισμό και κάθε προσφώνηση των σημερινών «λεξιπενήτων» Νεοελλήνων– όποιος σέβεται ακόμη τον εαυτό του και τους συνανθρώπους του και συνεχίζει (παρά το σώριασμα των πάντων γύρω του) να παραμένει τίμιος και ακέραιος στις επαγγελματικές και κοινωνικές του σχέσεις.

Άλλες αξίες και συμπεριφορές έχουν πλέον πέραση, όπως: το άπληστο κυνηγητό του χρήματος, του κέρδους με κάθε μέσο, θεμιτό και αθέμιτο, η αυθαιρεσία και η ασυδοσία των (οικονομικά και πολιτικά) ισχυρών, η ισοπέδωση και απάνθρωπη εξόντωση των ανίσχυρων και αδύναμων, όταν τους θεωρούν εμπόδιο

στην αχαλίνωτη «κούρσα» της κερδοσκοπίας και της κυριαρχίας. Σε έναν κόσμο όπου κυριαρχεί ο νόμος της ζούγκλας, η ιδιοτέλεια και η διαφθορά και όπου τα πάντα εκποιούνται και υπολογίζονται με βάση το οικονομικό κέρδος, οι παλιές και δοκιμασμένες παναθρώπινες αξίες, που καλλιέργησε ο πολιτικός και ηθικός φιλοσοφικός λόγος, δεν βρίσκουν πλέον πρόσφορο έδαφος να ευδοκιμήσουν.

Σ' αυτή τη ξέφρενη και ανεξέλεγκτη πορεία της υπερανάπτυξης, της υπερεκμετάλλευσης και εξάντλησης των φυσικών πόρων του πλανήτη και του αφανισμού του φυσικού περιβάλλοντος για κερδοσκοπικούς λόγους υπάρχει υπέρβαση του μέτρου και των ορίων των φυσικών νόμων, υπάρχει «**ύβρις**» και η ύβρις επισύρει την «**Νέμεσιν**». Γι' αυτό η **Τεχνολογία**, για παράδειγμα, από ευλογία (λόγω της τεράστιας διευκόλυνσης που πρόσφερε στη ζωή του ανθρώπου) κινδυνεύει να μεταβληθεί σε «μπούμεραγκ» και κατάρα της ανθρωπότητας, λόγω της αλόγιστης και ανεξέλεγκτης χρήσης και κατάχρησης. Κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις. Από την ορθή και «έλλογο» χρήση απορρέουν η αξία και η χρησιμότητα κάθε ανθρώπινου δημιουργήματος.

Αυτή την αυταπόδεικτη και απλοϊκή πρακτική αλήθεια αδυνατούν να συλλάβουν και να κατανοήσουν οι άψυχοι ηλεκτρονικοί εγκέφαλοι - υπολογιστές, καθώς και οι «ανεγκέφαλοι» τεχνοκράτες, που σκέφτονται και ενεργούν μηχανικά, ψυχρά, χωρίς ανθρωπιά και ευαισθησία και στην «οθόνη του μυαλού» τους τα βλέπουν όλα ως αριθμούς, ως οικονομικά μεγέθη. Όμως, όπως είχε πει χαριτολογώντας στη δεκαετία του '60 αείμνηστος και αμίμητος Έλληνας πολιτικός, «**ενημερούν οι αριθμοί αλλά πένονται και δυστυχούν οι άνθρωποι**».

«Παγκοσμιοποίηση», «Χρηματιστήριο», «Αγορά», «διαδίκτυο», «διαφήμιση υλικών αξιών», «καταναλωτισμός», «πλανητάρχες», είναι μερικά από τα εμβλήματα της «νέας

εποχής». Τα ηλεκτρονικά και έντυπα Μ.Μ.Ε. (που ελέγχονται από μια μικρή μειοψηφία οικονομικά και πολιτικά ισχυρών) βομβαρδίζουν επί 24ώρου βάσεως τους τηλεθεατές και αναγνώστες με ένα σωρό από ετερόκλητες, άχρηστες, «σαχλές» και εκμαυλιστικές εικόνες και «ειδήσεις», προκαλώντας τους σύγχυση και αποχαύνωση. Μετέρχονται κάθε θεμικό και αθέμιτο -δόλιο πολλές φορές- μέσο για να αποκοιμίσουν τις μάζες, να πολτοποιήσουν και να ευνοήσουν τη σκέψη τους και στο τέλος να τους χειραγωγήσουν «**καθάπερ βοσκήματος**».

Ιδού η κατάλληλη στιγμή να εμφανιστεί ένας νέος **Σωκράτης**, που ως «οίστρος», ως αλογόμυγα θα τοιμήσει και θ' αφυπνίσει τους ανθρώπους από το λήθαργο, όπου τους έρριξαν οι απανταχού της γης κρατούντες και «**δοκοῦντες οἰκείν ἀπενθή πέργαμα**», θα ταρακουνήσει τις ναρκωμένες συνειδήσεις ώστε ν' αντιληφθούν τον κλοιό που τους ετοιμάζουν και ν' αντισταθούν.

Οι υγιείς ανθρώπινες συνειδήσεις, οι μοπλιασμένες με τον **ελληνικό φιλοσοφικό λόγο**, αγανακτούν και ξεγείρονται με όλα αυτά τα εξωφρενικά που διαπράττονται «**χωρίς αἰδῶ, χωρίς περίσκεψιν**».

Ο παραλογισμός και η παραφροσύνη των «πλανητάρχων» και των απανταχού ισχυρών ονομάζονται «ζωτικά εθνικά συμφέροντα», ο γκαγκστερισμός και η διεθνής τρομοκρατία χαρακτηρίζονται «ανθρωπιστική βοήθεια», ο βομβαρδισμός και η εξόντωση αμάχων αντιφρονούντων βαφτίζονται «προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (φαίνεται πως οι λέξεις έχουν χάσει πλέον το πραγματικό τους νόημα). Κι όλα αυτά τα «κουφά» -κατά την «αργκό» των σημερινών νέων- προβάλλονται και προπαγανδίζονται από τα πλανητικά και δορυφορικά Μ.Μ.Ε. Τα φαντάσματα του παρελθόντος -20ού αιώνα- ξαναζωντάνεψαν. Ο «**φασισμός**», ο «**νεοναζισμός**», και ο «**μακαρθισμός**» σε ενεργό δράση ανά την υ-

φήλιο, για την ηθική και φυσική εξόντωση κάθε αντιφρονούντα, είτε πρόκειται για μεμονωμένα άτομα είτε για λαούς.

Το «διαδίκτυο» με τη σειρά του βομβαρδίζει νυχθημερόν τους χρήστες και «ταξιδιώτες» του με πληθώρα «πληροφοριών» (ανεξέλεγκτων και απατηλών πολλές φορές), που έτσι ατάκτως συσσωρευμένες και αντιφατικές προκαλούν σύγχυση και παραπλανούν τους αδαείς «επισκέπτες» των «σάιτς».

Άραγε οι **πνευματικές ηγεσίες** των λαών δεν αγανακτούν και δεν ξεγείρονται με όλα αυτά που «τεκταινούνται» γύρω τους; Τόσο πολύ έχουν «αλωθεί» από το «σύστημα» και έχουν παρωπίδες ή (όπως καταγγέλλει και ο **Νόαμ Τσόμσκυ**) έχουν βουλευτεί και απολαμβάνουν τις παχυλές οικονομικές παροχές για τις υπηρεσίες τους προς τους κρατούντες;

Ποια αξία έχει «**πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς**»; Πώς εννοείται επιστήμων, πνευματικός άνθρωπος, «φιλοσοφόν νους», χωρίς ἴχνος δικαιοσύνης και αρετής; Και δεν λογίζεται ο «**τοιούτος επιστήμων**», «**πανούργος**» και ενσυνειδήτως «**κακός και φαύλος**», όταν «**χωρίς αἰδῶ**» ανέχεται και βλέπει τους απανταχού της γης κρατούντες και ισχυρούς να «**εκπορνεύουν την αρετή**» και να σπέρνουν ολόγυρα την αδικία, τη δυστυχία και τον εξευτελισμό του ανθρώπινου όντος;

Ιδού μερικά **σωκρατικά ερωτήματα** που θα έθετε και ο αγράμματος (με την πρακτική όμως λαϊκή σοφία προικισμένος) **Μακρυγιάννης**.

«**Καιρός ἐστίν**» ο ελληνικός φιλοσοφικός λόγος -ο οποίος στη χώρα μας, δυστυχώς, συρρικνώθηκε εσκεμμένα(-) να ξαναπάρει τη θέση που του αξίζει τόσο στην εκπαίδευση των νέων όσο και στην εν γένει **παιδεία των πολιτών**, ώστε να σφυρηλατήσει πνευματικά τις συνειδήσεις και να χαλυβδώσει τις ηθικές αντιστάσεις, προκειμένου ν' αντιμετωπισθεί ο οδοστρωτήρας της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης.

Ο George Kennedy και η Ιστορία της κλασικής ρητορικής

Του ΓΙΑΝΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Καθηγητή κλασικής φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ο τόμος, τη μετάφραση του οποίου παρουσιάζουμε*, αποτελεί την σύμπτυξη και ολοκλήρωση προγενέστερων έργων του συγγραφέα, που αναφέρονται χωριστά στις διάφορες περιόδους της αρχαιότητας μέχρι και τους πρώτους αιώνες του Βυζαντίου. Οι τίτλοι των αρχικών έργων είναι: *Η τέχνη της πειθούς στην αρχαία Ελλάδα, Η τέχνη της ρητορικής στο ρωμαϊκό κόσμο, Η ελληνική Ρητορική υπό τους Χριστιανούς αυτοκράτορες*. Να προσθέσουμε ένα ακόμα έργο, κάπως ως πρόδρομο του σημερινού τόμου. Πρόκειται για το έργο: *Κλασική Ρητορική και η χριστιανική και κοσμική παράδοση από την αρχαιότητα στη σύγχρονη εποχή*. Το έργο αυτό είναι μια επισκόπηση της ρητορικής τέχνης στην αρχαιότητα, τη χριστιανική περίοδο, και κυρίως των έργων της εκκλησιαστικής φιλολογίας (συμπεριλαμβανομένης της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης) και των πρώτων Χριστιανών απολογητών και Πατέρων Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας. Στη συνέχεια ο τόμος προχωρεί στον Μεσαίωνα, στην Ευρώπη και στις ρητορικές σχολές για να φτάσει μέχρι τη νεοκλασική ρητορική (Fenelon, Boileau, Locke κ.λπ.) και στο κίνημα της ρητορικής της απαγγελίας (Hume, Burke) και κλείνει με την παρακμή της νεοκλασικής ρητορικής.

Στον παρόντα τόμο περιλαμβάνονται τα ιστορικά στοιχεία και τα πνευματικά ρεύματα που συνδέουν τις διάφορες διαχρονικές φάσεις της ρητορικής τέχνης. Σε σύνδεση με αυτά και με την ιστορική και πνευματι-

κή συγκυρία αναδεικνύονται και ορισμένα νέα μεθοδολογικά και επιστημονικά θέματα που δίνουν στο έργο τον χαρακτήρα μιας τομής στην ιστορία της ρητορικής.

Ας αρχίσουμε λοιπόν από αυτή τη θεωρητική και μεθοδολογική διάσταση, για να δούμε συνολικά τον χαρακτήρα του έργου.

1. Το θεωρητικό υπόβαθρο εδράζεται στις αρχές και τα συμπεράσματα της επικοινωνιολογίας και της σημειολογίας. Συνυπολογίζει όμως και απόψεις της επιστήμης της λογοτεχνίας, όπως εκφράστηκε σε τάσεις και θεωρίες της αγγλοσαξωνικής κατεύθυνσης αλλά και της αμερικανικής σχολής.

Οι θεωρητικές κατευθύνσεις της ρητορικής στα νεότερα χρόνια, γνωστής ως **Νέα Ρητορική**, ανασυνδέονται με την ελληνιστική παράδοση της ύστερης αρχαιότητας που έφτανε μέχρι τον μεσαίωνα. Γίνεται ωστόσο προσπάθεια να θεωρηθεί ως ένα νέο, ανεξάρτητο από την αρχαία παράδοση γνωστικό αντικείμενο. Υπάρχουν όμως δύο όψεις του ζητήματος.

Η ανθολόγηση των κειμένων, που γίνεται τόσο στο πολύτομο έργο του Walz στα μέσα του περασμένου αιώνα, όσο και στο νεότερο τρίτομο έργο του Spengel, αποτελεί τεκμήριο αυτής της ελληνιστικής κληρονομιάς.

Παράλληλα όμως, η ρητορική πράξη στα χρόνια του ύστερου μεσαίωνα ξεκίνησε από μια ή και από μια άλλη ρίζα: από το εκκλησιαστικό κήρυγμα.

Έτσι εδώ στη Δύση έχουμε μια διαφορετική εξέλιξη από αυτήν που σημειώθηκε στην Ανατολή, και εννοούμε τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο.

Στην Ανατολή, η ρητορική θεωρία και πράξη, από λόγους ιστορικούς έμεινε στα πλαίσια μιας δραστηριότητας επίσης επηρεασμένης από την εκκλησία. Στα μεταβυζαντινά χρόνια και στα χρόνια της τουρκοκικής κατοχής η ρητορική δραστηριότητα εντασσόταν και στις προεπαναστατικές ζυμώσεις, όσο πλησιάζουμε προς τον 19ο αιώνα. Σε όλη τη διάρκεια του νεοελληνικού διαφωτισμού αναδεικνύονται μορφές τέτοιας εμβέλειας, π.χ. Μηνιάτης, Σκούφος, Οικονόμος εξ Οικονόμων. Στις τάσεις αυτές δεν καθρεφτίστηκε η ελληνιστική παράδοση, γιατί η ρητορική αυτή της μεταβυζαντινής εποχής είχε πρακτικό και ιδεολογικά καθοδηγητικό χαρακτήρα που απευθύνονταν στον υπόδουλο ελληνισμό. Δεν μπόρεσε φυσικά να εξελιχθεί αυτόνομα, διότι προς το τέλος του Βυζαντίου οι λόγιοι μετανάστευσαν στη Δύση, από όπου ξαναήλθαν ως αντιδάνεια από τη Δύση τα στοιχεία της ελληνικής ρητορικής. Την ελληνική παράδοση, ιδίως της ελληνιστικής εποχής, συνυπολόγισε ερευνητικά ο Kennedy, ο οποίος όμως, πέρα από τα στοιχεία των θεωρητικών του ρητορικού λόγου και των τεχνολογικών, ενσωμάτωσε στη θεώρηση του ρητορικού λόγου και μια σύγχρονη ανάλυση και φιλοσοφία του ρητορικού λόγου. Έτσι το έργο του, και στο σύνολό του και στο τόμο που εξετάζουμε, αποκτάει σημασία όχι μόνο ως προς την έκτασή του, θεματική και χρονική, αλλά κυρίως ως προς τα μεθοδολογικά κριτήρια και τη νέα θεωρητική τοποθέτηση που επεξεργάζεται. Ας κάνουμε εδώ κάποιες συγκρίσεις. Το πρόσφατο σχετικά εγχειρίδιο για την αρχαία ρητορική από τον Joseph Martin, ακο-

* Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2000

λουθούσε γραμματειακά την παράδοση του περασμένου αιώνα και δεν πήγε πιο πέρα από το καταξιωμένο και με οξύνοια γραμμένο στην εποχή του εγχειρίδιο του Volkmann για τη ρητορική των Ελλήνων και Ρωμαίων. Σε αντίθεση προς αυτό ο Kennedy προχώρησε σε μια ενσωμάτωση συγχρόνων τάσεων και θεωρίας του λόγου, όπως αυτή της Νέας Ρητορικής. Επίσης αξιοποίησε τη θεωρία της επικοινωνιολογίας στα πλαίσια της σημειολογίας, που σηματοδοτούν τις σύγχρονες απόψεις για την ανάλυση του λόγου σε όλες τις πλευρές του, ιδίως στις ψυχολογικές καταβολές και στις τεχνικές άσκησης της πειθούς. Μίλησα για τους δύο δρόμους που ακολούθησε η ανάπτυξη της ρητορικής θεωρίας στην Ανατολή (με την κληρονομιά του Βυζαντίου) και στη Δύση με την προέλευσή της από το εκκλησιαστικό κήρυγμα. Στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για την ανάπτυξη της ρητορικής πράξης, αρχικά σχεδόν αποκλειστικά στο πλαίσιο της εκκλησίας.

Στη θεωρία της ρητορικής και τη θεωρία του λόγου έχουμε όμως μια άλλη εξέλιξη που είναι ενδιαφέρον να δούμε, κάνοντας μια ιστορική παρέκβαση.

Στο Βυζάντιο η ρητορική πρακτική, εκτός από την εκκλησιαστική περιοχή, περιορίζεται στα πλαίσια του κράτους και των ανακτόρων. Εκεί έχουμε έργα υμνητικά για τον αυτοκράτορα, το γνωστό «κάτοπτρον ηγεμόνος». Επίσης συναντούμε πιο κοσμικά δείγματα π.χ. περιγραφικά έργα αντικειμένων ή γεγονότων, τις γνωστές εκφράσεις (π.χ. ναών, κυνηγίων, ζώων κ.λπ.). Σε μεταβυζαντινούς χρόνους έχουμε δείγματα γνήσιων ρητορικών συνθέσεων με τα ονόματα που αναφέραμε ή και άλλα, όπως ο Ψελλός, ο Αρέθας κ.λπ.

Στη Δύση από λόγους ιστορικούς και κοινωνικούς διαγράφεται μια άλλη εξέλιξη. Ας τη δούμε έστω και με αδρές γραμμές, γιατί εντάσσεται

στον προβληματισμό της ανάλυσης του έργου του Kennedy:

Από τον Μεσαίωνα έχουμε ως προς τη διδασκαλία στα πανεπιστήμια μια διπλή διαίρεση επτά συνολικά επιστημών: είναι οι *disciplinae liberalium artium septem*:

α. τρεις θεωρητικά τέχνες: Γραμματική, Ρητορική, Διαλεκτική, γνωστές ως *trivium*

β. τέσσερις θετικές τέχνες: Αριθμητική, Μουσική (συγγενής προς την Αριθμητική), Γεωμετρία, Αστρονομία, γνωστές ως *quadrivium*.

Από τον διαχωρισμό αυτόν προήλθαν οι νεότερες επιστήμες και σε αυτόν τον διαχωρισμό επιμένουν τα νεότερα εγχειρίδια, όπως το εκπληκτικό εγχειρίδιο του Lausberg (*Εγχειρίδιο της φιλολογικής ρητορικής: Handbuch der literarischen Rhetorik*) που ξεετάζει με αναντικατάστατη πληρότητα τη ρητορική ορολογία και πρέπει να χρησιμοποιείται παράλληλα με το έργο του Kennedy.

Βλέπουμε λοιπόν ότι πολιτιστικές και ιστορικές συνθήκες προσδιόρισαν διαφορετικά τις εξελίξεις στη θεωρία του λόγου. Η εξέλιξη της ελληνιστικής ρητορικής δημιούργησε επιβιώσεις των αρχαίων τάσεων, όπου η ελληνική και ρωμαϊκή θεωρία ακολούθησαν την πορεία των θεωρητικών τεχνουργαίων Ελλήνων. Οι θεωρητικοί αυτοί οδήγησαν στην ολοκλήρωση και συστηματοποίηση των θεωρητικών της ελληνιστικής εποχής (δείγμα σε αυτό οι συλλογές Walz και Spengel), αλλά και της ρωμαϊκής εποχής στο μνημειώδες έργο του Κοϊντιλιανού, για την εκπαίδευση του ρήτορα (*Institutio oratoria*), έργο πρακτικό συγχρόνως αλλά και προγραμματικό που τουλάχιστον για την λατινική Δύση έμεινε κατευθυντήριο μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες.

Στην ελληνόφωνη Ανατολή, αλλά και τους Ελληνόφωνους μη Έλληνες, και εννοούμε τη χρήση της ρητορικής στις υπόλοιπες περιοχές του ελληνιστικού κόσμου, όπου επικρατούσε η Ελληνιστική κοινή, ήταν σε ισχύ τα ελληνόγλωσσα εγχειρίδια,

δείγματα από τα οποία έχουμε στη συλλογή του Spengel, *Rhetores Graeci*.

Με τη διάσπαση όμως του ρωμαϊκού κράτους και πολύ περισσότερο με το σχίσμα των εκκλησιών, έχουμε τη διπλή εξέλιξη που υποδήλωσα πριν.

Ας έλθουμε όμως να εντάξουμε στο έργο του Kennedy όσα αναφέρθηκαν και να μιλήσουμε πιο συγκεκριμένα γι' αυτό. Υπάρχουν ορισμένα εγχειρίδια, από τον γερμανόφωνο χώρο, του Volkmann και του Martin· κλασικό το πρώτο στην εποχή του, οπισθοδρομικό το δεύτερο για την εποχή που εμφανίστηκε (1974). Παράλληλα παλαιότερο του Ernesti σε λατινική γλώσσα, για την αρχαία ρητορική ορολογία (πολύ χρήσιμο εγχειρίδιο). Ακόμα στα γαλλικά έχουμε μια *Rhétorique General* και το έργο του Perelmann. Παραλείπω μικρότερες πραγματείες και στις τρεις βασικές ευρωπαϊκές γλώσσες.

Ο Kennedy με τα έργα του παρουσίασε την πιο ολοκληρωμένη έκθεση της θεωρίας και ιστορίας της αρχαίας ρητορικής που φθάνει μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα. Το έργο του σηματοδοτεί μια περαιτέρω εξέλιξη της ρητορικής θεωρίας. Δεν απεικόνισε μόνο τις αρχαίες διερευνήσεις, όπως έκανε ο Martin. Ενσωμάτωσε στη θεώρησή του, του ρητορικού λόγου, επιρροές, αναλύσεις και ολοκληρώσεις που αναπτύχθηκαν σε νεότερες έρευνες στον αγγλοσαξωνικό και τον αμερικανικό χώρο. Οι έρευνες αυτές αναπτύχθηκαν σε κλάδους που περιλαμβάνονται στη *New Rhetoric*. Ιδιαίτερα πρέπει να τονίσουμε την ανάπτυξη της Κυβερνητικής και τη συμβολή της στην έρευνα της δράσης του λόγου και τη θεωρία του επιχειρήματος. Αυτά προβάλλονται βέβαια ως νέες κατακτήσεις, αλλά οφείλουν πολλά εν μέρει στην αρχαία θεωρία της ρητορικής, π.χ. στις απόψεις του Αριστοτέλη για το επιχείρημα και την απόδειξη και δικαίως μπορούν οι σύγχρονες θεωρίες να θεωρηθούν απότο-

κες των θεωρητικών προσεγγίσεων του Αριστοτέλη.

Στα νεότερα χρόνια ο δρόμος αυτός εξωτερικά δεν φαίνεται να ξεκινάει από τον Αριστοτέλη, αλλά από την επηρεασμένη από αυτόν σχολαστική φιλοσοφία του Μεσαίωνα, που σε κάποια φάση κάτω από την επίδραση της εκκλησιαστικής πρακτικής αυτονομήθηκε. Γι' αυτό είπαμε ότι η ρητορική πρακτική προήλθε από το κήρυγμα και από το πολιτιστικό πλαίσιο του Χριστιανισμού, που ενσάρκωνε τις πνευματικές δραστηριότητες, τουλάχιστον στον Μεσαίωνα. Ας θυμηθούμε τον Αυγουστίνου, τον Ιερώνυμο, τον Θωμά Ακινάτη που αποτέλεσαν τα σημεία αναφοράς της μεσαιωνικής ρητορικής. Στα πολιτιστικά και πνευματικά αυτά πλαίσια, όπως είπαμε, της εκκλησιαστικής ρητορικής, ταίριαζε το μοντέλο του Αριστοτέλη με τις κατηγορίες και τις λογικές αναγκαστικές συμπερασματολογίες. Το όργανο, η ερμηνεία και η αποδεικτική τροφοδοτήσαν την επιχειρηματολογία της σχολαστικής φιλοσοφίας και –κατά παράδοξο ίσως τρόπο– την υποστήριξη των δογμάτων. Θα επιχειρούσα στο σημείο αυτό ένα τολμηρό συμπέρασμα: στα πλαίσια αυτά της αριστοτελικής λογικής τελεολογίας γίνεται κατανοητή η υιοθέτηση της λογικής του Αριστοτέλη από την αραβική φιλοσοφική σκέψη του Αβισέ-να.

Το γεγονός αυτό ήταν προσδιορισμένο από το κοινωνικό πλαίσιο μια και η εκκλησία αποτελούσε τον χώρο έκφρασης ιδεών. Ακόμα και η φιλοσοφία κινείται στο πλαίσιο της.

Από την παράδοση αυτή, όπου τον καθοριστικό ρόλο έπαιζε το κήρυγμα, προέρχεται η ρητορική τέχνη και δράση των νεότερων χρόνων στη Δύση. Με την Αναγέννηση έχουμε μια ανασύνδεση με τους αρχαίους που κρατάει μέχρι σήμερα.

Στον Kennedy είπαμε ότι επιβιώνει ιστορικά η αρχαία παράδοση των θεωρητικών της ύστερης αρχαιότητας. Ο Kennedy α-

νοίγει τον προβληματισμό του και προς την επικοινωνιολογία και αυτό αποτελεί τη μεγάλη καινοτομία του. Ποιό είναι συγκεκριμένα το νέο που δίνει εδώ ένα ειδικό βάρος;

Στην παραδοσιακή ρητορική θεωρία, κρινόταν μόνο ο λόγος τον οποίο εκφωνούσε ο ρήτορας και μάλιστα την γραπτά αποτυπωμένη μορφή του. Τα συννοούμενα που διαμεσολαβούνταν με κινήσεις, χειρονομίες, χρωματισμό φωνής έμεναν έξω από την εξέταση του συνολικού ρητορικού λόγου.

Στη νέα θεώρηση δεν κρίνεται ο λόγος μόνο από την πλευρά του ρήτορα, μόνο ως ενεργούμενο του ομιλητή. Η ανάλυση προχωρούσε εξίσου και εξέταζε την πλευρά του αποδέκτη του λόγου, για να σταθμιστεί και από αυτή ο βαθμός της επίδρασης του ρητορικού λόγου, όπως τον δέχεται ο αποδέκτης ακροατής και όπως επιδρά σ' αυτόν.

Εδώ λοιπόν η αξιολόγηση του ρητορικού λόγου γίνεται στο τριαδικό επικοινωνιακό σχήμα:

πομπός (υποκειμένο του λόγου) - μήνυμα - αποδέκτης, ακροατής.

Η επίδραση του λόγου κρίνεται από το πώς γίνεται αποδεκτό το μήνυμα. Πώς τα μέσα του λόγου που χρησιμοποιεί ο ομιλητής - ρήτορας επηρεάζουν τον ακροατή. Τα μέσα και ο τρόπος επίδρασης αποτελούν την ειδοποιό διαφορά της νέας διερεύνησης του ρητορικού λόγου.

Αυτό το ερευνητικό σχήμα είναι ένα από τα βασικά στοιχεία της **Νέας Ρητορικής** που διαπερνάει τη θεωρητική στόχευση του Kennedy. Στα πλαίσια του σχήματος αυτού έχει σημασία όχι μόνο η λειτουργία του πομπού (του υποκειμένου που ενεργεί το λόγο και μεταδίδει το μήνυμα), αλλά και του δέκτη, του αποδέκτη του μηνύματος. Εξετάζεται η ψυχολογία και ο τρόπος που αντιδρά ως ένα είδος ανάδραση στο μήνυμα που δέχεται. Ο τρόπος αποδοχής προσδιορίζει και το εύρος και την ποιότητα της επίδρασης.

Αυτό λοιπόν το τελευταίο είναι το νέο σημείο, η νέα λειτουργία που ε-

ξετάζεται από τη νέα τάση της Νέας Ρητορικής. Από τον θεωρητικό του ρητορικού εξετάζεται κάτω από ποιούς όρους, από ποιές συνθήκες και μέσα από ποιές διεργασίες του λόγου, δηλαδή από ποιιά γλωσσικά και άλλα μέσα (αναφέραμε χειρονομίες, κινήσεις σώματος, χρωματισμό φωνής) γίνεται αποδεκτό το μήνυμα του υποκειμένου του λόγου. Στα πλαίσια αυτά κρίνεται η αποτελεσματικότητα του λόγου.

Από τους επικοινωνιολόγους έχουν αναπτυχθεί τα θέματα αυτά σε σχετική βιβλιογραφία με οξύτερες παρατηρήσεις που αναλύουν ένα λόγο ο οποίος τώρα δημιουργείται, συγχρονικά. Ο Kennedy χρησιμοποίησε τη μέθοδο αυτή για να αναλύσει και να κρίνει ένα λόγο ο οποίος έχει απαρτισθεί στο παρελθόν, είναι κατατεθειμένος και έχει κριθεί αντίστοιχα από τους θεωρητικούς της εποχής δημιουργίας του λόγου αυτού. Γι' αυτό ο Kennedy ενσωματώνει στην ανάλυσή του τις θεωρίες και τις μαρτυρίες των αρχαίων θεωρητικών της ρητορικής. Γι' αυτό βά-ζει ως βάση της εξέτασης και την ιστορική διάσταση, γιατί φυσικά ο λόγος, και ιδίως ο ρητορικός λόγος, δεν δημιουργείται στο κενό, αλλά είναι συνισταμένη των κοινωνικών συγκυριών τις οποίες εκφράζει και τις οποίες φιλοδοξεί η προσπάθεια κάθε ρήτορα να καθοδηγήσει. Ο ρητορικός λόγος είναι λοιπόν ένας λόγος με κατευθυνόμενη δράση. Το να τον χαρακτηρίσουμε προπαγανδιστικό με τη μειωτική γεύση που παίρνει σήμερα ο όρος θα ήταν μάλλον άστοχη ονομασία. Ο ρητορικός λόγος, βέβαια στα πλαίσια ελευθέρων κοινωνιών, είναι ένα αγώνισμα και ως τέτοιο πρέπει να αναλυθεί και να αποτιμηθεί στην επίδραση που ασκεί και που είναι από τη φύση διαμορφωμένος να την ασκεί.

Σχολιάζοντας φιλοσοφικά την Επικαιρότητα και όχι μόνο...

Τιμή και μνήμη Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Με δύο εξαιρετες πνευματικές εκδηλώσεις τιμήθηκε τον Απρίλη η μεγάλη μορφή των νεοελληνικών μαθημάτων, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης.

Η πρώτη πραγματοποιήθηκε στον «Παρνασσό», στις 26 Απριλίου, από τη Βαρθάκειο Σχολή και με τη συνεργασία του Βαρθακειού Ιδρύματος, του Δήμου Ψυχικού και του Συλλόγου Αποφοίτων της Βαρθακειού, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης ενενήντα χρόνων από το θάνατο του Παπαδιαμάντη. Η εκδήλωση υπό την αιγίδα της UNESCO περιελάμβανε πλούσιο πρόγραμμα που εκτός των

σχετικών ομιλιών, παρουσίασαν κυρίως οι μαθητές και οι μαθήτριες της Σχολής στο ευρύ κοινό που την παρακολούθησε.

Η δεύτερη οργανώθηκε από την Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων στις 27 Απριλίου, στο ανακαινισμένο κτίριο του Παλαιού Πανεπιστημίου, στην Πλάκα, για να τιμηθεί ο άγιος των Νεοελληνικών Γραμμάτων, με την ευκαιρία της επετείου των εκατόν πενήντα χρόνων από τη γέννησή του. Αυτή η εκδήλωση, με τις εισηγήσεις ειδικών ερευνητών του παπαδιαμαντικού έργου, είχε μια βιωματική απήχηση σ' όσους την παρακολούθησαμε. Συγκεκριμένα: Ο γνωστός φιλόλογος Νίκος Τριανταφυλλόπουλος, που έχει κάνει έργο ζωής τη μελέτη των έργων του Σκιαθίτη κοσμοκαλόγερου, με τη δι-

εισδυτική ματιά που τον διακρίνει, παρουσίασε τον «Μεταφραστή Παπαδιαμάντη». Ο δρ. Αγγελος Μαντάς με βαθυστόχαστο λόγο ανέλυσε τη «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη, ενώ ο δρ. της Φιλοσοφίας και Διευθυντής της «Νέας Εστίας» Σταύρος Ζουμπουλάκης ανέπτυξε με φιλοσοφική διάθεση το «μυρολόγι της φώκιας». Ο φιλόλογος Άγγελος Καλογερόπουλος παρουσίασε τη «μουσική στο έργο του Παπαδιαμάντη». Οι παρεμβάσεις των παρευρεθέντων, με το δικό τους τρόπο, συνέβαλαν στην όλη εκδήλωση.

Η σκέψη να τιμηθεί ο Παπαδιαμάντης εκεί στο χώρο του Παλαιού Πανεπιστημίου ήταν πολύ εύστοχη, γιατί εκεί κάπου κοντά σώζεται ό,τι έχει απομείνει από το εκκλησάκι του Αγίου Ελισαίου που έβαλλε τακτικά ο κυρ Αλέξανδρος.

Το ιστορικό πεδίο της Μάχης του Μαραθώνα

Πολύς λόγος γίνεται τον τελευταίο καιρό για την τύχη και την «αξιοποίηση» του πεδίου της ιστορικής μάχης του Μαραθώνα, του γνωστού μας σήμερα «Άλσους Σχοινιά», εν όψει της Ολυμπιάδας του 2004.

Σύμφωνα με τις σχετικές προδιαγραφές στον χώρο αυτό προβλέπεται να κατασκευαστούν αθλητικά κέντρα μεγάλης εμβέλειας (κωπηλατοδρομία, κολυμβητήρια, ναυταθλητικές εγκαταστάσεις κ.ά), καθώς επίσης και σειρά όλη από κέντρα αναψυχής, αναγκαία επακόλουθα της μελετωμένης αθλητικής εκεί δραστηριότητας.

Η πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου ομολογουμένως θα αλλάξει τελείως τη φυσιογνωμία του χώρου. Κι αυτός είναι ο λόγος που δημιουργεί τις αντιρρήσεις και τις διαμαρτυρίες οργανωμένων φορέων αλλά και μεμονωμένων πολιτών. Το σκεπτικό είναι ότι ο χώρος αυτός πρέπει να παραμείνει αλώβητος από κάθε νεωτεριστική

επέμβαση και να μην παραδοθεί στη λήθη η μεγάλη μνήμη του παρελθόντος: μνήμη που αναφέρεται στο κοσμοϊστορικό γεγονός της νίκης των Ελλήνων κατά του ασιατικού επεκτατισμού, που η αναχαίτισή του εκεί υπήρξε σωτήρια όχι μόνο για την Ελλάδα, αλλά και για την Ευρώπη ολόκληρη.

Δεν γνωρίζω με ποια κριτήρια αποφασίστηκε η χρησιμοποίηση αυτού του συγκεκριμένου χώρου για τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Γεγονός είναι ότι πράγματι η αλλοίωση του τόπου και του χώρου είναι προφανής.

Ασφαλώς και δεν είναι καλύτερη η σημερινή κατάσταση αυτού του χώρου και φοβούμαι ότι το πλήθος που συνωστίζεται το καλοκαίρι κυρίως στις ακτές του Σχοινιά, σχεδόν καθόλου δεν αναλογίζεται την ιστορική μάχη και ό,τι συντελέστηκε πριν από 2.500 χρόνια εκεί, στα ίδια νερά. Άλλωστε ούτε και τώρα υπάρχει κάποια σχετική ένδειξη. Μόνο στον χώρο που βρίσκεται σήμερα ο Τύμβος των πεσόντων Αθηναίων, ο επισκέπτης δέχεται το έναυσμα για να θυμηθεί τη μεγάλη Μάχη του Μαραθώνα. Ίσως, λοιπόν τώρα –και παρά τις δίκαιες διαμαρτυρίες– να είναι αργά για την αναθεώρηση της ειλημμένης, καλώς ή κακώς, απόφασης. **Θα πρέπει όμως η όλη μελέτη της αναβάθμισης να σεβαστεί τον χώρο και να τον αναδείξει ιστορικά.**

Συγκεκριμένα: να διατηρηθεί το μοναδικό στο είδος του παράλιο πευκοδάσος της Αττικής, να γίνει ένα «**Ιερόν άλσος**», να ευπρεπισθεί και, σε εμφανέστατο σημείο του, να στηθεί μεγάλο μνημείο της νίκης των Ελλήνων, κατάλληλα προσαρμοσμένο στον χώρο, να θυμίζει όχι μόνο στους Έλληνες, αλλά και στους ξένους αθλητές και επισκέπτες, ότι τότε:

«Ελλήνων προμαχοῦντες
Ἴθηναῖοι Μαραθῶνι,
χρυσοφόρων Μήδων
ἔστόρεσαν δύναμιν».

Τιμητική παρουσίαση του β

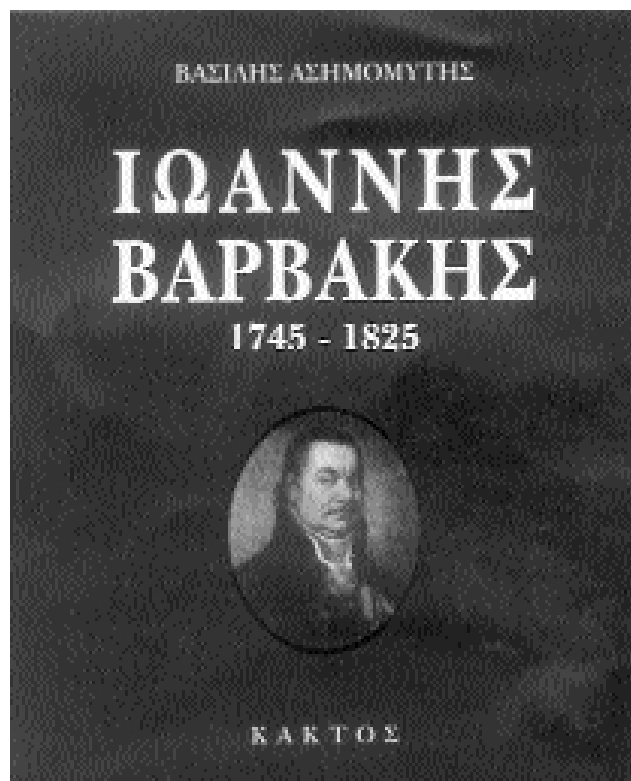
Η ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΒΟΥΛΗΣ

Τρίτη 24 Απριλίου 2001, στις 7.30 το απόγευμα. Η μεγάλη αμφιθεατρική αίθουσα της Παλαιάς Βουλής, κατάφωτη, γεμάτη από εκλεκτό ακροατήριο, κυρίως εκπαιδευτικών, πρώην καθηγητών και μαθητών - αποφοίτων της Βαρβακείου Προτύπου Σχολής. Στη μεγάλη έδρα εκπρόσωποι του πολιτικού κόσμου της Χώρας και της Εκπαίδευσης. Συνδεδειγμένος κείκος, η Μεγάλη Μορφή του Εθνικού Ευεργέτη Ιωάννη Βαρβάκη, που ασφαλώς το πνεύμα του ήταν κι αυτό παρόν. Αιτία και αφορμή η έκδοση του πολυτελούς Βιβλίου - Λευκώματος του συναδέλφου, φίλου και μέλους του Δ.Σ. της ΕΚΔΕΦ Βασίλη Ασημομύτη, από τις εκδόσεις «ΚΑΚΤΟΣ».

Το εξαιρετικό βιβλίο, πραγματικό πόνημα πολυχρόνιας μελέτης κι έρευνας του συγγραφέα, με άγνωστες πτυχές της ζωής του Ιωάννη Βαρβάκη, τιμήθηκε επάξια στην εκδήλωση αυτή. Όλοι όσοι έλαβαν τον λόγο, ήταν κυρίως παλαιοί απόφοιτοι της περιώνυμης Προτύπου Βαρβακείου Σχολής, που με τον δικό του τρόπο ο καθένας, υπογράμμισαν τη μεγάλη προσφορά του συγγραφέα, ενώ ταυτόχρονα αναμνήστηκαν και εξήραν τη σημασία και το έργο της Βαρβακείου Σχολής. Συγκεκριμένα, μίλησαν με τη σειρά οι: *Θεόδωρος Πάγκαλος*, βουλευτής - πρώην υπουργός, *Ιωάννης Παλαιοκρασάς*, πρώην υπουργός, *Βασίλης Κοντογιαννόπουλος*, βουλευτής - πρώην υπουργός, *Παναγιώτης Γεννηματάς*, *Μιχάλης Σταθόπουλος*, πρώην πρότανης Παν. Αθηνών - Υπουργός Δικαιοσύνης, *Μαρία Μαρκαντωνάτου*, φιλόλογος - ποιήτρια, *Φανούρης Βώρος*, δρ. Φιλοσοφίας - τ. σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και ο συγγραφέας του βιβλίου *Βασίλης Ασημομύτης*.

Ιδιαίτερη αίσθηση προκάλεσε η βαθυστόχαστη παρουσίαση της πολύμοχθης αυτής συγγραφής από την συνάδελφο - ποιήτρια *Μαρία Μαρκαντωνάτου*, που με λόγο πλήρη και σαφή οριοθέτησε την προσφορά του συγγραφέα. Ο συνάδελφος εξάλλου και πρώην σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου *Φανούρης Βώρος* κλείνοντας τον κύκλο των ομιλητών, αναφέρθηκε στην εργώδη προσπάθεια του Βασίλη Ασημομύτη που επί σειρά ετών είχε τη χαρά να παρακολουθήσει.

Η όλη εκδήλωση σφραγίστηκε με τη σύντομη, αλλά έντονα βιωματική ομιλία του ίδιου του συγγραφέα του βιβλίου «Ιωάννης Βαρβάκης» και επί 21 χρόνια δραστήριου

καθηγητή της Βαρβακείου Σχολής, που την παραθέτουμε στη συνέχεια.

Ωστόσο όλοι και ιδιαίτερα ο γράφων, που επί μια δεκαετία είχε την τιμή να διατελέσει καθηγητής και Υποδιευθυντής (1971-1980) της Βαρβακείου Προτύπου Σχολής, ευχαριστούμε τον Βασίλη Ασημομύτη για το σημαντικό αυτό έργο του.

Σπ. Γ. Μοσχονάς

Βιβλίου «Ιωάννης Βαρβάκης»

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η θεά Τύχη έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην πραγματοποίηση της ιστορικής βιογραφίας του Ιωάννη Βαρβάκη. Και πρώτα η τοποθέτησή μου στη Βαρβάκειο Σχολή ως καθηγητού.

«Εν αρχή, λοιπόν, ήν το Βαρβάκειον», όπου εκεί γεννήθηκε η σφοδρή επιθυμία να ερευνησω για τον Ψαριανό Μπουρλοτιέρη, για τον ευεργέτη των Γραμμάτων και της Παιδείας, για τον «απλό και πρόθυμο πατριώτη». Στη συνέχεια με τσίμπησε «μύγα» κι ένας οίστρος με κατέλαβε, που με οδήγησε στους τόπους όπου έδρασε και μεγαλούργησε: στην Οδησό, τη Μόσχα, Ροστόβ, Ταγκανρόγκ, Βόλγα, Αστραχάν, Κασπία. Η αμοιβή, όμως, απ' το ταξίδι υπήρξε μεγάλη, όσο και το θράσος μου να πάω μόνος, χωρίς σοβαρές γνώσεις της ρωσικής γλώσσας.

Παρ' όλ' αυτά, δεν τιμωρήθηκα από την «Υβριν», αλλά αντιθέτως αμείφθηκα, ανακαλύπτοντας πλούσιο υλικό στις Ρωσικές Πηγές. Όταν επέστρεψα σώος άρχισε η τρίτη φάση της προσπάθειας, η μετάφραση των ρωσικών κειμένων, η ταξινόμηση των πηγών και η διασταύρωσή τους και τέλος, το πιο δύσκολο, η συγγραφή του βιβλίου σε απλή γλώσσα.

Η τέταρτη φάση ήταν το τύπωμα του πονήματος. Το πράγμα δεν ήταν απλό: όμως κι εδώ βοήθησε η θεά Τύχη, καθώς ε γνώρισα τον εκδότη του «Κάκτου» σε ανύποπτο χρόνο. Πάλι το Βαρβάκειο ήταν η αιτία της γνωριμίας αυτής. Οι μαθητές μας ζήτησαν νέες μεταφράσεις για τα αρχαιοελληνικά κείμενα που διδάσκονταν: Πλάτωνα, Ιστορικούς και ξεχωριστά για τις τραγωδίες που παρουσίαζαν από σκηνής. Οι μαθητές μ' έστειλαν να διαπραγματευθώ την αγορά τους. Έτσι βρέθηκα να γνωρίσω τον Οδυσσέα Χατζόπουλο, τον Έλληνα εκδότη - ποταμό - πληθωρικός ως εκδότης, πληθωρικός - εκρηκτικός και ως άνθρωπος ο δημιουργός του «Κάκτου» (όπως τον ονόμασε ο Δημ. Γκιώνης σε συνέντευξή του). Διάβασα πολλά γι' αυτόν στις εφημερίδες: εκείνος όμως που με έπεισε για τις αξίες του, υπήρξε ο Λευτέρης Παπαδόπουλος, με όσα κατά καιρούς δημοσίευε στα «Νέα» ('94-'95), ότι ξόδεψε ολόκληρη περιουσία για την έκδοση των «Ελλήνων».

Αυτό, χωρίς να το θέλω, το συνέδεσα με τον Βαρβάκη: κι εκείνος έδωσε πολλά χρήματα για την έκδοση βιβλίων, στον Κοραή, τον Κούμα, στον «Λόγιο Ερμή», αλλά και ν'

αγοραστούν βιβλία: η βιβλιοθήκη Κοραή στη Χίο είναι η απόδειξη.

Είχα μόνο μια απορία: γιατί το όνομα «ΚΑΚΤΟΣ»; Την απάντηση μου τη έδωσε ο Βέλτσος στα ΝΕΑ (15.5.92): Οι εκδόσεις «ΚΑΚΤΟΣ» προτίθενται να τιμήσουν το αναίσθητο σώμα της Ελληνικής κοινωνίας με τους κλασικούς μας. Είναι φυσικό, έγραφε, όταν επεκτείνεται η έρημος να ξεφυτρώνει ο κάκτος. Και κάπου αλλού διάβασα ότι η φύση προνόησε να υπάρχουν στην έρημο, ώστε οι οδοιπόροι της να τον κόβουν και με τους χυμούς του να δροσίζονται και να επιβιώνουν.

Φανταστήτε, λοιπόν, την έκπληξη μου, όταν ο Οδυσσέας του ΚΑΚΤΟΥ, ζήτησε να εκδώσει το βιβλίο του Βαρβάκη. Αυτό πια κι αν ήταν ΤΥΧΗ!

Τελειώνοντας, θέλω να πω πως 21 ολόκληρα χρόνια υπηρέτησα στο Βαρβάκειο με τις πτωχές μου δυνάμεις. Εκεί, καθώς περνούσαν τα χρόνια, μου αποδόθηκε ένας «τιμητικός» χαρακτηρισμός, με ονόμασαν «Ψυχή του Βαρβακείου». Ω της βλασφημίας! Αλίμονο αν ήταν αλήθεια: η ψυχή του Βαρβακείου θα είχε «ξεψυχήσει». Δεν είναι έτσι. Γνωρίζοντας σε βάθος το πνεύμα του Ευεργέτη, Ψυχή του Βαρβακείου, εδώ και 140 χρόνια, είναι και θα είναι πάντοτε **οι απόφοιτοί του**: το πνεύμα του Σχολείου αυτού ενυπάρχει στο αμέτρητο πλήθος, που απεφοίτησαν, στους πνευματικούς ανθρώπους, Αγιο Νεκτάριο, Παπαδιαμάντη, Σαμαράκη, στους επιστήμονες Ακαδημαϊκούς, τους πολιτικούς, τους διπλωμάτες, τους νομομαθείς, του οικονομολόγους, τους τεχνικούς και τόσους άλλους που έλαβαν τη σφραγίδα της Δωρεάς του Σχολείου τους.

Γι' αυτό η μεγαλύτερη τιμή που μου έγινε ήταν η ανακήρυξή μου από το Σύλλογο των Αποφοίτων, ως επίτιμο μέλος τους. Εκείνοι που αποφοίτησαν και θ' αποφοιτήσουν από το Σχολείο του Βαρβάκη είναι η Ψυχή του Βαρβακείου.

Βασ. Ασημομύτης

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μια αντίσταση στις μέρες μας

Ο Ιωάννης Βαοβάκης βιογραφούμενος

Γράφει: η ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, Φιλολόγος

Η βιογραφία, ως είδος λόγου, είναι ίσως παλαιότερη κι από την Ιστορία. Η *Οδύσσεια*, θα μπορούσαμε να πούμε, είναι μια ποιητική βιογραφία. Ο *Αγησίλαος* του Ξενοφώντα, αλλά και ο *Εναγόρας* του Ισοκράτη αποτελούν πιθανόν, τις πρώτες αρχές του είδους. Από εκεί και πέρα, ενδεικτικά αναφέρω τους *Παράλληλους Βίους* του Πλουτάρχου, τον γνωστό από τα μαθητικά μας χρόνια *Κορνήλιο Νέπωτα*, τον *Βίο του Ιουστινιανού* από το δάσκαλό του, Θεόφιλο τον Πρεσβύτερο, την άνθηση μεταγενέστερα της βιογραφίας στην Αγγλία και τη Γαλλία. Στον αιώνα μας, η βιογραφία έχει αναχθεί σε έξοχο λογοτεχνικό είδος και, ιδιαίτερα η μυθιστορηματική βιογραφία, έχει πολλούς αναγνώστες. Ο Ανρύ Τρουαγιαί έχει γοητεύσει πολλούς από μας, ιδίως με την μυθιστορηματική βιογραφία του Τσέχωφ.

Μια βιογραφία –είναι ευνόητο– προϋποθέτει: αγάπη στο πρόσωπο που θα ιστορηθεί, έρευνα ακαταπόνητη, προκειμένου να βρεθούν τα απαραίτητα εκείνα στοιχεία που θα καλύψουν τον βίο του, διασταύρωση και έλεγχο των στοιχείων, ώστε να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα, και, το σπουδαιότερο, απαιτεί την εσωτερική εκείνη ματιά που θα σχίσει τα πέπλα του παρελθόντος και θα τοποθετήσει σωστά τον ήρωα στο χρόνο και τον τόπο ζωής και δράσης του.

Με τα πρώτα χειρόγραφα που μου εμπιστεύθηκε ο αγαπητός φίλος και συνάδελφος κ. Βασίλης Ασημομύτης, όταν ξεκίνησε να υλοποιεί το όνειρό του, εντυπωσιάστηκα. Μια συγκλονιστική προσωπικότητα, τόσο μακρινή μου ως τότε, έπαιρνε σάρκα και οστά μπροστά στα μάτια μου, και με καλούσε να τη γνωρίσω και να

την οικειωθώ. Ο τρόπος που ο συγγραφέας χειριζόταν το υλικό του φανέρωνε γνησιότητα συγκίνησης, βιωματική δηλαδή σχέση με το ιστορούμενο πρόσωπο, πράγμα που, κατά τη γνώμη μου, αποτελεί τον κυριότερο μοχλό προς ευτυχή έκβαση ενός τέτοιου εγχειρήματος. Η μία έκπληξη διαδεχόταν την άλλη και, προς το τέλος της επίμοχθης προσπάθειας –ήταν θυμάμαι μεσοκαλόκαιρο– ο συγγραφέας είχε καταφέρει να με πυροδοτήσει έτσι, ώστε όπου κι αν βρισκόμουν, δεν έπαυα να καταθέτω, σε γνωστούς και φίλους την εμπειρία μου. Θέλω να πω: Ένωθα πλουσιότερη, μια αίσθηση που την εξασφαλίζει μόνο η σοβαρότητα ενός έργου και η αλήθεια του. Ο Ιωάννης Βαοβάκης, ο ταπεινός μα και αγέρωχος Ψαριανός, ο άνθρωπος που μετατρέπει τη σεμπέκα του σε μπουρλότο και καίει τον τουρκικό στόλο στον Τσεσμέ, ο ίδιος αυτός που κάνοντας

τον σταυρό του σκύβει και φιλεί με δάκρυα το χώμα του νησιού του, λίγο πριν μπαρκάρει και φύγει οριστικά για το άγνωστο, ο ακατάβλητος οδοιπόρος, ύστερα, προς Αγία Πετρούπολη, η συνάντησή του με την πεφωτισμένη τσαρίνα Αικατερίνη, η εγκατάστασή του στο Αστραχάν και η εργώδης επιχειρηματική του δραστηριότητα, η σοσιαλιστική του αντίληψη πολύ πριν τον σοσιαλισμό, με την οποία μετατρέπει τον εργασιακό χώρο σε σχεδόν αυτοδιαχειροζόμενη μονάδα, όπου επικρατεί ο σεβασμός στη διαφορετικότητα· η ορμή του προς έργα παιδευτικά και κοινωνικά που λαμπρύνουν τον πολιτισμό και καταξιώνουν την ανθρώπινη ζωή, η εγκατάστασή του αργότερα στο Ταγκανρόγκ και η νέα εκεί πολιτισμική του προσφορά, η μνήσή του στη Φιλική Εταιρεία και η αποστολή μυθωδών ποσών για την προετοιμασία, αλλά και τη στήριξη της Ελληνικής

Επανάστασης, η επισκεψή του, τέλος, στον τόπο του Αγώνα –για προσκύνημα, ή μήπως για να πεθάνει εδώ; Δεν είναι τυχαίος ο θάνατός του στο περιπόθητο τούτο ταξίδι, στα ογδόντα του. Όλα αυτά μα και άλλες λεπτεπίλεπτης ποιότητας αναφορές στο μυθικό αυτό πρόσωπο, μου αποκάλυψαν έναν κόσμο ύψιστου ήθους.

Ο συγγραφέας χειρίστηκε το υλικό του με δεξιοτεχνία, έτσι, κατάφερε να εγκιβωτίσει μια βιογραφία σ' ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, οριστικό για την Ελλάδα, και όχι μόνο. Καθώς η ζωή του Βαρβάκη διασπαστεί με τη ζωή κορυφαίων του γένους μας προσωπικότητων και η δράση του βαινεί παράλληλη ή και διαπλέκεται με τη δική τους, ο αναγνώστης ξεναγείται, για μια ακόμη φορά, σε τοπία φυσικά και ανθρώπινα έμπλεα ιστορικής μνήμης, εκπλήττεται και ρεμβάζει. Η γόνιμη συνεργασία Βαρβάκη και Νικηφόρου Θεοτόκη στο μακρινό Αστραχάν, η αλληλογραφία με τον Καποδίστρια και τον Κοραή, πάντα για θέματα της Πατρίδας, η αποστροφή του Κάλβου για ευθετότερο χειρισμό των αποστελλομένων χρημάτων, ο Τσέχωφ και η φοίτησή του σε σχολείο του Ταγκανρόγκ που ίδρυσε ο Βαρβάκης, η συνάντηση του Ψαριανού με το Σολωμό στη Ζάκυνθο και η «μαύρη ράχη» του γνωστού Σολωμικού επιγράμματος, αυτά και άλλα, εκπληκτικής δυναμικής, αφηγούμενα γεγονότα προσδίδουν στη συγγραφή κύρος και προοπτική, αλλά και γοητεία απαράμιλλη.

Η ζωή του Βαρβάκη ξεδιπλώνεται, κεφάλαιο το κεφάλαιο, και μαζί ξεδιπλώνεται το έπος της φυλής μας, καθώς, κατά ένα περίεργο τρόπο, ο απλός και πρόθυμος αυτός πατριώτης –όπως υπέγραφε– μπαίνει στη σκηνή της Ιστορίας, νεότατος στα

Ορλωφικά, για να εξέλθει οριστικά το 1825, δύο χρόνια δηλαδή πριν το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης. Ο αναγνώστης δεν χάνει ποτέ από τα μάτια του τον ήρωα του βιβλίου, αλλά, κι όταν η αφήγηση απομακρύνεται, για δικούς της λόγους, ο συγγραφέας φροντίζει να τον τοποθετεί πάλι στην καρδιά των γεγονότων. Αυτό αποτελεί μια βασική αρετή της Βιογραφίας. Η αφήγηση, άμεση και παραστατική, αναδίδει τον παλμό ενός αφηγηματικού υποκειμένου που εμπνέεται και καθοδηγείται από έναν έρωτα προς το βιογραφούμενο πρόσωπο, δίχως όμως αυτό να την υπονομεύει, αντίθετα, της προσδίδει την αξία λογοτεχνικής κατάθεσης. Ευλύγιστη και γλαφυρή, τριτοπρόσωπη εν πολλοίς, εναλλάσσεται συχνά με πρωτοπρόσωπη, ή και δραματοποιείται, όταν χρειάζεται, με αποτέλεσμα να κρατεί αδιάπτωτο το ενδιαφέρον. Παρεμβολές από αφηγήσεις του ίδιου του Βαρβάκη, παραθέματα από άλλες ιστορικές πηγές, ποιήματα μέσα στα οποία αντηχούν ιστορούμενα γεγονότα, αλλά και η πλούσια εικονογράφηση που συνοδεύει τις σελίδες συνιστούν μιαν ευφρόσυνη κατάθεση στα γράμματά μας, αλλά και, ως εκδοτικό προϊόν, ένα κόσμημα για τη βιβλιοθήκη μας.

Σε τελική αποτίμηση το έργο αυτό του Β.Α. πληροί τις απαιτήσεις μιας βιογραφίας, καθώς τα πάντα εδράζονται σε επιστημονικά δεδομένα που έχουν ελεγχθεί και κριθεί αλλά συνδυάζοντας και τη θελκτικότητα της αφήγησης, υπερβαίνει τον αρχικό της στόχο, και εκτρέπεται για τον αναγνώστη σε πολλαπλής απόλαυσης αναγνωστική περιπέτεια. Ο βιογραφούμενος Βαρβάκης, όπως τον παρακολουθεί ο συγγραφέας –στο μέτρο του δυνατού– από τη γέννησή του ως τον θάνατό του, αναδειχεται

ο αιώνιος Έλληνας που έχει την τόλμη και τη λεβεντιά του Αχιλλέα, όχι όμως την αγουράδα του, τη σύνεση και το πολύτροπον του Οδυσσέα αλλά και την εμμονή και τον σεβασμό του στα θέσμια, τη συναίσθηση της ευθύνης απέναντι σε ό,τι του κληροδοτήθηκε και, ακόμη, έχει τα πελώρια μάτια του ολάνοιχτα στο καινούργιο, σε ό,τι αξίζει να υιοθετηθεί. Είναι, εντέλει –ο αγράμματος αυτός–, κατ' Αριστοτέλη, πρακτικός φιλόσοφος, πρότυπο οικουμενικό που παραμένει ζητούμενο ιδίως στην εποχή μας. Βραχυλογώντας, ο Β.Α. έστησε στον Ιωάννη Βαρβάκη τον πρόποντα ανδριάντα.

Στα χρόνια του Βαρβάκη, οι περιστάσεις απαιτούσαν ολοκαυτώματα. Οι απόντες ήταν παρόντες ρίχνοντας στις φλόγες της Επανάστασης τα πλούτη του, οι παρόντες ρίχνοντας τα κορμιά τους. Σήμερα, έχουμε την πολυτέλεια να απολαμβάνουμε τα πλούτη μας και κανείς δεν μας ζητά να θυσιάσουμε τη ζωή μας. Ωστόσο, μια εναργής συνείδηση θα διαπιστώσει πως δεν είναι έτσι. Αλλοίμονο αν εφησυχάσουμε. Η ανάγκη για θυσίες παραμένει, οι τρόποι αλλάζουν. Ανοιγόμαστε ως έθνος σε άλλα πεδία μαχών. Ο εχθρός δεν είναι ορατός, όπως το '21, υπάρχει όμως και απαιτεί την ψυχή μας. Βιβλία σαν αυτό αποτελούν αντίσταση σ' ό,τι μας απειλεί και το συγγραφικό και εκδοτικό αυτό άθλημα ανάγεται σε εθνική προσφορά. Ο Ιωάννης Βαρβάκης, και βιογραφούμενος, ενεργεί το έθνος του.

Με τέτοιες πνευματικές αντιστάσεις μπορούμε ισότιμα να πορευτούμε με τα άλλα έθνη, αντιπαραθέτοντας στην έπαρση της υλικής δύναμης το μεγαλείο του πνεύματος.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ*

Του ΦΑΝ. Κ. ΒΩΡΟΥ, *Ph.d.*
 πρ. Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Θα συνοψίσω την προσφορά μου στα ακόλουθα:

α. Τον κ. Ασημομήτη είχα την καλή τύχη να τον γνωρίσω αναζητώντας συνεργάτες, όταν υπηρετούσα στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Για την ενδοϋπηρεσιακή προθυμία του έχω λόγους εγώ να τον μνημονεύω με ευγνωμοσύνη.

Για την έρευνα περί του Βαρβάκη η συμβολή μου συνίσταται σε δύο απλές ενέργειες:

Τηλεφωνούσα κάποτε στον ερευνητή –με δική του προτροπή– την ώρα που άρχιζε η εργασία: γύρω στις 6 το πρωί. Και συζητούσαμε τι νέο είχε βρει. Πώς αυτό ερμηνεύεται, πώς αξιολογείται. Αυτές οι συζητήσεις φαίνεται πως λειτουργούσαν εποικοδομητικά στη σκέψη του ερευνητή. Χαίρομαι ιδιαίτερα που ακούω ότι βοηθούσα έτσι αδάπανα.

Και κάποια ώρα γράψαμε μια συστατική επιστολή με όση μπορούσαμε ακαδημαϊκή λεπτότητα και διπλωματικότητα, για να διευκολυνθούν οι κινήσεις του ερευνητή στη χώρα όπου είχε σταδιοδρομήσει ο Ιω. Ανδρέα Βαρβάκης ως Ivan Andreyevits (Barbacy).

β. Ο άνθρωπος εκείνος όλη του τη ζωή εργαζόταν με νου δημιουργικό και καρδιά πάλλουσα για έναν κύριο στόχο: **βοήθεια για το πολύπαθο Γένος των Ελλήνων**. Η ευεργετική δράση του εκδηλώθηκε ποικιλότροπα, κυριότατα όμως για τον Αγώνα της Εθνεγερσίας και για την Παιδεία του Γένους, γιατί φαίνεται ότι αυτός ο τυπικά αγράμματος ναυτικός, πυρπολητής είχε αποδεχτεί το αξίωμα της εποχής, όπως το είχε διατυπώσει ο Κοραΐς: «*Η παιδεία θα φέρει ελευθερία*». Και από κάποια επιστολή του Κοραΐ προς τον Βαρβάκη (1822) προκύπτει ότι εκείνος, ο αγράμματος, είχε ζητήσει από το σοφό

συμπατριώτη τα **Πολιτικά** του Αριστοτέλη.

γ. Στο έργο αυτό ο αρχαίος ανατόμος του ανθρώπινου λογισμού:

- Διατυπώνει πρώτα δύο θεμελιώδη αξιώματα της πολιτικής ζωής και της πολιτικής ηθικής: ότι η πολιτική κοινωνία υπάρχει για να ευεργετεί τα μέλη της, γιατί όλων των ανθρώπων κίνητρο δράσης είναι η πραγμάτωση αυτού που θεωρούν αγαθό για τον εαυτό τους και τους άλλους. Γράφει συγκεκριμένα: «Πάσαν κοινωνίαν ορώμεν αγαθού τινος ένεκεν συνεστηκυίαν· του γαρ δοκούντος είναι αγαθού χάριν πάντες πάντα πράττουσιν».

- Διαπιστώνει έπειτα με θαυμαστή βαθύνοια ότι **το πολιτικό φαινόμενο πηγάζει από την οικονομική δραστηριότητα των ανθρώπων**.

- Και αναλύει **πώς η οικονομική δραστηριότητα επηρεάζει τη σκέψη των ανθρώπων**, τις ιδέες τους για τη ζωή και την κοινωνία.

- Υποστηρίζει, τέλος, ότι οι πολιτικές κοινωνίες νιώθουν την ανάγκη αυτοσυντήρησης και χρέος στοργής προς τη νέα γενιά και **φροντίζουν για την παιδεία της**.

Εκεί λοιπόν, στα δύο τελευταία βιβλία των **Πολιτικών**, ο Αριστοτέλης παρουσιάζει την πρώτη –και κατά τη γνώμη μου άρτια– **Φιλοσοφία της Παιδείας**. Εκεί κάνει λόγο:

- Για **σκοπούς** Παιδείας
- Για μαθήματα **αναγκαία, χρήσιμα και ωραία**.

- Για υπέρτατο **στόχο** Παιδείας: την **καλλιέργεια του λόγου** του ανθρώπου, γιατί με το λογικό τους μπορούν οι άνθρωποι να στοχαστούν ελεύθεροι από προλήψεις, προκαταλήψεις, δογματισμούς, μισαλλοδοξίες... («πολλά παρά τους εθισμούς και την φύσιν πράττουσι δια τον λόγον, εάν πεισθώσιν άλλως έχειν βέλτιον», **Πολιτικά** 1332b).

δ. Τέτοια διαβάσματα ζητούσε από τον Κοραΐ να διαβάσει ο τυπικά αγράμματος Ιω. Ανδρέα Βαρβάκης, που ένιωθε τόση στοργή για την παιδεία

των Ελλήνων.

Παράλληλα, στον τομέα των εργασιακών σχέσεων εκείνος ο ραγιάς αλλά μπουρολοτιέρης, διαμόρφωσε πρώτη φορά το θεσμό των εθελουσυμφωνητών (ή ελευθεροσυμφωνητών) εργατών, παραμερίζοντας τη γενικευμένη γύρω του δουλοπαροικία.

Σήμερα, Κυρίες και Κύριοι,

ο φιλογενής Βαρβάκης νομίζω θα ευχόταν για μας ως κληρονόμους μεγάλου πολιτισμού και οφειλέτες παιδείας:

Να συναντηθούμε πάλι, σύντομα, σε τούτο τον ιστορικό χώρο, και να συζητήσουμε **δημόσια**:

- Ποιο είναι το νόημα της παιδείας, που ο Χαρώνδας νομοθέτησε πρώτος (τον 6ο π.Χ. αι.) «τους υιείς άπαντας των πολιτών μαθάνειν γράμματα της πόλεως χορηγούσης τους μισθούς τοις διδασκάλοις».

- Ποια είναι για την κοινωνία μας σήμερα εκείνα τα κατά τον Αριστοτέλη **αναγκαία, χρήσιμα καλά** μαθήματα (επειδή και σήμερα τα τρία επίθετα είναι λειτουργικά).

- Πώς διαμορφώνονται οι **σκοποί** παιδείας.

- Με ποιες **μεθόδους** προωθείται **παιδεία ποιότητας** για όλους.

Ωστε να προσφέρουμε μόρφωση σε όλα τα άτομα και να καλλιεργούμε αισθήματα κοινωνικής συνοχής σε όλες τις συνειδήσεις της νέας γενιάς. Γιατί η ευρωστία μιας κοινωνίας είναι το άθροισμα της αυτοπεποίθησης και της δύναμης και δίκαιης μεταχείρισης όλων των μελών της.

Θα ευχόταν, νομίζω, και κάτι άλλο για μας σήμερα:

- Να ξανακούσουμε το Χαρώνδα: «τους υιείς άπαντας...»

- Να μελετήσουμε τα **Πολιτικά** του Αριστοτέλη (την πρώτη Πολιτική Φιλοσοφία και Φιλοσοφία Παιδείας).

Ελπίζω συμφωνείτε, καταφατικά να απαντήσουμε στο μήνυμα που έρχεται από την Ιστορία του Βαρβάκη, ως εθελουσυμφωνηταί συνεχιστές της φιλογένης εκείνου.

* Παρέμβαση στην τελετή παρουσίασης του βιβλίου του Β. Ασημομήτη για τον Ιω. Βαρβάκη στην αίθουσα της Παλαιάς Βουλής (24.4.2001).

Η θρησκευτική παιδεία στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον

Η οποιαδήποτε προσπάθεια εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης βρίσκεται ανάμεσα στη δυναμική του παρελθόντος που λειτουργεί στη συνείδηση των μεταρρυθμιστών και στην προοδευτικότητα της σκέψης τους για τη σύνδεση της παράδοσης με την ανανέωση. Ο σκοπός του Αναλυτικού Προγράμματος του δημοτικού σχολείου, που είναι ευθυγραμμισμένος με το ν. 1666/85, περιέχει μέσα σε τρεις άξονες τη διαχρονικότητα της παιδείας ως προς το σκοπό και τη σύνδεση του πυρήνα της παράδοσης με το παρόν και το μέλλον. Αυτοί οι άξονες περιλαμβάνουν: α) τις αξίες (ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές, κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές, αισθητικές), β) τη γνωστική σφαίρα και γ) την κοινωνικοποίηση του μαθητή.

Το πρόβλημα στη σύνταξη εκπαιδευτικών μεταρρυθμιστικών σχεδιασμών είναι η αντίληψη ότι η ελευθερία στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του τροφίμου της παιδείας συγκρούεται με τον προσδιορισμό των αξιών ως διαχρονικών ή στατικών. Αν θεωρήσουμε ότι το γονιδίωμα του κάθε ανθρώπου έχει σχέση με την κληρονομικότητα των προγόνων του και τη δυναμική για τη διάπλαση της προσωπικότητάς του, τότε και η παιδεία του κάθε λαού αποτελεί το συνδυασμό κρίκο παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος για την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου και την εξελικτική του πορεία προς την τελειότητα. Η παιδεία είναι το εργαλείο για την εξέλιξη των θείων κλώνων του ανθρώπινου γονιδιώματος αναπόσπαστων συστατικών μελών του κοινωνικού σώματος. Αυτό σημαίνει ότι:

1. Η στρατηγική της παιδείας με μοναδικό κριτήριο τις μεταβαλλόμενες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες δεν μπορεί να εξοστρακίσει διαχρονικές έννοιες και αξίες όπως της αλήθειας, του ανθρωπισμού, της τελειότητας, της μεταφυσικής κ.ά. που συνιστούν τη δυναμική για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της παιδείας, όταν θυσιαστεί στο βωμό των φυσικών και υλικών αναγκών, αποδομεί το υπαρκτικό μέγεθος του ανθρώπινου προσώπου.
2. Η θρησκευτική παράδοση έχει μεγάλη σημασία για τον άνθρωπο όταν απαντά στα υπαρκτά θέματα και συνι-

στά τρόπο ζωής και σχέσης στη σύγχρονη ζωή. Διαφορετικά, είναι απολίθωμα και μνημείο χωρίς συνέχεια και δυναμική στο χώρο και στο χρόνο. Αν δεν υπήρχε παιδεία, θα ήμαστε θεοί και αν δεν υπήρχε θρησκευτική παιδεία θα είχαμε ατροφία στον ανθρωπισμό και στην ελπίδα.

3. Τα Αναλυτικά Προγράμματα που είναι η βάση της σύνταξης των διδακτικών εγχειριδίων και τα ωρολόγια προγράμματα με τα μαθήματα και τις δι-

Του ΣΤΑΜΑΤΗ ΠΟΡΤΕΛΑΝΟΥ
Δρ. Θεολογίας

δακτικές ώρες, που αντιστοιχούν, αποσκοπούν στην οικειοποίηση του μαθητή με τις αξίες, τη γνώση που περιέχουν τα μαθήματα, στην ανάπτυξη των ψυχοσωματικών του δυνάμεων και της κριτικής σκέψης. Η γνώση των κτιστών όταν δεν συνοδεύεται με τη μόρφωση της ψυχής γίνεται εφήμερο ενδιαίτημα ληξιπρόθεσμων διαπλεκομένων και ατομικών συμφερόντων. Η διάκριση της γνώσης σε επιστημονική και πνευματική ωφελεί στην κατανόηση του ρόλου και της αποτελεσματικότητας της θρησκευτικής και ηθικής παιδείας.

4. Η θρησκευτική παιδεία συνεργεί στη διάκριση της γνώσεως και στη σύνδεσή της με την πίστη. Η έξω παιδεία που ασχολείται με τη γνώση των όντων ως προς τη σύσταση, τη μεταποίηση και τη λήξη τους, μπορεί να θεωρηθεί ως προπαιδευτική της θείας γνώσης. Η γνώση της φιλοσοφίας αποκτάται με αισθητά μέσα, γι' αυτό και απέχει από την αληθινή θεογνωσία, ωστόσο αποτελεί εργαλείο για ανεύρεση της αλήθειας. Όμως, η γνώση που προέρχεται από την «άπιστη» θεία χάρη και το θείο φωτισμό βοηθά στη βαθιά κατανόηση της δημιουργίας και κύρια στη γνώση του Θεού και του θείου τρόπου ζωής που αρμόζει στο δημιουργήμα άνθρωπος.¹
5. Η συνοδοιοπορία της χώρας μας με το ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον στις επιστήμες και στην τεχνική, που προάγει η παγκοσμιοποίηση και η πληροφορική, είναι γεγονός αναπό-

φευκτο, αλλά συγχρόνως και κρίσιμο. Η αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών θεσμών στα νέα κοινωνικά δεδομένα δεν μπορούν να καταργήσουν την ιστορία και τη πνευματική πορεία κάθε λαού που δημιούργησε το διακριτό πολιτισμό και την παράδοσή του. Ο τουρισμός και οι πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των λαών δηλώνουν την παιδευτική και ξεχωριστή αξία που έχει ο θρησκευτικοκοινωνικός πολιτισμός κάθε λαού, η οποία συμβάλλει στην καθολικότητα της έννοιας άνθρωπος και των αποδεκτών αξιών από την παγκόσμια κοινότητα.

6. Η θρησκευτική αγωγή με την καλλιέργεια της αγάπης και της ελευθερίας στους μαθητές, εμποδίζει την ανάπτυξη των ατομικών σχισματικών επιδιώξεων, του κοινωνικού αποκλεισμού και της ξενοφοβίας στις πολύμορφες κοινωνίες. Η ποιότητα της θρησκευτικής αγωγής, στο χώρο που αυτή ενεργεί ως παιδευτικό αγαθό, διαφαίνεται από το αν βοηθά και προάγει τη συνύπαρξη ανθρώπων διαφορετικής πολιτισμικής αγωγής και καταγωγής. Μόνο μια υλικοκεντρική παγκοσμιοποίηση, που ακυρώνει την πνευματικότητα, αποδιοργανώνει την οικουμενικότητα και την καθολικότητα των αξιών με ανώνια καταγωγή και προοπτική.
7. Η καθολικότητα στην ορθοδοξία περιέχει τη δυναμικότητα του μηνύματός της με αποδέκτη κάθε άνθρωπο οπουδήποτε περιβάλλοντος, υπαρκτικής κατάστασης και για οποιοδήποτε χώρο και χρόνο. Ο Χριστιανισμός δεν διεκδικεί οπαδούς ούτε επιλέγει περιβάλλοντα για να διακριθεί. Εφόσον ο Χριστός διαδίδεται ο Αυτός και στους αιώνες, δεν επιτρέπεται ούτε ο άνθρωπος να τον τεμαχίζει με ατομικές ερμηνείες ούτε και ο χωροχρόνος να τον περιορίζει στις κατηγορίες του κτιστού. Ο Χριστός προσφερόταν και προσφέρεται σε όλους χωρίς διακρίσεις και απαιτήσεις εξουσιαστικές.

Ο Ε. Παπανούτσος έγραφε ότι σε χρόνους κρίσεων τίθεται αποφασιστικά το εκπαιδευτικό πρόβλημα. Αυτό έγινε, για παράδειγμα, μετά τον πρώτο και ιδιαίτερα μετά από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, που σειστήκαν τα θεμέλια του εκπαιδευτικού οικοδομήματος σε όλες

τις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες.

Σήμερα, με την διαμόρφωση της νέας Ευρώπης, με τη διεύρυνση των χωρών που θα την αποτελούν, με τους νέους όρους διαβίωσης του ανθρώπου και τις αλλαγές που επιφέρει η νέα τεχνολογία και οικονομία, πάλιν τίθεται το πρόβλημα της παιδείας. Είναι το πρόβλημα για το ποιον άνθρωπο θέλουμε να «διαμορφώσουμε» μέσα από ένα πολύμορφο τόπιο πολιτισμών, ερεθισμάτων, πληροφοριών, γνώσεων και νοοτροπιών.

Το μάθημα των Θρησκευτικών, με τα γνωστικά και βιωματικά στοιχεία που περιέχει, τα οποία δημιούργησαν ιστορία και πολιτισμό στον τόπο αυτό, συνιστούν παιδευτική αξία και συνεισφέρουν στο ζητούμενο όραμα της παιδείας. Εάν το ζητούμενο όραμα της παιδείας είναι η καλλιέργεια και ολοκλήρωση του ανθρώπου μέσα από την πνευματική και ηθική ανάπτυξή του, τότε τα Θρησκευτικά έχουν μεγάλη παιδευτική αξία, πρόταση και θέση σε κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Μία αναβάθμιση των Θρησκευτικών χρειάζεται να περιλάβει το αποκαλυπτικό για τη ζωή μήνυμα που κομίζουν με περιεχόμενο την αναφορά στη σύγχρονη πραγματικότητα. Η χριστιανική ηθική είναι βιώσιμη πρόταση διαχρονικού ήθους από την ανθρώπινη ύπαρξη. Η χριστιανική ηθική περιέχει πρόταση καλής αλλοίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης σε οποιοδήποτε περιβάλλον διότι:

- Ο Χριστός έδρασε σε περιβάλλον πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό. Επειδή υπάρχει ο Χριστός η διδασκαλία του δεν αλλοιώνεται αλλά «αλλοιώνει».
- Ο λόγος του Χριστού συνδέει το παρόν με το αιώνιο και παρέχει νόημα ελευθερίας σε καιρούς που ο άνθρωπος είναι έγκλειστος στη φυλακή των αισθήσεων, των παθών και της ατομικότητας.
- Το θεανθρώπινο στοιχείο, που δηλώνει ετερότητα, χαρακτηρίζει την ποιότητα της χριστιανικής ηθικής, δίνει πρότυπα που υπερβαίνουν εγωκεντρικά πρότυπα νοοτροπίας και συμπεριφορών.
- Η υπέρβαση του μετανεωτερικού εγωκεντρικού κοινωνικού μοντέλου προϋποθέτει την ταπεινότητα του μαθητή και του δίνει τη δυνατότητα να προσεγγίσει την αλήθεια που ξεπερνά την πεπερασμένη ανθρώπινη φύση.
- Η αιώνια αλήθεια που περιέχει η χρι-

στιανική ηθική μπορεί να φωτίσει όλα τα προβλήματα του σημερινού ανθρώπου που προκύπτουν από την ανάπτυξη της τεχνολογίας και της υλικοκεντρικής δομής της κοινωνίας με όλα τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της, μαζοποίηση, ανταγωνισμό, αλλοτρίωση κ.ά. που ανεφύησαν μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο.

Θα ωφελούσε, για οποιαδήποτε τοποθέτηση απέναντι στο μάθημα των Θρησκευτικών στην πορεία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη χώρα μας, να παρατεθούν κάποια ιστορικά στοιχεία από την ένταξή του στα ωρολόγια προγράμματα της Βασικής και Μέσης εκπαίδευσης:

Ιστορία του μαθήματος

- Το πρώτο γυμνάσιο ιδρύθηκε από την κυβέρνηση του Όθωνα το 1833. Ωστόσο, η όλη εκπαιδευτική νομοθεσία είναι σχεδόν αντιγραφή της αντίστοιχης βαυαρικής. Στα σχολεία της Βασικής και Μέσης εκπαίδευσης, μεταξύ άλλων μαθημάτων, συμπεριλήφθηκε και το μάθημα των Θρησκευτικών, που διατηρήθηκε σ' όλα τ' αναλυτικά προγράμματα, όσα εφαρμόστηκαν στην ελληνική εκπαίδευση από το 1833 μέχρι σήμερα, δηλαδή έχουν ιστορία 167 χρόνων.² Μάλιστα, στα πρώτα εκπαιδευτικά προγράμματα, το μάθημα των Θρησκευτικών κατέχει, ιεραρχικά, τη δεύτερη θέση μετά το μάθημα των αρχαίων ελληνικών και στη συνέχεια την πρώτη.
- Ο προβληματισμός που υπάρχει και σήμερα για το σκοπό της παιδείας, κυριαρχεί από την αρχή της σύστασης του ελληνικού κράτους και των θεσμών του. Συγκεκριμένα, βλέπουμε ότι ο πρώτος σκοπός και κύριος του βαυαρικού σχολείου ήταν η μετάβαση στην επόμενη βαθμίδα, ιδίως στο πανεπιστήμιο και η εξασφάλιση μόρφωσης για το επάγγελμα. Και αυτός αντιγράφηκε για τη νομοθεσία της ελληνικής εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, στο διάταγμα της 31.12.1836 γράφονταν τα εξής: «πρώτος σκοπός των ελληνικών σχολείων είναι να προετοιμάζουν δια τα γυμνάσια, και κατ' αυτόν συμμορφούται το αντικείμενον, και η έκτασις, και ο τρόπος διδασκαλίας. Αλλά συγχρόνως η εν αυτοίς εκπαίδευσις πρέπει ν' αποτελεί αυθύπαρκτον τι όλον, ως πρώτην μεν θεωρουμένην βαθμίδα της επιστημονικής

μορφώσεως της νεολαίας, αλλά και δια τους παίδας κατάλληλον, όσοι δεν θέλουν μεταβή εις τα γυμνάσια, αλλ' από των ελληνικών σχολείων αμέσως εις τον κοινωνικόν βίον, ή εις θέσιν μη απαιτούσαν εκπαίδευσιν γυμνασίου ή πανεπιστημίου».³ Απουσίαζε το κατ' εξοχήν μορφωτικό και παιδαγωγικό μέρος στη σκοποθεσία της εκπαιδευτικής νομοθεσίας.

Σκοπός του μαθήματος

- Η ελλιπής διατύπωση του σκοπού της παιδείας από την εκπαιδευτική νομοθεσία δημιουργεί και την ποικιλία στον ορισμό του σκοπού του μαθήματος των Θρησκευτικών. Για παράδειγμα:

A) Στις οδηγίες του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης, που εκδόθηκαν το 1896 αναφέρεται ότι: «Σκοπός της διδασκαλίας των ιερών μαθημάτων δεν είναι η μετάγχις γνώσεων, αλλά η διά των γνώσεων τούτων ενίσχυσις της πίστεως εις την θρησκείαν των πατέρων και ο ενστερνισμός των σωτηριωδών διδαγμάτων του Ευαγγελίου, η δι' αυτών χριστιανική διαρρύθμιση της θελήσεως και των πράξεων».⁴

B) Στο πρόγραμμα του 1897 για τα διδακτέα μαθήματα των ελληνικών σχολείων οι σκοποί του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι οι εξής: «Να εξεγείρωσι και διαπλάσωσι το θρησκευτικόν συναίσθημα της νεολαίας και να ενισχύσωσιν εν τη καρδιά αυτής την εις τον Θεόν πίστιν και να καταστήσωσι εις αυτήν απαραίτητον την ανάγκην του αεί πράττειν κατά το θέλημα Αυτού· προσέτι δε να εμπνεύσωσι ζήλον και αφοσίωσιν εις την ορθόδοξον Εκκλησίαν, εκδηλουμένην και δια της ενεργού συμμετοχής εις τον βίον αυτής».⁵

• Ο σκοπός του ΘΜ, στον τόπο που διαδόθηκε και έγινε συνεργός της ιστορίας του η ορθόδοξη πίστη, είναι να προβάλλει το θεούμενο, τον ανακαινισμένο άνθρωπο και για τούτο είναι αδύνατο να τείνει απλά και μόνο στην ηθική καλύτερευση των ανθρώπων. Αν συμβεί κάτι τέτοιο, ο σκοπός θα είναι ανθρωποκεντρικός και όχι θεανθρωποκεντρικός.

• Οι διδακτικοί σκοποί, όσο και η διδακτέα ύλη που περιέχονται στα αναλυτικά προγράμματα στηρίζονται στους γενικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης. Η επίδραση της ιστορίας και του πολιτισμού στην παραγωγή εκπαιδευ-

τικού υλικού, σε κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια στο χώρο της παιδείας, εκφράζει τη βούληση για τη συνέχιση αυτής της ιστορίας του πολιτισμού και των οραμάτων του. Οι εμπνευστές των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, για να τηρήσουν αυτήν την πνευματική συνέχεια, χρειάζεται να έχουν κατανοήσει τα πολιτιστικά στοιχεία και τη δυναμική τους στην κατεύθυνση της παιδείας. Στους χρόνους της τουρκοκρατίας, που το ελληνικό έθνος ήταν σκλαβωμένο, υπήρχε γηγενής αναγεννητική προσπάθεια που στηρίχθηκε σε πρόσωπα όπως ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Στην προτροπή του τα παιδιά να μαθαίνουν τα «ιερά γράμματα» διαφαίνεται η διάσωση της σύνθεσης πίστη και γνώση, επιστήμη και πνευματικότητα με απλότητα και καθαρότητα στους στόχους. Οι πνευματικές κινήσεις με ορθόδοξο πατερικό υπόβαθρο που ακολούθησαν αυτή του αγίου Κοσμά, όπως του αγίου Νικοδήμου του Αγειορίτη ή το κίνημα των Κολυβάδων, επηρέασαν τις εκπαιδευτικές προσπάθειες στους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Τι συμβαίνει σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη

- Σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το μάθημα των Θρησκευτικών αποτελεί τακτικό σχολικό γνωστικό αντικείμενο, με κάποιες διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, στη Γερμανία, Αυστρία και Βέλγιο οργανώνεται και επιβλέπεται από τις κατά τόπους θρησκευτικές κοινότητες. Στη Μ. Βρετανία, Σουηδία, Νορβηγία, Φινλανδία και Δανία το μάθημα είναι υποχρεωτικό τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.⁶ Στην Ευρώπη ο προβληματισμός δεν ήταν αν το μάθημα θα είναι υποχρεωτικό ή προαιρετικό, αλλά αν η Εκκλησία ή η Πολιτεία θα είχε θέση στον προγραμματισμό του.⁷
- Το θέμα είναι αν το θρησκευτικό μάθημα εξυπηρετεί σήμερα το μορφωτικό ιδεώδες της πολιτείας, αν ανταποκρίνεται στην ανάγκη μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας, αν είναι συνέχεια ενός πολιτισμού και προάγει την ταυτότητά του, έξω από εθνικισμούς και ιδεολογικούς εγκλωβισμούς.

Όσο προβληματική είναι η απάντηση από τους σκεπτικιστές στο ζήτημα αυτό, τόσο δύσκολη είναι και μια αρνητική απόφαση για τη διδασκαλία της χριστιανι-

κής ηθικής και της ιστορίας της στα σχολεία μας.

Το «αντικείμενο» του μαθήματος και η αξιολόγησή του.

- Το μάθημα στηρίζεται σε δύο πυλώνες, το γνωσιολογικό και το βιωματικό. Γνωσιολογικό διότι έχει ένα γνωστικό αντικείμενο και παρέχει ένα περιεχόμενο γνώσης, αφού περιέχει τη διδασκαλία της πίστης, καθώς ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία στον τόπο που συνδέθηκε η πίστη με την καθημερινή ζωή. Βιωματικό γιατί πρόκειται για τρόπο και νόημα της ζωής που δημιουργεί πλαίσιο σχέσεων και κοινωνικών συμπεριφορών. Η πνευματική γνώση προσφέρει ένα αγαθό στη σύγχρονη ζωή των αλληλοσυγκρουόμενων ερεθισμάτων και νοοτροπιών, την ενόραση. Η ενόραση είναι τοκετός της πίστης, της πνευματικής γνώσης κατά τον Αβά Ισαάκ: είναι τα μάτια της ψυχής του ανθρώπου για να κατανοεί την υπαρκτική του σχέση και θέση του στον κόσμο.

- Η αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή μέσα από το μάθημα αυτό και το είδος της έχει δημιουργήσει προβλήματα, όπως και το αν θα πρέπει να είναι προαιρετικό ή υποχρεωτικό. Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα μπορεί να δοθεί ως εξής:

A) Ο μαθητής που εκπαιδεύεται ακόμη στο νόημα της ελευθερίας δεν είναι δυνατό να συνειδητοποιήσει στην ηλικία που βρίσκεται τα οφέλη μιας παιδείας με τα αναλυτικά της προγράμματα, που έτσι ή αλλιώς είναι παρεμβατική, παρά τη διαλεκτική μορφή που έχει πάρει η εκπαίδευση. Γι' αυτό σε κάποιες χώρες που το μάθημα δεν επιβάλλεται από το κράτος, δίνεται η δυνατότητα στους γονείς να αποφασίσουν για τη διδασκαλία του στο σχολείο που πηγαίνουν τα παιδιά τους.

B) Η αξιολόγηση στο μάθημα των Θρησκευτικών δεν μπορεί να έχει τη μορφή των άλλων μαθημάτων με τις ερωτήσεις αντιστοίχισης, πολλαπλής επιλογής, τύπου σωστό - λάθος, συμπλήρωσης κενών τετραγωνιδίων κ.ά., δηλαδή μια αυστηρή τυποποίηση, και μάλιστα για θεολογικές αλήθειες με βάθος. Ο τρόπος αξιολόγησης να είναι τέτοιος, ώστε το ΘΜ να μη χάσει τον κύριο στόχο του, που είναι η μετάδοση νοήματος και η ανακάλυψη του ανθρώπου. Είναι μάθημα που μπροστά στην υλιστική άποψη για τη ζωή, που κολοβώνει τον άνθρωπο, δίνει την ξεχα-

σμένη πλευρά που είναι ο πνευματικός άνθρωπος, ο οποίος υπερβαίνει την απελπισία, τη φθορά και το θάνατο. Η ορθόδοξη παράδοση δεν πρέπει να αγνοείται, γιατί έχει σχέση με την ιστορία αυτού του τόπου και τον πολιτισμό του. Η υποβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών, με οποιοδήποτε τρόπο, θα είναι ζημιά για την ίδια την παιδεία και τους νέους. Όσο για την αξιολόγηση, τη βαθμολόγηση, δεν μπορεί να αποτελέσει κριτήριο για την αναβάθμισή του, ούτε και αφορμή για υποτίμησή του. Η προσφερόμενη παιδεία θα επιτύγχανε το σκοπού της αν αυθεντικοί δάσκαλοι, που θα προετοίμαζε το εκπαιδευτικό σύστημα και η κοινωνία, ενέπνεαν τους μαθητές ώστε να συνειδητοποιούσαν το ρόλο τους και να μην τον αλλοιώσουν θέτοντας αυτοσκοπό τη βαθμοθηρία, την εισαγωγή στα Πανεπιστήμια και την επαγγελματική αποκατάσταση. Η επιστήμη και η γνώση χωρίς αρετή και ανθρωπισμό καταντά εφιάλης για τον άνθρωπο και απειλή για το μέλλον.

Η ανταλλαγή της γνώσης και του ήθους με τίτλους, για επαγγελματική αποκατάσταση δεν είναι η καλύτερη επωδός μιας πολύχρονης σχολικής μαθητείας. Πάντως, γνωρίζουμε το πλήγμα που υπέστησαν τα μαθήματα κορμού στο προηγούμενο εκπαιδευτικό σύστημα, μεταξύ αυτών και το μάθημα των Θρησκευτικών, αφού μόνον η προσοχή και επίδοση των μαθητών στα μαθήματα Δεσμών υποσχόταν εισαγωγή στα Πανεπιστήμια. Αυτό αποτελούσε και μια θλιβερή περιπέτεια του εκπαιδευτικού συστήματος και αλλοίωση του στόχου της καθολικής παιδείας των νέων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γρηγορίου του Παλαμά Συγγράμματα, τ. Α, εκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 362, 472, 453.
2. Ιωάννη Κογκούλη, Το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 86.
3. Ό.π. Ι. Κογκούλη, σ. 32.
4. Οδηγία περί τρόπου διδασκαλίας των μαθημάτων του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, αρ. πρωτ. 16780/7-11-1896.
5. Πρόγραμμα των εν τοις Ελληνικοίς Σχολείοις και Γυμνασίοις διδασκτέων μαθημάτων, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Α 19-9-1897.
6. Εμμανουήλ Περελιή, Το μάθημα των Θρησκευτικών στις χώρες της Ε.Ε., Σύναξη, τ. 65, σ. 40.
7. Ό.π. Ι. Κογκούλη, σ. 35.

ΛΕΞΙΚΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Γράφει: ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Φιλολόγος - τ. Σχολικός Σύμβουλος

Μηδενισμός

I. Με τον όρο μηδενισμός (λτ. nihilismus” νοείται η τάση προς τη φιλοσοφική αρχή του μηδενός. Με την πλατιά έννοια του όρου σημαίνει την άρνηση των καθιερωμένων ηθικών κανόνων και αξιών.

Ο όρος μηδενισμός πέρασε για πρώτη φορά, κατά την επικρατούσα άποψη, στη φιλοσοφία το 1824 από το Γερμανό φιλόσοφο Φραγκίσκο Μπάαντερ (1765 - 1841) με την έννοια της άρνησης του Θεού και της αποκάλυψής του.

Άλλοι όμως υποστηρίζουν ότι εισηγητής του όρου ήταν ο Ρώσος συγγραφέας I. Σ. Τουργένιεφ (1818 - 1883) στο μυθιστόρημά του «Πατέρας και γιοί» (1827), ο οποίος στο πρόσωπο του ήρωά του Μπαζάρφ απέδωσε τα χαρακτηριστικά του μηδενιστή.

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των μηδενιστών είναι η προσήλωση στη φιλοσοφική αρχή του Μηδενός, δηλ. στην πίστη ότι ο κόσμος δεν έχει ουσία, αξία ή νόημα.

Παλαιότερα ο όρος δήλωνε την ακραία θέση του φιλοσοφικού σκεπτικισμού (βλ. περ. Φιλοσοφία και Παιδεία, τευχ. 21, σελ. 27-28), που αρνείται κάθε ύπαρξη.

II. Η παραπάνω θέση έχει την αρχή της στην πρώτη από τις τρεις προτάσεις του φιλοσοφικού «πιστεύω» του αρχαίου σοφιστή και ρήτορα Γοργία (483 - 375 π.Χ.), που τις διατύπωσε στο έργο του «Περί φύσεως ή περί του μη ὄντος» ως εξής:

α) Δεν υπάρχει τίποτα β) Κι αν υπήρχε δεν θα ήταν κατανοητό και γ) Κι αν υπήρχε και ήταν κατανοητό, δεν θα μπορούσε να το μεταδώσει κανείς στους άλλους.

Η ακραία θέση της ολοκληρωτικής άρνησης, μέσα στο πέρασμα των αιώνων, ήταν φυσικό να οδηγήσει στην καταστροφή των καθιερωμένων ηθικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και άλλων πεποιθήσεων και αξιών, γιατί η αρχή «δεν υπάρχει τίποτα» εύκολα οδήγησε στην παραδοχή «το καθετί επιτρέπεται» με την οποία και αρχίζει η σύγχρονη ιστορία του μηδενισμού.

III. Στο μηδενισμό, το σύγχρονο βέβαια, εκφράζεται η απαίτηση όλα να υπήρχαν χάρη του ανθρώπου, να είχαν αξία για τη ζωή του και ταυτόχρονα η διαμαρτυρία για το ότι δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Ο μηδενισμός προϋποθέτει ανθρωποκεντρική θεώρηση και εκτίμηση των πραγμάτων. Τελικά καταλήγει να είναι υποκειμενική η στάση ορισμένων ατόμων που η ύπαρξή τους βρίσκεται σε δυσαρμονική σχέση με το γύρω κόσμο. Η στάση του μηδενισμού είναι –συνχά– απορριπτική και αποδοκιμαστική για το περιβάλλον του, το καταδικάζει απόλυτα και επαναστατεί εναντίον του (Σ. Γκίκα «Φιλοσοφικό λεξικό»).

IV. Ανάλογα με τον τομέα στον οποίο αναφέρεται, ο μηδενισμός διακρίνεται σε: α) Γνωσιοθεωρητικό, σύμφωνα με τον οποίο ο άνθρωπος δεν έχει τη γνωστική δυνατότητα,

δεν μπορεί δηλ. να συλλάβει την αλήθεια «καθ’ ἑαυτή». Με την έννοια αυτή ταυτίζεται με τον απόλυτο σκεπτικισμό. β) Αξιολογικό ή ηθικό μηδενισμό, που παραδέχεται πως δεν υπάρχουν ηθικοί κανόνες· είναι ο μηδενισμός που φαίνεται σαν έλλειψη σκοπού, που δεν έχει απάντηση στο ερώτημα «για ποιο λόγο». Ισοδυναμεί με τον αμοραλισμό. γ) Μεταφυσικό μηδενισμό, που αρνείται κάθε πραγματικότητα του εξωτερικού κόσμου. Τη μεταφυσική του σημασία απέκτησε ο μηδενισμός με το Ντοστογιέφσκι (1821 - 1881) και Νίτσε (1844 - 1900) δηλώνοντας την άρνηση μιας υπερβατικής απόλυτης αρχής που κυβερνά λογικά τον κόσμο και τη ζωή. Θεωρεί ο Νίτσε τη μεταφυσική πραγματικότητα και τις χριστιανικές αξίες ως κενά πλάσματα της φαντασίας και δ) πολιτικο-κοινωνικό μηδενισμό, που αρνείται και αποκηρύσσει κάθε πολιτική εξουσία και κοινωνική οργάνωση και δέχεται ως μόνη αξία το άτομο· είναι ο γνωστός σήμερα αναρχισμός. Την πολιτική - κοινωνική του σημασία ο μηδενισμός βρήκε, κυρίως στη Ρωσία (1917), τη μεγαλύτερη απήχηση.

Εκτός από τα παραπάνω είδη υπάρχει και ο απαισιόδοξος ή παθητικός μηδενισμός, που αρκείται στο να αρνείται την αξία όλων των πραγμάτων, να μη βλέπει κανένα νόημα και να θεωρεί κάθε προσπάθεια καταδικασμένη. Ο Νίτσε αντιπαραθέτει στον παθητικό μηδενισμό, τον «ενεργητικό», τον οποίο ευαγγελίζεται ο Υπεράνθρωπος.

V. Ο μηδενισμός ξεκίνησε ως ριζοσπαστικό κοινωνικό κίνημα των

διανοουμένων κατά τα τέλη του 19ου αιώνα στην τσαρική Ρωσία. Το κίνημα αυτό εκφράστηκε από παραγωγισμένους επιστήμονες και συγγραφείς μέσα από τη λογοτεχνία και απηχούσε την κακοδιοίκηση και σκληρότητα του τσαρικού καθεστώτος κατά την περίοδο της βασιλείας του τσάρου Αλεξάνδρου Β΄. Την εποχή εκείνη αναπτύχθηκε μια μορφή φιλοσοφικού σκεπτικισμού. Στη ρωσική γραμματεία ο όρος μηδενισμός χρησιμοποιήθηκε από το συγγραφέα Ν. Ι. Ναντέζτιν σ' ένα άρθρο του στο Messenger of Europe για να χαρακτηρίσει τον Πούσκιν. Ο Ν. Ναντέζτιν ταύτισε το μηδενισμό με το σκεπτικισμό.

Αν όμως για τα συντηρητικά στοιχεία οι μηδενιστές ήταν οι «αποδιοπομπαίοι τράγοι» της εποχής εκείνης, για τους φιλελεύθερους, όπως ο Ν. Τσερνοσέφσκι, αντιπροσώπευαν έναν πιο μεταβατικό παράγοντα της εθνικής σκέψης για την κατάκτηση ατομικών ελευθεριών. Ο Τσερνοσέφσκι στο μυθιστόρημά του «Τι πρέπει να γίνει» προσπαθεί να εντοπίσει θετικά στοιχεία στη μηδενιστική φιλοσοφία. Το ίδιο περίπου κάνει

και ο πρίγκιπας Πέτερο Κροπότκιν (1842-1921), κορυφαίος Ρώσος αναρχικός, ο οποίος ορίζει το μηδενισμό ως το σύμβολο του αγώνα ενάντια σε κάθε μορφή τυραννίας και υποκορισίας.

VI. Σχετικά με τα αίτια της εμφάνισης του μηδενισμού τον 20ό αιώνα –εκτός των παραγόντων εκείνων που καθόρισαν τη ρωσική μηδενιστική φιλοσοφία– δεν είναι μακριά από την πραγματικότητα η άποψη πως αυτά οφείλονται στην απογοήτευση πολλών ανθρώπων που έζησαν τα καταστροφικά αποτελέσματα των δύο παγκοσμίων πολέμων, κατά τη διάρκεια των οποίων περιφρονήθηκαν αξίες, κλονίστηκαν επικίνδυνα οι ανθρώπινες σχέσεις και έχασαν έτσι οι άνθρωποι την πίστη τους στη ζωή και τον κόσμο, αμφισβήτησαν τα πάντα και έφτασαν στην παραδοχή πως δεν υπάρχει τίποτα.

VII. Σε μια συνολική θεώρηση του θέματος, ο μηδενισμός είναι πολύσημος, αλλά και αμφιλεγόμενος.

Ως φιλοσοφικό φαινόμενο, ξεκίνησε από θεωρητικές θέσεις απόλυτης άρνησης, συγκεκριμένα από το σοφιστικό σκεπτικισμό του Γοργία,

πέρασε από το μεταφυσικό μηδενισμό και κατέληξε στο σύγχρονο αθεϊστικό υπαρκτισμό. Έγινε αρνητικός αξιολογητής των καθιερωμένων ηθικών κανόνων και αξιών και προσπάθησε να υποστηρίξει θεωρητικά τις δικές του θέσεις. Ως πολιτικο-κοινωνικό φαινόμενο προκάλεσε πολλές και ποικίλες συζητήσεις, αλλά και αντιδράσεις. Οι εκπρόσωποι του υποστήριξαν ότι ο μηδενισμός δεν είναι παρελθόν, αλλά μέλλον. Περιέχει θετικά και αρνητικά στοιχεία, στοιχεία ανατροπής, αλλά και δημιουργίας. Καταστρέφει ορισμένες αξίες για να δημιουργήσει άλλες.

Η καθημερινή όμως πείρα και ιστορία αποδεικνύει πως το ιδεολογικό υπόβαθρο του μηδενισμού δε συμφωνεί πάντοτε με την έννοια της ηθικής πράξης, της οργανωμένης πολιτείας και του κοινού καλού.

Αν όμως, ως θεωρία και πράξη, κατορθώσει να βγει από το αρνητικό κελυφός του και αποτελέσει την αφετηρία δημιουργικής ζωής, τότε θα γίνει η αρχή μιας νέας πνευματικής πορείας προς ολοκλήρωση του ανθρώπου και της κοινωνίας.

«ΣΩΚΡΑΤΙΚΕΣ» ΕΙΔΗΣΕΙΣ

• Η «Φιλοσοφική - Πολιτική Ακαδημία», Σ.Α. και η «Εταιρεία για το Σωκρατικώς φιλοσοφείν», Σ.Α. (Πληροφορίες: Dr. D. Krohn, An den Papenstücken 21, 30455 Hannover, Γερμανία, Τηλ. 49-511-496914 - e-mail: d.kronh@t.online.de) οργανώνουν κατά το 2001 τις ακόλουθες «Σωκρατικές Συζητήσεις»: 6-12.4.2001 στο Würzburg, 20-26.7 στην Alterode/Harz, 27.7-2.8 στο Bad Zwischenhan και 6-12.10.2001 στο Lambrecht/Pfalz.

ΝΕΑ ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- G. Romeyer Dherbey - J. - b. Gourinat (Ed.), *Socrate et les Socratiques*, Paris, Vrin 2000, 620 p., 320 FF (48, 78 euro) - ISBN 2-7116-1457-3.
- J. Berersluis, *Cross-examining Socrates. A defense of the Interlocutors in Plato's Early Dialogues*, Cambridge University Press 2000, 428 p. (45£) - ISBN 0-521-55058-0.
- Chr. Taylor, *Socrates*, Oxford University Press 1998, 110 p. (pbk 6£) - ISBN 0-19-287601-5.
- Chr. Horn, *Antike Lebenskunst. Glück und Moral von Sokrates bis zu den Neuplatonikern*, München, Beck 1998, 270 p. 24 DM - ISBN 3-406-42071-0.
- Cl. Mosse, *Der Prozess des Sokrates, Hintermänner, Motive, Auswirkungen* (Aus dem Französischen), Freiburg, Herder - Verlag 1999, 160 p. ISBN - 3-451-04777-2.
- M. Erler - A. Graeser (Ed.), *Philosophen des Altertums*. Bd. I: *Von Pythagoras bis Theophrast*, Darmstadt, WBG 2000, 232 p., 45 DM (23,01 euro).
- P. Unrugh, *Sokrates und die Pflicht zum Rechtsgehorsam. Eine Analyse von Platons Kriton*, Baden - Baden, Nomos - Verlag 2000, 208 p., 58 DM - ISBN 3-7890-6854-3.

Δρ. Λίνος Μπενάκης

Εθνική Αγωγή και Ευρωπαϊκή Ένωση

Είναι γεγονός ότι πολλά γράφονται και λέγονται κατά καιρούς, ενίοτε και από επίσημα χείλη περί της ανάγκης κοινής εκπαιδευτικής πολιτικής των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως με κορύφωση **τα περί κοινού σχολικού εγχειριδίου** της οποίας (εκπαιδευτικής πολιτικής) απώτερος στόχος είναι η ουσιαστικότερη εμπέδωση της **ειρήνης** και της **φιλίας** μεταξύ των λαών αυτών.

Με αφορμή το κλίμα ευφορίας που δημιουργεί η κατά κόρον προβολή τοιούτων ευγενών όντως και χριστιανικών, θα έλεγα, απόψεων που όμως **απλοποιούν τα προβλήματα της αγωγής** και τα φωτίζουν μονομερώς, θέλω να επισημάνω εν συντομία τα εξής:

Η εκπαίδευση και η αγωγή των νέων είναι ένα πολύ δύσκολο έργο. Όμως εύκολα πέφτει κανείς στην παγίδα της **υπεραπλουστεύσεως** των μέσων και των μεθόδων επιτεύξεως των εκπαιδευτικών μας στόχων. Όταν π.χ. ένα ζητούμενο, **ένα αγαθό**, το οποίο πρέπει να υπηρετήσει η εκπαίδευση και να το εμπνεύσει ως τρόπο ζωής στους μαθητές, το **απομονώσουμε** και το ξεετάσουμε ως εάν και υπήρχε μόνο αυτό, όπως εδώ **το αγαθό της ειρήνης**, τότε όντως θα καταλήξουμε σε **υπερβολές και μονομέρειες** πολλάκις επικίνδυνες.

Είναι κοινός τόπος, ότι η εκπαίδευση υπηρετεί ή πρέπει να υπηρετεί, να προβάλλει και να εμπνέει και άλλες συγχρόνως αξίες πέρα της ειρήνης, όπως **την ελευθερία, τη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία**, για να αρκασθώ μόνο σε αυτές. Η εκπαίδευση και η αγωγή δεν έχουν στεγανά, είναι **σύνθεση εν συγχρονία, είναι ζωή**. Αν λοιπόν θελήσουμε να δούμε και να φωτίσουμε τους πιο πάνω στόχους της εκπαίδευσής όχι ένα - ένα χωριστά, αλλά **συνδυαστικά**, όπως επιβάλλεται από την εκπαιδευτική πρακτική, τα πράγματα όντως δυσκολεύουν πολύ.

Στην περίπτωση δε που προχωρήσουμε στην **ιεράρχηση** των αξιών αυτών, τι προηγείται, τι έπεται - και πρέπει να προχωρήσουμε ως υπεύθυνοι πολίτες- τότε ο ρόλος του καθηγητού γίνεται **αληθινή δοκιμασία**. Υπάρχει άραγε **ειρήνη χωρίς ελευθερία** και πρέπει η εκπαιδευτική αγωγή να προβάλλεται ως δέον κάτι τέτοιο; Ήσαν πολύ συγκινητικά και ίσως αποκαλυπτικά όσα είπαν οι εκπρόσωποι **των Τούρκων** στη συνδιάσκεψη των εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών των βαλκανικών κρατών στην

Του ΛΕΩΝΙΔΑ ΔΡΟΣΟΥ
φιλολόγου

Αρχαία Ολυμπία στις 24.5.1996. Υπογράμμισαν λοιπόν και ετόνισαν ότι οι Κουρδικής καταγωγής Τούρκοι καθηγητές είχαν 23 νεκρούς συναδέλφους τους επειδή ζητούσαν τα αυτονόητα δηλ. **ειρήνη εν δικαιοσύνη, εν δημοκρατία και εν ελευθερία**, το δε τουρκικό κράτος τους παρεχώρη **την ειρήνη της καταπίεσεως των φυλάκων** και τέλος των νεκροταφείων.

Στην ίδια συνδιάσκεψη οι εκπρόσωποι **των Κυπρίων** ετόνισαν ότι οι μισοί σχεδόν κάτοικοι της νήσου επί 20 χρόνια είναι πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα **«εν... ειρήνη»!** Πρέπει άραγε ν' αρκούνται σ' αυτό;

Τέλος, προσφάτως ο γιουγκοσλαβικός - σερβικός λαός ετέθη προ του διλήμματος: **Ειρήνη**, με κόστος τη σερβική επαρχία του Κοσσυφοπεδίου στους επήλυδες Αλβανούς ή **πόλεμος**, σκληρός, αδυσώπητος, ανελέητος;

Η μονομερής λοιπόν προβολή της ειρήνης στους μικρούς μαθητές μας, μήπως τους παροδηγήσει σε μοιρολατρικές ατραπούς;

Η συνδυαστική προβολή **ειρήνης και ελευθερίας** οδηγεί αυτομάτως στην ανάγκη **ιεραρχήσεως*** των αγαθών αυτών που παίρνει την εξής μορφή: **ειρήνη ή ελευθερία**; Άλλες δε

φορές τη μορφή: **κοινωνική δικαιοσύνη ή ειρήνη**;

Εδώ χωρίς υπεκφυγές και σιβυλικές ρήσεις πρέπει οι συναδέλφοι να τοποθετηθούν, να πείσουν και να εμπνεύσουν τους μικρούς μαθητές τους. Το **«καλύτερα μας ώρας ελεύθερη ζωή παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή»** είναι ιστορικό και λογοτεχνικό υλικό που πρέπει να διδαχθεί και να προβληθεί ή όχι; Αν ναι, τα πράγματα για την ειρήνη από εκεί και πέρα δεν είναι και τόσο απλά. Το **παιδί της κατοχής «με το ακορντεόν»** που μάχεται με τον τρόπο του κατά του ναζισμού για την ελευθερία είχε σωστή αγωγή ή λάθος και την πλήρωσε (την λανθασμένη αγωγή) με τη ζωή του; Το **«νυν υπέρ πάντων ο αγών»** του τραγικού μας **Αισχύλου** στους «Πέρσες» πρέπει να διδάσκεται και να προβάλλεται ως δέον, παράλληλα με την αξία της ειρήνης; Αντιλαμβάνεσθε τη δυσκολία της συνυπάρξεως.

Είναι επίσης επιβεβλημένο η εκπαίδευση να στηρίζει και να προβάλλει την **εθνική και πολιτισμική ταυτότητα των λαών**. Εν ονόματι της ειρήνης και της φιλίας των λαών δεν πρέπει να αλλοιώνεται η **εθνική ιστορία**. Μια κοινωνία χωρίς εθνική μνήμη δεν μπορεί να έχει οράματα και προοπτική, εκτός πια και αν ως όραμα έχει μόνον την **ευρωπαϊκή ολοκλήρωση** και τη **διαρκή άνοδο του χρηματιστηρίου**. Σε τέτοια λοιπόν θέματα δεν γίνονται εκπτώσεις. Τα εγχειρίδια του μαθήματος της Ιστορίας πρέπει να λένε την αλήθεια. Θυμίζω όμως ότι δεν είναι δεδομένο πως η αλήθεια δεν ενοχλεί. Συνήθως οι άνθρωποι και οι λαοί θέλουν να μη λές όσα τους θίγουν, όσα θυμίζουν ενέργειες και συμπεριφορές τους ήκιστα κολακευτικές γι' αυτούς, έστω και αν με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύεται κανείς ανιστόρητος και βιαστής των γεγονότων. Αυτό όμως δεν πρέπει να συμβεί, διότι τα **γεγονότα είναι ιερά**.

Δεν πρέπει επίσης να υποβαθμίζεται και ο σύνδεσμος των παιδιών με τη **θρησκεία τους, τη γλώσσα τους και τις παραδόσεις τους**. Έτσι διατηρείται η ταυτότητα των λαών. Το όραμα λοιπόν του **κοινού εγχειριδίου** τουλάχιστον, όσον αφορά μαθήματα που αναφέρονται στην ιστορία, την πολιτιστική κληρονομιά και την ταυτότητα κάθε λαού, **είναι πολύ μακρινό**.

Η προβολή στους μαθητές των κερδών εκ της ειρήνης πρέπει να γίνεται ιδιαίτερα προσεκτικά, ώστε να αποφυγούμε λόγω της φύσεως των παιδιών παρενέργειες και παρερμηνείες. Η κατάφαση στον **ευδαιμονισμό, στον ατομισμό, στο πουργουά των Γάλλων, στην υποβάθμιση της αξίας των θυσιών για το καλό του συνόλου, παραμονεύουν**. Εκτιμώ ότι πρέπει να δείξουμε με πειστικότητα στα παιδιά μας ότι η **ειρήνη είναι ύψιστο αγαθό**. Γι' αυτό όμως πρέπει να είναι έτοιμα να αγωνισθούν με οποιοδήποτε κόστος για να υπάρξουν ή να διατηρηθούν συνθήκες **για πραγματική ειρήνη εν ελευθερία, εν δικαιοσύνη και εν δημοκρατία**, αλλιώς θα έχουμε καρικατούρα, κακέκτυπο και υποκατάστατο ειρήνης, **την ειρήνη του τρόμου, της καταπίεσως, της εξαρτήσεως και των φυλακών**. Προς αυτή την κατεύθυνση ο κάθε λαός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως χρειάζεται τη βοήθεια των άλλων δια της εκπαιδεύσεώς των. Η αλληλογνωριμία, ο διάλογος και η συνεξέταση των δεδομένων της εκπαιδεύσεως, μεταξύ των καθηγητών της Ε.Ε. θα βοηθήσουν τα έθνη ώστε να ιεραρχούν σωστά τις αξίες της πολιτιστικής και εθνικής τους κληρονομιάς και να τις προβάλλουν στους επιγενομένους.

* **Ιδέ σχετική παρέμβασή μου στην συνδιάσκεψη που οργάνωσε η ΟΛΜΕ εν συνεργασία με τις εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες των Βαλκανικών χωρών με θέμα «Ο ρόλος της Εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών στην υπεράσπιση της ειρήνης, την ανάπτυξη της συνεργασίας και της αλληλεγγύης των λαών της περιοχής»**, στην Αρχαία Ολυμπία, στις 23-27 Μαΐου 1996.

Βιβλιοπαρουσίαση

• ΛΟΓΟΥ ΔΥΝΑΜΙΣ

Ενώπιον της Γ' Χιλιετηρίδος
–*Η αρχαία ελληνική φιλοσοφική διάνοηση και η ελληνική φιλοσοφική γλώσσα εις μίαν ενιαία ερμηνευτική συνόραση*–.

(Πανεπιστημιακές εκδόσεις Πα-
ντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2000).

Η μελέτη περιλαμβάνει δύο τό-
μους, Α και Β. Ο Α (Α+Α1) έχει ήδη
εκδοθεί (541 σελ., Αύγουστος 200), ο
Β τόμος υπό εκτύπωση.

Συνοπτική θεώρησις περιεχομέ-
νου.

Α. τομ.

Κεφ. I Θεωρία, θεωρός, θεωρείν
(Πλάτων - Αριστοτέλης)

II. Ερμηνευτική της ύπαρξης του
αρχαίου ανθρώπου.

IIIα. Ερμηνευτική του Λόγου.

Β. τομ.

IIIβ. Ελληνική φιλοσοφία και ελλ.
φιλόσ. γλώσσα.

IV. Κριτική αντιπαράθεση με σύγ-
χρονες απόψεις: Προβολή της πρωτο-
τυπίας και σημασίας της παρούσας
μελέτης: (θεωρία, Λόγος, Γλώσσα).

V. Η ευρωπαϊκή φιλοσοφία κατά
τον 20ό αιώνα. Η αρχαία ελλ. φιλο-
σοφία και φιλοσοφική Γλώσσα στο
«Κατώφλι» της Γ' χιλιετηρίδος.

VI. Η οικουμενική διάσταση της
ελληνικής φιλοσοφικής παραδόσεως.
Η συνέχεια της Ελληνικής Γλώσσης.
Η συνέχεια και ενότητα της Ελλ. φι-
λοσοφίας και του Ελλ. Λόγου.

Η όλη μελέτη αποτελείται από δη-
μοσιευθείσες εργασίες και μελέτες,
από μη δημοσιευθείσες μελέτες και
από την προσθήκη νέων κεφαλαίων.
Το σύνολο αποτελεί ένα όλον και
συντάσσεται εις μία ολότητα ερμη-
νευτική, ή διαφορετικά: εις μίαν φι-
λοσοφικήν ερμηνευτικήν του ελληνι-
κού Λόγου (Λόγου Δύναμης).

Κύρια θέματα αποτελούν οι έννοι-
ες: θεωρία («οράν») και Λόγος ως
και η δημιουργική φιλοσοφική συ-
νάρτηση θεωρίας και Λόγου. Η συνε-
χής δημιουργική πορεία της Ελλ. Φι-
λοσοφίας και της ελλ. φιλοσοφικής
Γλώσσης, η «Πορεία» των Ελλήνων,

ο θεμελιακός ρόλος της ελλ. φιλοσο-
φικής Παραδόσεως για την Ευρώπη
–και ειδικότερα για τον φιλοσοφικό
στοχασμό και για τη διαμόρφωση των
οικείων γλωσσών αλλά και του όλου
πνευματικού πολιτισμού– πρέπει να
λάβουν, από μια νέα οπτική προσέγ-
γιση, ει δυνατόν, της ελληνικής Γλώσ-
σας, της ελληνικής φιλοσοφίας και
της ελληνικής φιλοσοφικής γλώσσας,
ορισμένες διαφωτιστικές απαντήσεις:
Ένα θέμα μεγάλης σπουδαιότητας
και σημασίας προβάλλεται και τίθε-
ται: της συνέχειας και της ενότητας
της Ελληνικής Γλώσσας (1000 π.Χ. -
2000 μ.Χ.) της συνέχειας της ελλη-
νικής φιλοσοφίας από τους Προσωκρα-
τικούς (600 π.Χ. - 2001 μ.Χ.) και της
συνέχειας (600 π.χ. - 2001 μ.Χ.) της
ελληνικής φιλοσοφικής Γλώσσας.
Αλλά εις την θεώρηση αυτών αποφα-
σιστικό ρόλο –και σε αντίθεση προς
ορισμένα σύγχρονα ευρωπαϊκά πρό-
τυπα π.χ. Heidegger, Gadamer– ανα-
λαμβάνει η παρουσία (ερμηνευτική
δύναμη) της σύγχρονης νεοελληνικής
γλώσσας, αλλά και κυρίως βεβαίως
της σύγχρονης ελληνικής φιλοσοφι-
κής ερμηνευτικής. Έτσι φωτίζεται
και αξιοποιείται η φιλοσοφική «σκο-
πία» την οποία υψώνει προς το μέλ-
λον «το ενώπιον», επιτρέπουσα, με
καθε επιφύλαξη, μια ερμηνευτική
προόραση προς τον μέλλον. Αλλά και
αφ' ετέρου το όλο φαινόμενο της ελ-
ληνικής πνευματικής παραδόσεως,
κατά το προηγηθέν σχήμα απαλλάσ-
σεται της αβεβαιότητας ασαφών θεω-
ρήσεων (Ο όρος ερμηνευτική συνό-
ραση που χρησιμοποιείται εις τον υ-
πότιτλο δεν αποτελεί μια μόνο σύγ-
χρονη «απόδοση» του πλατωνικού
«ΣΥΝΟΠΑΝ»).

Αποφασιστική βοήθεια μας προ-
σέφερε το «Συμπόσιο» και ο «Κρατύ-
λος» μεταξύ άλλων, και η των «Μετά
τα φυσικά» του Αριστοτέλους Πραγ-
ματεία χωρίς να αγνοήσουμε και ορι-
σμένες παρατηρήσεις του Πορφύριου
και του Πλωτίνου «Λόγος Ερμη-
νεύς».

Καθηγητής
Γεώργιος. Ι. Αντωνόπουλος

ΗΛΙΑ ΓΚΡΗ

Το μάτι του Ασύλου

Το βιβλίο του Η. Γκρη «Το μάτι του Ασύλου» είναι τραγικό και συγχρόνως αποκαλυπτικό· αγγίζει με τόλμη πτυχές του προβλήματος της κοινώς αποκαλούμενης τρέλας, περιγράφει ρεαλιστικά καταστάσεις φρένιζης.

Η νόσος της ψυχής, θέμα - ταμπού, φόβος βαθύς, αρχαϊκός συνήθως καλύπτεται με ποικίλους τρόπους: συχνά -δυστυχώς- με το χειρότερο: θμημιά, δηλαδή αμηχανία μπροστά στο μυστήριο της πελώριας άγνοιας.

Ο συγγραφέας με κριτικό μάτι και ανθρώπινη ευαισθησία, χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις και αοριστολογικές «ωραιοποιήσεις», καταγράφει μια βιογραφία, μια πορεία, μια ματωμένη γραμμή.

Η μοίρα του ήρωα είναι σκληρή, ίσως «πεπρωμένη», καθορισμένη από τη γέννησή του, από το σηματοδομένο, «ειδικό» υλικό των κυττάρων του.

Εντυπωσιακή η πρώτη εικόνα της αφήγησης.

Μέσα στο σπίτι του νεογέννητου πηγαίνονται οι μοίρες, φοβερές επισκέπτριες, που η αλαφροϊσκωτη μάνα τις είδε, φοιχτές μέσα στην απλότητα της δικής της συνείδησης, του δικού της -πρόωρου ακόμα- εφιάλτη.

Η παρακλιτική διαδρομή αρχίζει

Πρώτος σταθμός ο ξεριζωμός. Από την επαρχία μεταφέρθηκε σε μια γειτονιά της Αθήνας. Το σοκ νούμερο ένα, γιατί αυτό απαιτεί η «ανάπτυξη», ερήμωση της επαρχίας, πλήθος πονεμένα ριζικά. Εγκατάσταση στους στενούς ορίζοντες μιας αυλής, που παίζει και το ρόλο ταβέρνας. Οι συνειρμοί οδυνηροί. Δύο γέροι - κρασοκανάτες οδηγούν κατευθείαν στον αλκοολικό πατέρα. Αιχμηρός πόνος που προστίθεται στη βαθιά θλίψη για τον παράξενο χαμό της νεραϊδοπαρμένης μάνας. Πύρινη σφραγίδα στην καρδιά του νεαρού που περπατάει στις αθηναϊκές φτωχογειτονιές, σε καιρούς σηματοδοτούσους, δικτατορίας. Τον βαραίνει η δύσκολη εφηβεία, η αδεξιότητα στο παιχνίδι με το άλλο φύλο, ο σκληρός αγώνας να γνωρίσει τον εαυτό του. Ο συνεσταλμένος, διστακτικός Βάκης αγωνιά. Ενοχλητικό φορτίο είναι η «ηρωική» - χίτικη εποχή του πατέρα, όπως και η ανάλογη παιδαγωγική τακτική του αδελφού. Στο κομφούζιο προστίθεται ο ρόλος του σχολείου ή έστω συγκεκριμένων δασκάλων. Η συνέχεια είναι μοιραία· λάθη και συμπτώσεις κλείνουν την «ιδανική» πόρτα της ζωής, το δρόμο προς το ονειρεμένο επάγγελμα. Τέρμα η σχολή Ικάρων. Στο μεταξύ, η συνάντηση του Βάκη με τον Σοπενχάουερ και το Νίτσε τον συνεπαίρνει, του ανοίγει λεωφόρους μεγαλείου, όμως δυστυχώς πολύ μακρινούς για τη δική του άτεγκτη καθημερινότητα. «Είθε όλα τα όντα να μη δοκιμάζουν ποτέ λύπη». Εύχεται ο φιλόσοφος. Όμως η λύπη είναι μόνιμος συνοδός των κοινωνικών όντων, καθρέφτης, που αντικατοπτρίζει τις επιπτώσεις των κοινωνικών προβλημάτων και ανισοτήτων. Η φιλοσοφία ανοίγει τα μονοπάτια της αρμονίας του σύμπαντος, όμως η σκληρή ζωή με τον αυταρχικό αδελφό και το μίζερο περιβάλλον σπάει κόκκαλα. Και μετά οι αλλεπάλληλες απογοητεύσεις. Η αλήθεια των ανθρώπων δεν είναι παρά απάτη και ψεύδος. Παντού υπερέχει η θλίψη, η ματαιότητα. Μήπως η ζωή δικαιώνεται μόνο διά μέσου της δυνάμεως;

Και ο Θεός; Ο Βάκης πελαγοδρομεί και επισημαίνει ότι εξυφαίνεται συνωμοσία σε βάρος του. Η περιπέτεια του μό-

λις αρχίζει. Στήνει τη δική του πολιτεία ανακατεύοντας στοιχεία από την «Πολιτεία» και το «Ζαροτούστρα». Ακολουθεί η γκραν-γκινιόλ κατάσταση της θητείας. Η τέλεια ισοπέδωση της ψυχής και των φυσικών της αντιστάσεων, η εξολοθρευση της ανθρωπιάς. Τα καψόνια επιδιώκουν να κάνουν τους νεοσύλλεκτους μαριονέτες. Στην περίπτωση του Βάκη οδηγούν σε πιο προχωρημένο φυλάκιο· τον παραδίνουν στο ηλεκτροσόκ. Πόσα μας λέει το μακάβριο εύρημα του συγγραφέα: «ένας λογαχός μπήκε στο θάλαμο· μια πιθαμή άντρας με μουστάκι αλά Χίτλερ!» Ο Βάκης χάθηκε· δεν τον σώζουν ούτε οι αντικομμουνιστικές δάφνες του μπαμπά, ούτε οι υψηλές προστάσεις. Ο δρόμος για το Δαφνί είναι πια ανοιχτός. Στο μεταξύ, φρενοκομείο είναι ολόκληρη η χώρα. Πολυτεχνείο, αγωνιστικότητα, ενθουσιασμός πηγαίος, αλλά και απανταχού προβοκάτορες.

Τι να σου κάνει ο Βάκης, πού να πιαστεί... Η δουλειά, στην οικοδομή ή στο εργοστάσιο, δουλειά κάτω από το μάτι του αφεντικού ή του σπιούνου. Η νέα γενιά στο απόσπασμα του συστήματος, στημένη στα έξι μέτρα.

Ακολουθεί, μετά από εθνική κατατροφή, η πτώση της δικτατορίας, η αισιοδοξία της μεταπολίτευσης, η περιλάλητη «αλλαγή φρουράς». Αστεία πράγματα, άνθρωπος ο θησαυρός... Και η απόλυτη μοναξιά του εξαπατημένου, των εξαπατημένων. Ο Βάκης ψάχνει την ψυχή του στο Άγιον Όρος, όπου θα συναντήσει ένα άλλο πρόσωπο εξουσίας και απόρριψης, αλλά και πνευματικότητα και αναζήτηση, ατέρμονα αγώνα για την κατανόηση της ουσίας της ζωής. Τέλος ο κύκλος κλείνει· ο νέος γυύεται στο πετσί του την αποκορύφωση της εξουσίας της δύναμης. Ψυχιατρείο, ηλεκτροσόκ, χάπια, απόλυτη φθορά, τέλειο γονάτισμα ψυχής και σώματος. Οι αντιφατικές εσωτερικές φωνές, η απουσία του αδερφού, η φρένιζή του κόσμου των σκιών, των νεκρών που ζουν στο προαύλιο του κάτω κόσμου. Το προσωπικό του ψυχιατρείου κι αυτό θύμα της μηχανής, που αλέθει ψυχές και εκβάλλει ράκη, παραράγματα ανεπιθύμητα και αζήτητα.

Κάποιες φωνές -αδύναμες- επιστημόνων με όραμα σβήνουν πάνω στις κλειστές πόρτες μιας κυβερνητικής πολιτικής πραγματικότητας, που την αγία λέξη, «όραμα» την «έρριψε τοις κυσί», μας έκανε να τη σιχαθούμε!

Το Βάκη ο φόβος είναι ένας: να μην τον στείλουν στη Λέρο. Ιδρύματα ψυχικών παθήσεων: πανελλήνιο άγος. Και όμως, μέσα στο πηχτό σκοτάδι, στην παγωμένη ατμόσφαιρα του τρόμου, ο συγγραφέας μας αφήνει χαραμάδες ελπίδας. Μικρές, είναι η αλήθεια, όμως δυναμικές, ικανές να κινητοποιήσουν τους ανησυχούντες, τους μη συμβιβασμένους. Η φιλία, δηλαδή η έγνοια και η αγωνία για το συνάνθρωπο. Η γνήσια επιστήμη στην αέναη προσπάθειά της να σπάει τα τείχη της άγνοιας και να υπηρετεί τον άνθρωπο, όχι τον κερδω Ερμή.

Και κυρίως και πάνω από όλα, η συνειδητοποίηση της πολιτικής - κοινωνικής διάστασης και αυτού του προβλήματος.

Κάτι τέτοιο φωνάζει ο Ηλίας Γκρης πίσω από τις γραμμές του χειμαρρώδους κειμένου του απ' τις εκδόσεις «Ινδικτος». Μόνο μια κοινωνία ανθρώπων είναι σε θέση να πατάξει και αυτή τη βαρβαρότητα, να τυφλώσει το μάτι του ασύλου!

Winnenden, Απρίλιος 2000
Λίζα Κοντομυχάλου - Schülle

ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΤΑΜΒΑΚΛΗ:

Η «Εκατόμβη» του Πυθαγόρα

Εκδ. Συλλόγου Μανρατζιωτών, Αθήνα 2000

«Με το κείμενο τούτο παρουσιάζεται το Θεώρημα του Πυθαγόρα σαν μια ξαφνική ευτυχισμένη έμπνευση της σκέψης του ανθρώπου κάποια χρονική στιγμή και φωτίζεται από διάφορες πλευρές, ώστε ο οποιοσδήποτε αναγνώστης να μπορεί να το πλησιάσει και να το γνωρίσει και κάτι να αποκομίσει από την ιστορία του, μέσα στα πλαίσια της ιστορίας των Μαθηματικών» (σ. 18)

Ο συγγραφέας της «Εκατόμβης», ευρύτερα γνωστός Μαθηματικός και Επόπτης Μ.Ε. στην Αθήνα και στην Τρίπολη, διατέλεσε και Πρόεδρος του Κεντρικού Συμβουλίου Επαγγ. Εκπαίδευσης και Δ/ντής Μ.Ε. στο Υπουργείο Παιδείας. Με την εποπτεία του Κων. Γεωργούλη έχει γράψει σημειώσεις φιλοσοφίας για τους μετεκπαιδευόμενους καθηγητές στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης.

Αρχικά αναφέρεται στη ζωή και το έργο του Πυθαγόρα.

Η προσωπικότητα, η ζωή και το έργο του Πυθαγόρα σκεπάζονται μ' ένα πέπλο μυστηρίου. Έζησε τον 6ο αιώνα π.Χ., από το 580 περίπου έως το 496 π.χ. Γεννήθηκε στη Σάμο και πέθανε στο Μεταπόντιο της Κάτω Ιταλίας. Σε νεαρή ηλικία έφυγε για την Αίγυπτο, όπου παρέμεινε 22 έτη και μελέτησε σε βάθος τον Αιγυπτιακό πολιτισμό κοντά στους ιερατικούς κύκλους της Μέμφιδας και της Ηλιούπολης. Όταν ο βασιλιάς των Περσών Καμβύσης κυριεύσε την Αίγυπτο, έπιασε αιχμαλώτους σοφούς ανθρώπους της Αιγύπτου και μαζί τους τον Πυθαγόρα και τους έφερε στη Βαβυλώνα, όπου ο Πυθαγόρας έμεινε 12 έτη, γνώρισε τους λογίους των Περσών και των Χαλδαίων και σπούδασε τα μυστικά του πολιτισμού τους. Ο Έλληνας Δημοκίδης, προσωπικός γιατρός του Πέρση βασιλιά, μεσολάβησε και ο Πυθαγόρας ελευθερώθηκε και επέστρεψε στη Σάμο, σε ηλικία 56 ετών.

Πριν ξεκινήσει για την Αίγυπτο, αναφέρεται ότι μαθήτευσε κοντά στον φιλόσοφο Φερεκύδη, που από το Σύρο ήρθε στη Σάμο και άνοιξε σχολή, στον Ερμοδάμαντα στη Σάμο και στο Θαλη και τον Αναξίμανδρο στη Μίλητο.

Η φιλοσοφική του παιδεία ήταν σημαντική, πριν αρχίσει τα ταξίδια του, τόσο ώστε να είναι δυνατή σε αυτόν η άνετη κατανόηση της μη ελληνικής φιλοσοφίας της εποχής του. Όταν γύρισε στη Σάμο ύστερα από τόσα χρόνια απουσίας συγκρούστηκε με τον τύραννο Πολυκράτη, και αναγκάστηκε να εκπατριστεί. Πήγε στη Δήλο, στην Κρήτη και στους Δελφούς, όπου έμεινε ένα χρόνο. Κατέληξε στην Κάτω Ιταλία, στον Κρότωνα, όπου ίδρυσε την «Πυθαγόρεια Αδελφότητα».

Στη σχολή του Κρότωνα έφθαναν μαθητές από όλη την Ελλάδα, που τους ένωνε η αγάπη και αφοσίωση στον Πυθαγόρα. Ορκίζονταν να μη φανερώσουν ποτέ στον έξω κόσμο κάτι από τις διδασκαλίες του Πυθαγόρα.

Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι δεν έγραψαν τίποτε για τις ανακαλύψεις τους στα Μαθηματικά, την Ιατρική και τη Φυσική ή τη Μουσική και την Αστρονομία.

Για τον Πυθαγόρα έγραψαν αργότερα ο Αρχύτας, δάσκαλος του Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης, ο Τίμαιος, ο Αριστόξενος και άλλοι.

Το έργο του μεγάλου Σάμιου σοφού μελετάται ως σήμερα, 2.600 έτη. Γράφονται έρευνες για την πυθαγόρεια φιλοσοφία και τις επιστημονικές ανακαλύψεις του ίδιου και των μαθητών του.

Όταν ο Πυθαγόρας ανακάλυψε την απόδειξη του γνωστού Πυθαγορείου Θεωρήματος, τόσο ενθουσιάστηκε, ώστε θυσιάσε στους θεούς εκατό βόδια. Από τότε πήρε το όνομα «Θεώρημα της Εκατόμβης».

Αυτή τη θυσία την αμφισβητούν νεότεροι ερευνητές των αρχαίων Μαθηματικών και γιατί ο Πυθαγόρας είχε κάμει και άλλες πολύ σπουδαίες ανακαλύψεις και γιατί «είναι αδιανόητη η προσφορά αιματηρής θυσίας για οποιοδήποτε λόγο, αποτους Πυθαγορείους» (Κ. Γεωργούλης).

Το σύγγραμμα του Γιάννη Ταμβακλή αναφέρεται και σε μεγάλο αριθμό εξαιρετικά ενδιαφερόντων Μαθηματικών και Φιλοσοφικών θεμάτων. Εξετάζονται στο βιβλίο αυτό και ορισμένες επιπτώσεις και μερικά επακόλουθα του θεωρήματος του Πυθαγόρα στην εξέλιξη των Μαθηματικών, όπως το «σκάνδαλο» των ασυμμέτρων μεγεθών και των αρρήτων αριθμών, οι πυθαγορικές τριάδες και οι ισοδύναμοι αριθμοί, οι μηνίσκοι του Ιπποκράτη του Χίου κ.ά. και παράλληλα οι μαθηματικές γνώσεις των ανατολικών λαών, που σχετίζονται με την ΕΚΑΤΟΜΒΗ του Πυθαγόρα. Χωρίς καμμία επιφύλαξη το βιβλίο κρίνεται ως σημαντικό απόκτημα και κόσμημα ακόμη και μεγάλων βιβλιοθηκών.

δρ. Βασ. Α. Κονιδιτσιώτης

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΚΟΥΜΑΚΗ

Σύγχρονα Προβλήματα και Παιδεία

Θέματα θεωρίας και φιλοσοφίας της παιδείας

(Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001)

Στο έργο αυτό επιχειρείται κατ' αρχήν μελέτη των προβλημάτων της εποχής μας και στη συνέχεια καταβάλλεται προσπάθεια να προβληθούν ορισμένες αρχές προς τις οποίες οφείλει να τείνει η εκπαίδευση των νέων. Όπως ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρει, η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να είναι μια φιλοσοφική θεώρηση των θεμελιωδών και δύσκολων θεμάτων της νεότητας. Επιδιώκεται, δηλαδή, να φωτιστούν οι συντεταγμένες της διάπλασης των συνειδήσεων υπό τη σημερινή θεώρηση του κόσμου και της ζωής. Τα ζητήματα που ανακύπτουν είναι πώς η νεότητα αντικρίζει τον κόσμο που ανοίγεται ενώπιόν της και με ποιον τρόπο αντιμετωπίζεται από την κοινωνία, της οποίας αποτελεί το ζωτικότερο μέρος.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Γ. ΦΟΥΓΙΑ

Κικέρων. Ο Ελληνολάτρης Φιλόσοφος - Ρήτορας

Εκδόσεις «Νέα Σύνορα - Α. Α. Λιβάνη»
Αθήνα, 2001, 379 σ.

Στο έργο αυτό ο Διδάκτωρ Θεολογίας του Πανεπιστημίου του Manchester και αριστούχος απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής Χάλκης, Παναγιώτης Γ. Φούγιας, έγκριτος θρησκευολόγος και ιστορικός των θρησκειών, με φιλοσοφικό εξοπλισμό, αναστήλωσε, μέσα από τα πολλά έργα του και τις εκατοντάδες επιστολές, το πνευματικό σκηνικό του Κικέρωνος. Ο σημαντικός αυτός Ρωμαίος διανοούμενος και λόγιος ξετύλιξε με εκπληκτική επιτυχία το πνευματικό πανόραμα της σκέψεως και του γραπτού λόγου των Αρχαίων Ελλήνων, από τον Όμηρο ως τον τραγικό θάνατό του.

Σε εικοσιπέντε ανισομεγέθη κεφάλαια περιγράφεται η ζωή του, η σχέση του με τους Έλληνες κλασσικούς, οι θρησκευολογικές και φιλοσοφικές του ιδέες, ο εκλεκτικισμός και οι επιδόσεις της Ελληνικής Παιδείας, η πολιτική δραστηριότητα και το πολιτικό πλαίσιο που δρα ο ρήτορας, οι παραινήσεις του υπέρ των Ελλήνων και ο τραγικός θάνατός του. Ο θαυμασμός του Κικέρωνα προς την ελληνική κληρονομιά που ως επιλεγόμενο αναφέρει ο συγγραφέας, έχει και ένα χαρακτήρα διδαχής προς τους συγχρόνους Ευρωπαίους διανοούμενους και πολιτικούς, που στην προσπάθειά τους να συγγράψουν μια Ευρωπαϊκή Ιστορία λησμονούν την ελληνική και ρωμαϊκή Ιστορία. Ο Κικέρων, με το έργο αυτό, μας δείχνει τον δρόμο, τον πάντα νέο και επίκαιρο για την απόκτηση της αληθείας.

Το έργο διαβάζεται άνετα και είναι χρησιμικό βοήθημα για σκεπτόμενο άνθρωπο, ιδιαίτερα για την σπουδάζουσα νεολαία και τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς της χώρας μας.

Θερμά συγχαρητήρια και στον εκδοτικό οίκο «Α. Α. Λιβάνη» για την άρτια εμφάνιση του έργου.

δρ. Χρήστος Π. Μπαλόγλου

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΝΙΚΗΤΑΡΑ

Φιλοσοφικός περίπλους I και II

(Εκδόσεις «Έλλην», Αθήνα 2000)

Τα δύο τομίδια «Φιλοσοφικός Περίπλους I» και «Φιλοσοφικός Περίπλους II», Κεφάλαια της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας και Νεότερης Φιλοσοφίας, της Χριστίνας Νικηταρά, από τις εκδόσεις «Έλλην», συνιστούν ένα εγκυκλοπαιδικό και παιδευτικό μνημόνιο της αρχαιοελληνικής και νεότερης φιλοσοφικής σκέψης.

Πρόκειται για ένα πολύτιμο έργο το οποίο έχει μεγάλη

σπουδαιότητα για το σύγχρονο Έλληνα τον εστιασμένο στη μετανεωτερική πραγματικότητα, της σύγχυσης στις έννοιες και στον προσανατολισμό. Με λόγο περιεκτικό και δυναμικό, με σαφήνεια και αντικειμενικότητα, χωρίς περιττολογίες και ασάφειες ή δυσνόητες φράσεις παραδίδει το περιεχόμενο και την ιστορία της αρχαιοελληνικής και νεότερης φιλοσοφίας με τους κυριότερους εκπροσώπους της.

Η μεγάλη αξία του πρώτου τομιδίου, που περιέχει Κεφάλαια της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, έγκειται στην παράθεση της ιστορικής εξέλιξης της προχριστιανικής φιλοσοφίας πάνω στην ανθρώπινη οντολογία, κοσμολογία και θεολογία. Με γλαφυρό και λαγαρό ύφος συνθέτει τις προσωπογραφίες των φιλοσόφων, από τους προσωκρατικούς μέχρι τον Επίκουρο, συνδέοντας τη φιλοσοφική του σκέψη με την Ιστορία, την αρχαιοελληνική κοινωνία και τα έργα τους. Η θεματολογία του έργου επιτρέπει στον αναγνώστη να μελετήσει και να θεωρήσει τη φιλοσοφία ως θεμελιώδες στοιχείο της παιδείας, της νοηματοδότησης της ζωής και αξιολογικό κριτήριο πολιτισμού.

Ο τρόπος που προσεγγίζει την αρχαιοελληνική σοφία είναι ελκυστικός και προσιτός στους αμήνητους της φιλοσοφίας. Προσφέρεται σε όλους όσους επιθυμούν να βαπτιστούν στη σοφία των αρχαίων προγόνων μας, χωρίς προκαταλήψεις και φόβους ακαταληψίας. Η προσφορά του έργου αυτού στη σύγχρονη πραγματικότητα είναι μεγάλη, αφού αίρει την παρεξηγημένη και ουτοπική έννοια του όρου *αρχαία φιλοσοφία* και δίνει σε απλή και κατανοητή γλώσσα τις διαστάσεις της στο παρόν και στο μέλλον. Διαφαίνεται από το έργο αυτό της Χριστίνας Νικηταρά ότι η εξέλιξη της φιλοσοφίας σχετίζεται με την πνευματική πρόοδο του ανθρώπου, που θεμελιώνεται στην αυτογνωσία, στην αρετή και στον έρωτα για την αλήθεια.

Στο δεύτερο τομίδιο, «Φιλοσοφικός Περίπλους II», με υπότιτλο: *Κεφάλαια Νεότερης Φιλοσοφίας*, αναπτύσσονται με σύντομο και σαφή τρόπο οι σημαντικότεροι σταθμοί και το περιεχόμενο της νεότερης Φιλοσοφίας με τους κυριότερους εκπροσώπους της. Ο αναγνώστης μπορεί να διακρίνει το στοχασμό των νεότερων φιλοσόφων, που επηρεάζονται περισσότερο από τις επιστημονικές εφευρέσεις και τις τεχνολογικές εφαρμογές, σε σχέση με το μυστικιστικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας του παρελθόντος. Η συγγραφέας με σαφήνεια και αποδεικτικά στοιχεία φανερώνει την εξέλιξη και μετάλλαξη του όρου από *Φιλοσοφία* σε *Επιστημολογία* κατά τους νεότερους χρόνους, καρπό της θετικής προσέγγισης της ζωής και άρνησης της μεταφυσικής εμπειρίας.

Το σπουδαίο αυτό δίτομο έργο, περιεκτικό της αρχαιοελληνικής σοφίας και νεότερης φιλοσοφίας και εύχρηστο, λόγω μεγέθους, θα ήταν ευχής έργο να γίνει κτήμα και φιλοσοφικός οδηγός κάθε εκπαιδευτικού και κάθε ανθρώπου, που θέλει να εμπλουτίσει τη γνώση του πάνω στη φιλοσοφία για την ανθρώπινη ταυτότητα, τη ζωή και την ανθρωπιστική ηθική.

δρ. Σταμ. Πορτελάνος

ΑΛΜΠΕΡΤ ΝΑΡ

Σε αναζήτηση ύφους*(Θεσσαλονίκη, 1997)*

Ο Άλμπερτ Ναρ, ο Εβραίοθεσσαλονικιός συγγραφέας είναι φιλόλογος και μελετητής σπουδαίος, καθώς και συνεργάτης εφημερίδων και περιοδικών της Βορείου Ελλάδος. Ασχολείται και με την πεζογραφία με μεγάλη επιτυχία.

Η συλλογή των διηγημάτων του «Σε αναζήτηση ύφους» και «Σαλονικιάι, δηλ. Σαλονικιός», εκδ. Νεφέλη, είναι αξιόλογη και με φιλοσοφική προέκταση.

Όλα τα βρίσκεις, μεσ' στις αφηγήσεις του. Ο χρόνος που τ' αλλάζει όλα, ο κόσμος που έρχεται και παρέρχεται, αλλάζει χρώματα και καταστάσεις. Τα πάνω έρχονται κάτω και τανάπαλιν είναι οι πάγιες διαπιστώσεις του. Ο χωρισμός της κοινωνίας –κατά την ποσοστιαία του πλούτου– σε τάξεις θα παραμένει ίδιος, όσο ο άνθρωπος θα ζει σ' αυτό τον πλανήτη και θα τραγουδάει, παραπονεμένα, τη μοίρα του. Αλλού βλέπεις το πόσες επινοήσεις κάνει ο άνθρωπος προκειμένου να επιβιώσει. Πόσο μεγάλο επίσης είναι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης ή πόσο οι αναμνήσεις –ας είναι πληγές και τραύματα– είναι και γίνονται γλυκές νοσταλγίες.

Σ' άλλο διήγημα, θα δεις το πόσο μεγάλος άθλος είναι το να μείνεις στον τόπο που σε μεγάλωσε και να ανωνιστείς μαζί με τις τύχες του.

Έναν τόπο και τους ανθρώπους του, που σε αγάπησε, τον αγαπάς και σύ. Δεν ξεχνιέται η γενέτειρα, ούτε η ανθρωπιά ποτέ. Αυτό το βλέπουμε στις αναμνήσεις του Τζάκο Σουλέμα, επιχειρηματία στο Σαντιάγο της Χιλής, για τη Θεσσαλονίκη, τη γενέτειρά του, που τον προστάτησε στα χρόνια του χιλιερισμού.

Στο διήγημά του ο ποιητής Βαφόπουλος κάνει ένα ύμνο στο ήθος του ανθρώπου και το ηθικό μεγαλείο του.

Αλλού προσπαθεί να χαρακτηριολογήσει τη ράτσα του. Ειδικά τους εν Ελλάδι Εβραίους. Άλλοι είναι φίλοι ή εχθροί των Χριστιανών, άλλοι σκεπτικιστές και αδιάφοροι.

Οι περισσότεροι ζουν ένα πέρασμα από το φανατισμό στη συγκατάβαση, στη θεώρηση, στην παρατήρηση.

Πολύ όμορφες είναι οι αναμνήσεις από την στρατιωτική του θητεία. Εδώ δείχνει πώς το παιχνίδι, το ομαδικό, ενώνει όσα χωρίζουν τους ανθρώπους. Κάνει, έμπρακτα, μια καταδίκη των ρατσιστικών αντιλήψεων.

Στο διήγημα «Επιστροφή του '74» εκθέτει, με γλαφυρότητα τα ιλαροτραγικά γεγονότα της χρονικής αυτής στιγμής. Διαπιστώνει εδώ πως τη ζωή των λαών και των ανθρώπων την ρυθμίζουν οι μεγάλοι της Γης! Φιλοσοφώντας, τελικά διαπιστώνει πως όλα είναι μεσ' τη ζωή και τα πιθανά και τα απίθανα! Και πως, κατά την Ηρακλείττειο παρατήρηση, όλα έρχονται και παρέρχονται. Ακόμα επισημαίνει την ανθρώπινη αδυναμία μπροστά στο Αγνωστο, που τον κάνει θύμα των καιροσκόπων και των

απατεώνων παντός είδους, που εκμεταλλεύονται τις περιστάσεις.

«Δραπέτης από τότε». Με λεπτή ειρωνεία και χιούμορ αυτοκατηγορείται που αισθάνεται την ανάγκη να δραπετεύει ως ελεύθερο ον. Έμμεσα όμως, επικρίνει αυτή την τάση του και τους απαράδεκτους τρόπους που χρησιμοποιούνται για να διαπομπεύουν κάποιοι την ανθρωπινή προσωπικότητα. Κάποτε ρίχνει τα μάτια του λίγο στον κόσμο του υποκόσμου και τον ξεσκεπάζει, τον απομυθοποιεί. Παρ' όλ' αυτά, επαινεί το «Ρεμπέτικο Τραγούδι». Στο «Σπόρτιγκ, Σπόρτιγκ!...» επανέρχεται στην αξία των ομαδικών ανταγωνιστικών παιχνιδιών που εκτονώνουν τους νέους και τους μεταρσιώνουν. Η αφήγηση καταπληκτική εδώ, με πολλή γλαφυρότητα και χιούμορ.

Στο «Καλή ανάρρωση» μιλάει για την άχαρη –έστω και μικρή– παραμονή του σε κάποιο νοσοκομείο. Εκτιμά την ειδική μεταχείριση στους πνευματικούς ανθρώπους απ' τον συνάνθρωπο, όταν μάλιστα βρίσκονται σε χώρους σαν το νοσοκομείο.

Καταδικάζει, με την ευκαιρία, τα ΜΜΕ για τη δύναμη που έχουν να μεγεθύνουν τα πράγματα. Ακόμη, μιλάει για απλές διαπιστώσεις, αλλά δύσκολες όπως: η διακοπή του καπνίσματος, οι ιατρικές δίαιτες κ.ά. Θέτει το θέμα της ευθανασίας και φιλοσοφεί σχετικά με το γήρας και τη φθορά, πράγματα που του γεννούν μελαγχολία!

Στο «Poker game αργεί ακόμα» επισημαίνει το πώς ταυτίζεται κανείς με τα ορώμενα στον κινηματογράφο και την τηλεόραση και τις συνέπειές τους.

Στα τελευταία δύο διηγήματα της συλλογής, ξαναγυρίζει στην προσωπική του προσπάθεια για την κατάκτηση του χαρακτηρισμού «πνευματικός δημιουργός» και την αξία του γράφειν και σκέπτεσθαι. Επίσης, τι σημαίνει «αρχίζω» και «προσπαθώ» για να τελειώσει, με αναφορά στη νοσταλγία της εφηβείας και τις ανεξίτηλες αναμνήσεις του.

**Μαρία Δημοπούλου - Θεολόγος
Φιλολόγος**

Βιβλία που ελάβαμε:

- Γεώργ. Ι. Αντωνόπουλου - *Ομότ. Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου Λόγου Δύναμης*, (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2000).
- δρ. Σταμάτη Πορτελάνου **Θέματα Χριστιανικής Ηθικής**, (για την Γ' Τάξη Ενιαίου Λυκείου Γενικής Παιδείας), Εκδόσεις «**Ελληνικά Γράμματα**», Αθήνα 2000.
- Αντώνη Σακελλαρίου *Καθηγητή Πανεπιστημίου Πατρών: Τερέντιου, Ηεσυρα (Εκυρά): Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια* (Εκδόσεις Επιστημονικών βιβλίων και περιοδικών University Studio Press), Θεσσαλονίκη 1999.
- Αγγελικής Σιδηρά: **Ο πιο μικρός περίπατος**, ποίηση (Εκδόσεις «Πλανόδιον»), Αθήνα 1998.
- Γιάννη Τζαβάρρα: *Καθηγητή Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Κορίνθης, Προβλήματα Φιλοσοφίας της Παιδείας*, Ρέθυμνο 2000.

Οι δραστηριότητες της ΕΚΔΕΦ

(Για την ενημέρωση των μελών και των φίλων της ΕΚΔΕΦ παραθέτουμε τις δραστηριότητες της Ένωσής μας κατά το χρονικό διάστημα: *Ιανουάριος - Απρίλιος 2001*).

1. Συνεδριάσεις του Δ.Σ.

Το Δ.Σ. της Ένωσής μας κατά το α' τετράμηνο του 2001 συνεδρίασε 3 φορές (16/1, 8/2 και 20/3) Εκτός από τα τρέχοντα θέματα (έκδοση - διακίνηση του Περιοδικού «Φιλοσοφία και Παιδεία», προγραμματισμός επιστημονικών και λοιπών εκδηλώσεων κ.ά.), κυρίως ασχολήθηκε με την τελική δρομολόγηση του Συνεδρίου για το Σωκράτη κατά το προσεχές Φθινόπωρο. Συγκεκριμένα, προγραμματίισε και πραγματοποίησε σειρά επισκέψεων σε αρμόδιους φορείς, απέστειλε εγκυκλίους σε ενδιαφερομένους για τη συμμετοχή τους στο Συνέδριο, Έλληνες και ξένους και ενημέρωσε την Διεθνή Ένωση Καθηγητών Φιλοσοφίας (Association Internationale des Professeurs de Philosophie).

2. Εκλογή Επιτίμων Μελών

Στην συνεδρίαση του Μαρτίου, το Δ.Σ. ύστερα από σχετική πρόταση του Προέδρου της ΕΚΔΕΦ, ομοφώνως απεφάσισε να απονείμει τον τίτλο του Επίτιμου Μέλους της ΕΚΔΕΦ στους αποτελούντες την Τιμητική Επιτροπή του Συνεδρίου «Ο Σωκράτης σήμερα» ως εξής:

1. κ. **Γεώργιο Αντωνόπουλο**, ομότιμο καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου.
2. κ. **Κωνσταντίνο Λεσποτόπουλο**, ομότιμο καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών - Ακαδημαϊκό, Πρ. Υπουργό.
3. κα **Μυρτώ Δραγώνα - Μονάχου**, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών
4. κα **Άννα Κελεσίδου**, δρ. φιλοσοφίας, τ. Διευθύντρια Κέντρου Ερεύνης Ελλην. Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών.
5. κ. **Ευάγγελο Μουτσόπουλο**, ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών - Ακαδημαϊκόν.
6. κ. **Αύγουστο Μπαγιώνα**, ομότιμο καθηγητή Πανεπιστημίου Πατρών.
7. κ. **Κώστα Μπέη**, Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών - πρ. Υπουργό.
8. κ. **Λίνο Μπενάκη**, δρ. φιλοσοφίας, τ. Διευθυντή Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών.
9. κ. **Δημήτριο Νιάνια**, ομότιμο Καθηγητή Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, πρ. Υπουργό.

και 10. κ. **Ιωάννη Πεσμαζόγλου**, ομότιμο Καθηγητή Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών - Ακαδημαϊκό - πρ. Υπουργό.

3. Εορταστική Εκδήλωση της ΕΚΔΕΦ

Στις 15.2.2001, στην Άνω Αίθουσα του Βιβλιοπωλείου των Εκδόσεων «Πατάκη», η Ένωσή μας πραγματοποίησε εορταστική Εκδήλωση με την ευκαιρία του Νέου Έτους και την καθιερωμένη πλέον κοπή της πίτας της ΕΚΔΕΦ. Με την ευκαιρία αυτή το Δ.Σ. ενημέρωσε τους παρευρεθέντες –μέλη και φίλους– για τις δραστηριότητες της Ένωσής μας, έγινε οικονομικός απολογισμός του παρελθόντος έτους και παρουσιάστηκε το νέο τεύχος (υπ' αριθμ. 21) του περιοδικού μας, πρώτο στον καινούργιο αιώνα.

4. Ενημερωτικές Επισκέψεις του Δ.Σ.

Κατά το τετράμηνο αυτό ο Πρόεδρος και Μέλη του Δ.Σ. επισκέφθηκαν και ενημέρωσαν για τις δραστηριότητες της ΕΚΔΕΦ και κυρίως για το Συνέδριο που διοργανώνει η Ένωσή μας για το Σωκράτη, τους κάτωθι:

- α. Υπουργείο Πολιτισμού
- β. Δήμο Αθηναίων
- γ. Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.

Εξάλλου, με σχετικά έγγραφα της Ένωσής μας γνωστοποίησε το Συνέδριο αυτό σε διάφορους Οργανισμούς, καθώς και στο Υπουργείο Παιδείας.

5. Νέα Μέλη

Κατά το τετράμηνο (Ιανουάριος - Απρίλιος 2001), ύστερα από σχετικές αιτήσεις, έγιναν νέα μέλη της ΕΚΔΕΦ οι:

1. Μερτύρη Βούλα, Φιλολόγος - *Αθήνα*
2. Μαρτίνη Μάρα, Δημοσιογράφος - *Αθήνα*
3. Αργυροπούλου Χριστίνα, Φιλολόγος - *Γλυφάδα*
4. Γκλαβιάς Σωτήριος, Φιλολόγος - *Αθήνα*
5. Αγοργιανίτης Αριστομένης, Θεολόγος - *Χολαργός*
6. Κακαδέλη Μίρκα, Νομικός - *Αθήνα*
7. Διέννη Δώρα, φ. Φιλοσοφικής - *Χαλάνδρι*
8. Δημοπούλου Θεοδώρα - *Ν. Σμύρνη*
9. Στέφος Αναστάσιος, δρ. Φιλολογίας - *Αθήνα*

Ετήσια συνδρομή: 4.000 δρχ. (φιλική συνδρομή 5.000 δρχ.)
Τα χρήματα αποστέλλονται με ταχυδρομική επιταγή στη διεύθυνση του περιοδικού.